



# DZIENNIK URZĘDOWY

## WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

---

Łódź, dnia 14 lutego 2024 r.

Poz. 1335

### UCHWAŁA NR LXVIII/67/23 RADY POWIATU ZDUŃSKOWOLSKIEGO

z dnia 30 listopada 2023 r.

#### **w sprawie przyjęcia Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Zduńskowolskiego na lata 2024-2027**

Na podstawie art. 4 ust. 1 pkt 7 i art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2022 r. poz. 1526 oraz z 2023 r. poz. 572) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 oraz z 2023 r. poz. 951 i 1688) uchwała się, co następuje:

**§ 1.** Przyjmuje się Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Zduńskowolskiego na lata 2024-2027, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

**§ 2.** Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Zduńskowolskiego.

**§ 3.** Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Łódzkiego i podlega podaniu do publicznej wiadomości poprzez rozplakatowanie na tablicach ogłoszeń w Starostwie Powiatowym w Zduńskiej Woli, a także poprzez zamieszczenie jej treści na stronie Biuletynu Informacji Publicznej Starostwa Powiatowego w Zduńskiej Woli.

Przewodniczący Rady Powiatu  
Zduńskowolskiego

**Piotr Warchlewski**

Załącznik do uchwały Nr LXVIII/67/23  
Rady Powiatu Zduńskowolskiego  
z dnia 30 listopada 2023 r.

## **POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI na lata 2024 – 2027**

# POWIAT ZDUŃSKOWOLSKI

## Spis treści

### 1. Wstęp

### 2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

2.1. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

2.2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

2.3. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

2.4. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

2.5. Potrzeba zarządzania dziedzictwem

### 3. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu zduńskowolskiego

3.1. Identyfikacja zasobów lokalnego dziedzictwa

3.2. Rozpoznanie zasobów lokalnego dziedzictwa i ocena ich wartości

3.2.1. Wartości bazowe dziedzictwa materialnego

3.3. Zarys historii obszaru powiatu

3.4. Krajobraz kulturowy

3.4.1. Opis wybranych obiektów reprezentatywnych

3.4.2. Zabytki nieruchome

3.4.3. Zabytki ruchome

3.4.4. Zabytki archeologiczne

3.4.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

3.5. Dziedzictwo niematerialne

### 4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

4.2. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

4.3. Wybrane zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu

4.4. Gminne ewidencje zabytków i gminne programy opieki nad zabytkami na terenie powiatu

### 5. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu - analiza mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń (SWOT)

### 6. Założenia programowe, priorytety i kierunki działań powiatowego programu opieki nad zabytkami

### 7. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

### 8. Zasady oceny realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami

**9. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami****9.1. Dotacje****9.2. Programy operacyjne ministra kultury i dziedzictwa narodowego****9.3. Środki europejskie****10. Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków****11. Spis tabel, map, schematów, bibliografia**



## Wstęp

Dziedzictwo kulturowe, to dorobek materialny i duchowy, zarówno poprzednich pokoleń, jak i naszych czasów. Do dziedzictwa kulturowego oprócz dziedzictwa archeologicznego, architektonicznego i dziedzictwa sztuki zaliczamy także przejawy życia, takie jak np. formy gospodarowania, przejawy rozwoju społeczności i inne elementy stanowiące o naszej kulturze.

Rewitalizacja poszczególnych obiektów, jak również całych zespołów zabudowy jest szansą na ich uratowanie dla przyszłych pokoleń. Świadomość potrzeby ratowania i ochrony zabytków jest coraz powszechniejsza, a co za tym idzie dziedzictwo kulturowe zyskuje na znaczeniu w każdym społeczeństwie. Ma to zapewne związek z przyspieszającą modernizacją oraz skalą zmian zachodzących w społeczeństwie. Świadectwa przeszłości dostarczają poczucia przynależności i bezpieczeństwa w nowoczesnych społeczeństwach, stanowiąc punkt oparcia i zakotwiczenia w dynamicznie zmieniającym się świecie.

Rozumienie przeszłości może w znacznym stopniu pomóc w zarządzaniu problemami teraźniejszości i przyszłości. W ciągu ostatniego półwiecza zakres tego, co nazywamy dziedzictwem, uległ znacznemu rozszerzeniu.

Dobra dziedzictwa były najczęściej indywidualnymi zabytkami oraz budynkami, takimi jak miejsca kultu lub fortyfikacje. Często też traktowano je niezależnie, bez żadnego szczególnego związku z otaczającym je krajobrazem. Obecnie panuje powszechne przekonanie, że interakcja ludzi ze środowiskiem ma wpływ na nie, jako całość. W związku z tym również dane środowisko, jako całość, można uważać za dziedzictwo.

Konwencja światowego dziedzictwa stanowi, że dziedzictwo można zdefiniować, jako „zabytki, zespoły i miejsca zabytkowe”. W praktyce powstało wiele typologii, które obejmują ośrodki miejskie, stanowiska archeologiczne, dziedzictwo przemysłowe, krajobrazy kulturowe i szlaki kulturowe. W znacznym stopniu powiększa to zakres miejsc i krajobrazów, którymi muszą gospodarować zarządzający dziedzictwem, co wymusza niejako na nich zwiększenie skali wymaganych przez nich umiejętności.

Zwiększa to również zakres i liczbę zagrożeń, na które narażone są całe obszary dziedzictwa lub ich elementy składowe, coraz częściej wystawiane na niekorzystne zdarzenia w ich otoczeniu. W takich okolicznościach decyzje podejmowane z myślą o szerszych korzyściach gospodarczych lub społecznych muszą być zgodne z wymogami dobrostanu samego obszaru. Zarządzaniu dobrami kulturowymi w większości przypadków przyświeca obecnie wiele różnych celów. Te zaś wymuszają ocenę wielu aspektów otoczenia instytucjonalnego i organizacyjnego oraz wynikających z nich przeszkód, perspektyw społecznych, form wiedzy, wartości oraz innych czynników.

W takich przedsięwzięciach pomagać ma, wynikający ze społecznej potrzeby, powiatowy program opieki nad zabytkami, przewidziany przez ustawę o ochronie i opiece nad zabytkami. Jest on także czynnikiem w upowszechnianiu wiedzy i pomaganiu właścicielom zabytków w dbaniu o dobrą kondycję substancji zabytkowej.

## Nowy paradygmat dla obszarów chronionych

Realizacja licznych celów wymaga większego uczestnictwa, większa złożoność wymusza postępy w praktyce zarządzania dziedzictwem kulturowym. Nie należy jednak zakładać, że podejście odgórne jest jedynym możliwym sposobem z radzeniem sobie z wielozadaniowością. Terminu „zarządzanie” używa się w sektorze dziedzictwa w bardzo szerokim kontekście. Kiedy zagadnienia stają się bardziej złożone niezbędna jest większa precyzja. Podejście do zarządzania musi uwzględniać zmianę w kierunku szerszego, bardziej otwartego podejścia do zarządzania dziedzictwem oraz większego nacisku na zaangażowanie społeczności lokalnej w proces ochrony dziedzictwa kulturowego zarówno materialnego, jak i niematerialnego.

Nowy paradygmat dla obszarów chronionych opracowany przez Adriana Philippsa i przedstawiony w 2003 roku w wytycznych do planowania zarządzania obszarami chronionymi

pomimo, że przygotowany w odniesieniu do obszarów przyrodniczych, bardzo skutecznie podkreśla większą wagę, przywiązywaną w ostatnich latach do szerszego, bardziej zintegrowanego podejścia do zarządzania dziedzictwem, oraz zaangażowania społeczności.

**Tabela 1. Nowy paradygmat dla obszarów chronionych**

Temat	Jak było: Obszary chronione były	Jak zaczyna być: obszary chronione są...
<b>Cele</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- tworzone z myślą o zachowaniu ich</li> <li>- tworzone głównie ze względu na ochronę spektakularnego dziedzictwa materialnego</li> <li>- zarządzane głównie z myślą o odwiedzających i turystach</li> <li>- cenione jako obszary o dużym znaczeniu historycznym</li> <li>- tworzone z myślą o ochronie</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- prowadzone również z myślą o realizacji celów społecznych i gospodarczych</li> <li>- często tworzone z powodów naukowych, gospodarczych i kulturowych</li> <li>- zarządzane z uwzględnieniem w większym stopniu miejscowej ludności</li> <li>- cenione za znaczenie kulturowe</li> </ul>
<b>Zarząd</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- prowadzone przez władze powiatowe</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- prowadzone przez partnerów i angażujące szerokie spektrum interesariuszy</li> </ul>
<b>Miejscowa ludność</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- planowane i zarządzane wbrew ludziom</li> <li>- zarządzane bez uwzględnienia opinii społeczności lokalnej</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- prowadzone przy udziale, dla oraz w niektórych przypadkach przez miejscową ludność</li> <li>- zarządzane z myślą o spełnieniu potrzeb lokalnej społeczności</li> </ul>
<b>Szerszy kontekst</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- tworzone oddzielnie</li> <li>- traktowane jak „wyspy”</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- planowane w ramach systemów krajowych, regionalnych i międzynarodowych</li> <li>- tworzone jako „sieci”</li> </ul>
<b>Postrzeżenie</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- postrzegane przede wszystkim jako dobro narodowe</li> <li>- postrzegane wyłącznie jako kwestie o wymiarze krajowym</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- postrzegane również jako dobro miejscowej społeczności</li> <li>- postrzegane również jako kwestie o wymiarze międzynarodowym</li> </ul>
<b>Techniki zarządzania</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- zarządzane relatywnie w krótkiej perspektywie czasowej</li> <li>- zarządzane metodami technokratycznymi</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- zarządzanie adaptacyjne w perspektywie długoterminowej</li> <li>- zarządzane z uwzględnieniem kwestii politycznych</li> </ul>
<b>Finanse</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- utrzymywane przez podatników</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- utrzymywane z wielu źródeł</li> </ul>
<b>Kompetencje zarządcze</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- zarządzane przez ekspertów</li> <li>- pod kierownictwem ekspertów</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- zarządzane przez osoby o różnorodnych kompetencjach, które czerpią dodatkowo z lokalnej wiedzy</li> </ul>

**Tabela 2. Podejście zintegrowane**

Zagadnienie dotyczące dziedzictwa i jego ochrony w szerszym kontekście: zintegrowane podejście do zarządzania dziedzictwem		
1. Zasady <i>Łączenie zasobów</i>	2. Jako proces <i>Elastyczność ram organizacyjnych</i>	3. Jako produkt <i>Innowacje ustawodawcze/uchwalodawcze</i>
<ul style="list-style-type: none"> <li>- <b>podejście oparte na współpracy wymaga zmian w organizacji, kulturze postępowania i postawach uczestników</b></li> <li>- <b>zintegrowanie wszystkich informacji i zasobów: najlepsze wykorzystanie wszystkich zasobów informacyjnych we wszystkich dziedzinach i sektorach, identyfikacja najważniejszych problemów, jakość dokumentacji</b></li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- usprawnienie koordynacji pomiędzy agencjami, jednostkami samorządu lokalnego i grupami społecznymi</li> <li>- zintegrowanie wszystkich organizacji: uwzględnienie innych planów, określenie powiązań z innymi planami, konsultacje, konsultacje społeczne.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- usprawnienie opracowywania wzajemnie się uzupełniających instrumentów regulacyjnych</li> <li>- dostosowanie w ramach całego prawodawstwa: wymogi prawne dotyczące dostosowania, uzasadnienie dostosowania, określenie powiązań z innymi regulacjami prawnymi, monitorowanie wymagań.</li> </ul>

Aby powiat stał się pięknym dla mieszkańców i atrakcyjnym dla turystów trzeba zadbać o lokalne zabytki. Powiatowy program opieki nad zabytkami dla Powiatu Zduńskowolskiego na lata 2024-2027 wyznacza cele przy jego realizacji po pozytywnym zaopiniowaniu przez Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i właściwym przyjęciu w drodze uchwały Rady Powiatu Zduńskowolskiego.

Dokument ten został opracowany w oparciu o obowiązujące przepisy prawne dotyczące zagadnień związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych dokumentów strategicznych w powiecie. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych

działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program opieki nad zabytkami stanowi podwalinę współpracy między samorządem powiatu, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

## **2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami**

Podstawę prawną opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami. Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami:

1. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
2. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
3. wyekspozowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
4. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
5. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
6. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Dla realizacji wskazanych celów program określa zasady dotyczące finansowania i inicjowania działań ochronnych w stosunku do środowiska kulturowego, w skład którego wchodzi obiekty zabytkowe oraz tereny archeologiczne na obszarze Powiatu Zduńskowolskiego. Jednocześnie nakłada następujące obowiązki i uprawnienia:

1. uwzględniania w programie rozwoju powiatu, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miejscowości wchodzących w skład powiatu oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19);
2. przyjmowania zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienia o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2);
3. sporządzania przez zarząd powiatu na okres 4 lat powiatowego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1);
4. obowiązek przyjęcia przez radę powiatu powiatowego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 3);
5. sporządzenia i przedstawienia radzie powiatu sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5).

## 2.1. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochronę dziedzictwa kulturowego oraz opiekę nad zabytkami w Polsce reguluje Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, która nakłada na państwo i obywateli obowiązek ochrony zabytków, co zostało zawarte w:

- art. 5 Konstytucji RP, określającym dziedzictwo narodowe jako wartość strzeżoną przez państwo polskie;
- art. 6 ust. 1 Konstytucji RP mówiącym, że Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju;
- art. 85 Konstytucji RP stanowiącym, że każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

W świetle ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami opieka sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza i polega w szczególności na zapewnieniu warunków (art. 5):

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3. zabezpieczenia zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ponadto ustawa definiuje m.in. podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. Bez względu na stan zachowania ochronie podlegają (art. 6 ust. 1):

1. zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2. zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2019 r. poz.1479),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzielami oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych

osobistości lub instytucji.

3. zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6 ust. 2). Ustawa określa także sposób i formy ochrony zabytków, którymi są (art. 7):

1. wpis do rejestru zabytków,
2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
3. uznanie za Pomnik Historii,
4. utworzenie parku kulturowego,
5. ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej.

Art. 20 stanowi, że projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

W art. 21 zapisano, że ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiatu i gminy.

Według art. 22 ust. 4 wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy. Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Do obowiązków powiatu należy m.in.:

- sporządzenie powiatowego programu opieki nad zabytkami (Art. 87);
- sporządzenie powiatowego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, opracowanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 sierpnia 2004 roku.

W art. 81 wskazano możliwość uzyskania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ale także przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków:

1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.
2. Dotacja w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Szczegółowo określono obowiązki powiatu i gminy w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których powiat i gmina jest właścicielem lub posiadaczem. Są one zawarte w art. 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72 ww. ustawy. Wzmiankowany wyżej art. 87 ustawy określa obowiązek powiatu i gminy dotyczący sporządzenia i uchwalenia powiatowego i gminnych programów opieki

nad zabytkami:

1. program powinien być opracowany na okres 4 lat;
2. program służy celom określonym w ustawie (wymienionym w rozdz. 2 niniejszego opracowania);
3. program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym;
4. z realizacji programu zarząd powiatu, wójt, burmistrz, prezydent miasta sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie powiatu lub radzie gminy.

Ustawa o samorządzie powiatowym określa zadania własne powiatu. Należą do nich zadania obejmujące m.in. następujące kwestie:

1. kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2. kultury fizycznej i turystyki;
3. geodezji, kartografii i katastru;
4. gospodarki nieruchomościami;
5. utrzymania powiatowych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych;
6. ochrony środowiska i przyrody;
7. promocji.

Przy sporządzaniu programu wzięto pod uwagę również następujące akty prawne:

- ustawę z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2020 r. poz. 293);
- ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. 2022 poz. 503 ze zm.);
- ustawę z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 ze zm.);
- ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r. poz. 916 ze zm.),
- ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 ze zm.);
- ustawę z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194);
- ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2022 r. poz. 1327 ze zm.).

## 2.2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Rządowymi dokumentami tworzącymi ramę do mecenatu oraz nowoczesnej polityki względem materialnej poprawy stanu zabytków są:

**I. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022**  
Celem głównym Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Jest on wdrażany przez trzy cele szczegółowe oraz poprzez odpowiednie kierunki działania:

### 1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego:

#### a) Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;



- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym;
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach;
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

**b) Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:**

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich;
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich;
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego;
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

**2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:**

**a) Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:**

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

**b) Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:**

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

**3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego:**

**a) Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:**

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami;
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

**b) Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:**

- Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

**II. Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju do 2030 r.** Uchwałą nr 239/2011 z dnia 13 grudnia 2011 r. Rada Ministrów określiła koncepcję przestrzennego zagospodarowania kraju do 2030 roku, która będzie realizowana poprzez realizację celów szczegółowych:

- 1.** podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- 2.** poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału

wewnętrznego wszystkich terytoriów;

**3.** poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;

**4.** kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;

**5.** zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;

**6.** przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

### **2.3. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa**

Powiatowy program opieki nad zabytkami dla Powiatu Zduńskowolskiego na lata 2024-2027 wykazuje zgodność, zarówno z programami o charakterze wojewódzkim, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

#### **1. Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030 r.**

(załącznik do uchwały nr XXXIV/559/13 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 21 października 2013 r.)

Sejmik Województwa łódzkiego na podstawie przepisów ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym zobowiązany jest do uchwalenia strategii rozwoju województwa. Aktualnie obowiązująca na terenie województwa łódzkiego jest Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.), która określa kierunki, cele i uwarunkowania rozwoju województwa. Wytyczne ze Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030 stanowią podstawę konstrukcji planu zagospodarowania przestrzennego, dzięki czemu stają się one czynnikiem determinującym również zachowanie i poprawę jakości krajobrazu kulturowego i przyrodniczego. Wizja regionu odzwierciedla pożądaną stan województwa w perspektywie 2030 r., w trzech strategicznych wymiarach rozwoju: gospodarczym, społecznym i przestrzennym. Uwzględnia zachodzące w świecie zmiany i globalne mega trendy, które będą w najbliższych latach kształtować społeczeństwa i gospodarki Zakłada ona między innymi:

#### **a) W wymiarze strategicznym nowoczesną i konkurencyjną gospodarkę poprzez:**

- efektywne wykorzystanie potencjału endogenicznego oraz szanse wynikające z rozwoju przemysłu 4.0, budowanie przewagi konkurencyjnej na arenie krajowej i międzynarodowej;
- wzrost potencjału innowacyjnego, który pozwoli na dynamiczne dostosowanie struktury gospodarczej do wysoce zmiennych wymogów otoczenia i globalnych trendów związanych z rozwojem przemysłu 4.0 technologii 5G oraz biogospodarki;
- zyskanie przez uczelnie wyższe i inne jednostki naukowe znaczenia o charakterze międzynarodowym;
- wzmocnienie wizerunku województwa jako centrum nauk stanowiących naturalne zaplecze dla wiodących obecnie i perspektywicznych głównych dziedzin gospodarki regionu i kraju;
- wzrost jakości kapitału ludzkiego.

#### **b) W obszarze społecznym rozwój obywatelskiego społeczeństwa równych szans poprzez:**

- uzyskiwanie przez rodziny i gospodarstwa domowe satysfakcjonujących dochodów;
- dostęp do mieszkań o odpowiednim standardzie;
- dostęp do wysokiej jakości usług publicznych, co w przyszłości ma przełożyć się na znaczącą poprawę stanu zdrowia mieszkańców i ograniczyć do minimum poziom wykluczenia społecznego



i ubóstwa.

Realizacja tych celów ma doprowadzić do wzrostu poziomu tożsamości i dumy z zamieszkiwania w woj. łódzkim, wzrostu poczucia międzyludzkiej solidarności, co sprawi że mieszkańcy chętnie będą angażować się w działalność społeczną i wolontariat, zwłaszcza na poziomie lokalnym. Strategia zakłada uczestnictwo mieszkańców w wydarzeniach kulturalnych, turystycznych, rekreacyjnych i sportowych organizowanych przez instytucje kultury i organizacje pozarządowe, które scalają lokalne środowiska oraz pozwalają nawiązywać nowe więzi społeczne w wymiarze ponadlokalnym.

c) W obszarze „atrakcyjna i dostępna przestrzeń” autorzy strategii zakładają m.in., że Łódzkie cechuje się spójnym systemem ochrony cennych zasobów krajobrazowych, przyrodniczych i kulturowych. Znacznie zwiększa powierzchnię obszarów prawnie chronionych oraz dba o zachowanie różnorodności biologicznej. Dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe staje się istotnym czynnikiem zainteresowania turystyczno-rekreacyjnego, a województwo staje się ważnym europejskim centrum kulturowego dziedzictwa przemysłowego.

d) W celu operacyjnym 3.2. Ochrona i kształtowanie krajobrazu autorzy strategii stwierdzają min. „Antropogeniczne zmiany środowiska, w tym min. presja urbanizacyjna, są zagrożeniem dla krajobrazu kulturowego i przyrodniczego. Istotą skutecznej ochrony i właściwego kształtowania przestrzeni powinno być zachowanie powiązań pomiędzy walorami przyrodniczymi, krajobrazowymi oraz kulturowymi. Utrzymanie wartości krajobrazu kulturowego będzie wymagać szeregu działań ochronnych, zwłaszcza ukierunkowanych na zachowanie kompletności integralności zasobu. W odniesieniu do zdegradowanych zasobów dziedzictwa kulturowego kluczowe znaczenie będzie mieć realizacja procesów rewitalizacji, zmierzających do przywracania funkcji użytkowych, w tym min. kulturalnych, turystycznych i rekreacyjnych. Odpowiednie i zrównoważone kształtowanie przestrzeni z poszanowaniem wartości dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, w którym nacisk kładzie się min. na minimalizację negatywnej ingerencji człowieka w krajobraz, ograniczanie i niwelowanie zjawiska urbanizacji oraz rosnącego chaosu przestrzennego, będą determinantą wysokiej jakości krajobrazu, a tym samym życia ludzi.

e) Jako kierunki działań w obszarze 3.2.1 Ochrona wartości i kształtowania dziedzictwa kulturowego wskazano m.in.:

- zachowanie kompletności i integralności zasobu, jako czynnika definiującego krajobraz kulturowy i integralność terytorialną, ze szczególnym uwzględnieniem pomników historii, zabytków reprezentatywnych, historycznych jednostek przestrzennych oraz unikatowych komponentów dziedzictwa min. Przemysłowego, związanego z komunikacją, sakralnego, rezydencjalnego, mniejszości narodowych, drewnianego;
- wykorzystanie potencjału dziedzictwa do celów użytkowych (w tym komercyjnych) i promocyjnych (rewitalizacja obszarów zdegradowanych oraz zagospodarowanie obiektów zagrożonych i nieużytkowanych min. na funkcje kulturalne, naukowo-edukacyjne, turystyczne i rekreacyjne, zapewnienie należytego stanu zachowania zwłaszcza unikatowych komponentów), z uwzględnieniem walorów krajobrazowych i przyrodniczych;
- zwiększenie skali i skuteczności ochrony zasobów kulturowych, w tym wspieranie projektów rewitalizacji zabytków, rozszerzenie możliwości finansowania, wspieranie alternatywnych form finansowania dziedzictwa kulturowego, np. finansowanie społecznościowe;
- inwentaryzacja i promocja lokalnych form architektonicznych zabudowy, promowanie wiedzy o architekturze, przygotowanie katalogów wzorów projektowania form nowej architektury (zgodnej z tradycją lokalną) wpisanej w kontekst krajobrazowy.

Cele strategiczne polityki rozwoju województwa łódzkiego ukierunkowują zakres niezbędnych działań, w perspektywie roku 2030, pozwalających na wykorzystanie potencjałów i niwelowanie barier rozwojowych, zdiagnozowanych jako strategiczne wyzwania rozwojowe. Odnoszą się do działań realizowanych w sferze gospodarczej, społecznej i przestrzennej uwzględniając współzależność procesów rozwojowych zachodzących w ramach tych trzech sfer.

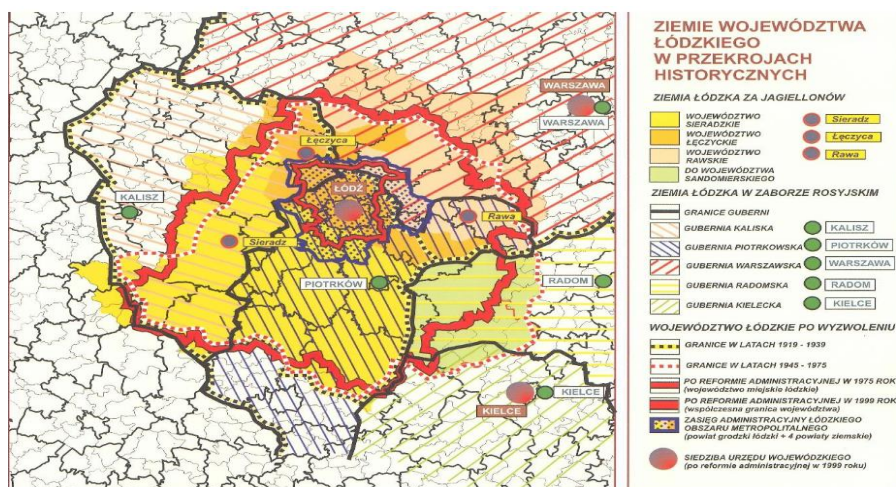
W strategii wskazano dodatkowo jeden cel horyzontalny: Efektywnie i odpowiedzialnie zarządzany region. Skuteczne działania podejmowane w sferze zarządczej pozytywnie oddziałują na realizację wskazanych powyżej celów strategicznych oraz pozwolą na skuteczną realizację strategii i optymalizację procesów rozwojowych.

Istotą tego celu będzie prowadzenie zintegrowanej polityki rozwoju, zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju, poprzez wzmacnianie potencjału endogenicznego miast i obszarów wiejskich, podniesienie ich atrakcyjności osadniczej, niwelowanie barier rozwojowych, zapobieganie peryferyzacji. Kluczowe znaczenie będzie miało przy tym poszanowanie zasad ochrony środowiska, w tym najwartościowszych elementów środowiska przyrodniczego, dziedzictwa kulturowego i krajobrazu. Polityka zrównoważonego rozwoju pozwoli na zaspokojenie potrzeb obecnych mieszkańców województwa łódzkiego i zachowanie najcenniejszych elementów środowiska dla przyszłych pokoleń.

Niezwykle ważnym elementem zarządzania jest kształtowanie przestrzeni województwa w sposób zrównoważony tj. umożliwiający wykorzystanie jej potencjału dla zwiększenia konkurencyjności gospodarczej województwa, podnoszenia jakości życia przy zachowaniu najcenniejszych walorów przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych oraz niwelowaniu zdiagnozowanych barier i nierówności rozwojowych. Gminy posiadaj najważniejsze kompetencje w zakresie gospodarowania przestrzenią, opracowując studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, stanowiące akt prawa miejscowego. Ponadto narzędziem służącym uzyskaniu pożądanego stanu przestrzeni będzie wykonanie audytu krajobrazowego ze wskazaniem krajobrazów priorytetowych. Dla racjonalnego kształtowania przestrzeni konieczna jest koordynacja procesów planowania i współpraca wszystkich podmiotów, których interesy w tej przestrzeni są realizowane. Realizacja strategicznej polityki rozwoju adresowana jest do wszystkich podmiotów funkcjonujących w Łódzkiem i będzie odbywała się na obszarze całego województwa.

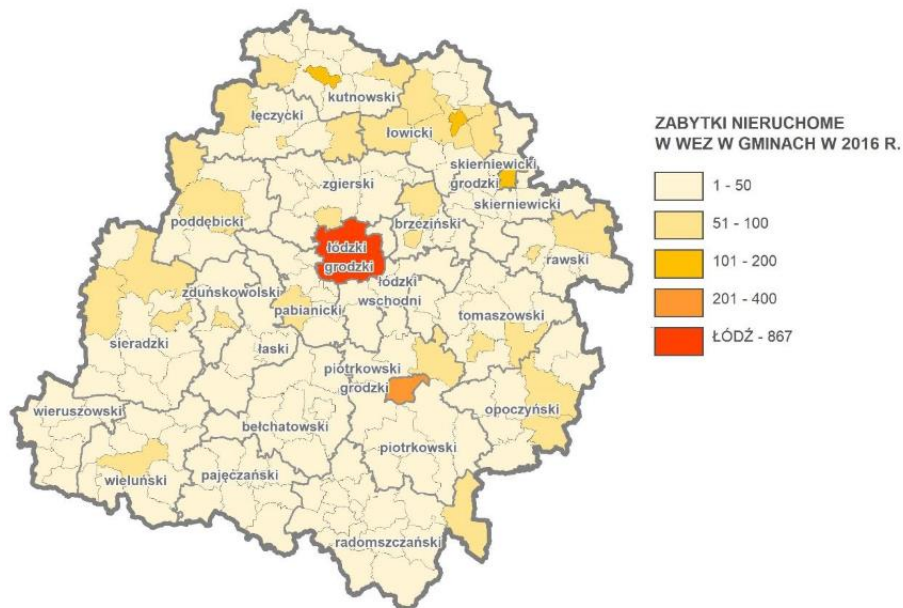
## Wojewódzki Program Ochrony Zabytków

**Mapa 1.** Podział administracyjny województwa łódzkiego w aspekcie historycznym



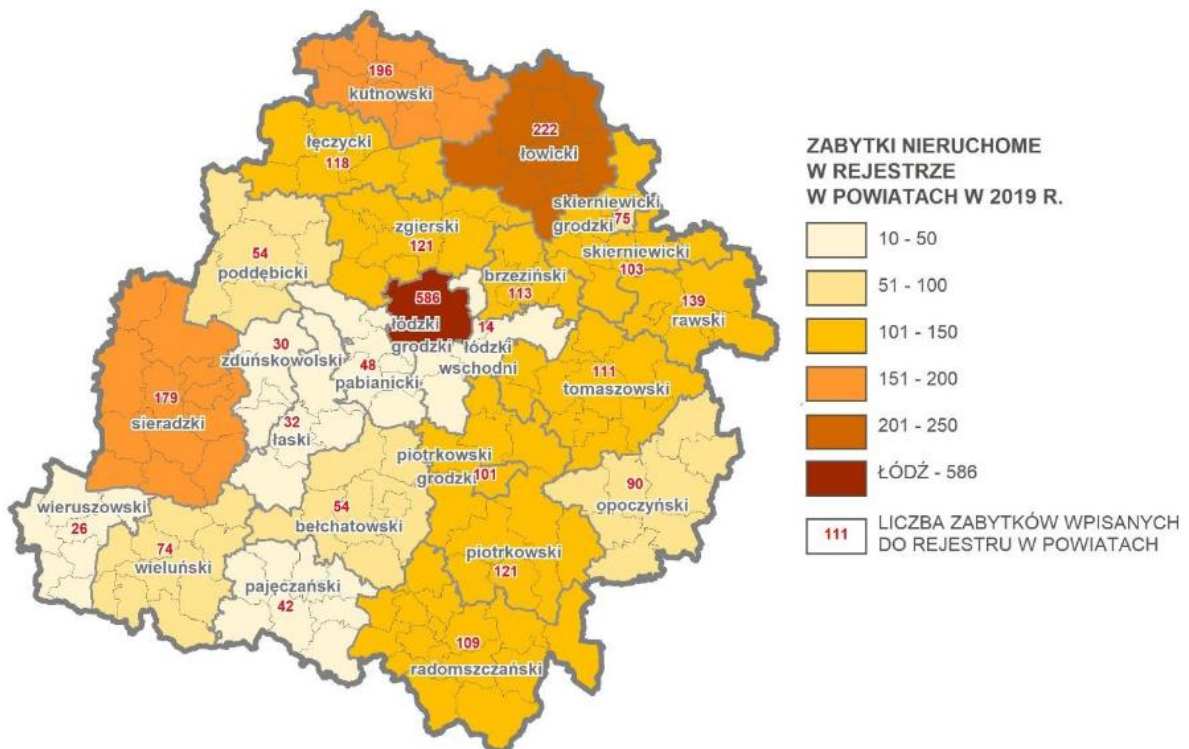
Źródło: Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2008-2011.

**Mapa 2.** Zabytki nieruchome w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków w woj. łódzkim w 2016 r.



Źródło: WPOnZ

**Mapa 3.** Zabytki nieruchome w Wojewódzkim Rejestrze Zabytków z podziałem na powiaty



Źródło: opracowanie BPPWŁ na podstawie NID.

## Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego regionu

Współczesne województwo łódzkie, w kształcie po reformie administracyjnej z 1999 r., zajmuje obszar o powierzchni 18 219,0 km<sup>2</sup>. Na jego strukturę administracyjną składają się 24 powiaty, w tym 3 miasta na prawach powiatu grodzkiego (stołeczna Łódź, Piotrków Trybunalski i Skierniewice) oraz 177 gmin (w tym 18 miejskich, 28 miejsko-wiejskich i 131 wiejskich). Region łódzki obejmuje swoim zasięgiem kilka historycznych jednostek administracyjnych tzw. Polski Środkowej. Zasadniczy zrąb jego terytorium stanowią ziemie: łęczycka, sieradzka, wieluńska, część ziemi rawskiej z Księstwem Łowickim, a także Opoczyńskie.

Zachowane układy przestrzenne historycznych jednostek osadniczych, zwłaszcza małych miast, miasteczek i wsi, tworzą specyficzny krajobraz kulturowy regionu, w którym wyróżniają się miejscowości tworzące sieć ośrodków historycznych.

Jednakże w wyniku rozwoju współczesnej zabudowy, w tym suburbanizacji, pojawiają się zagrożenia, zarówno dla zachowania tradycyjnego charakteru krajobrazu ukształtowanego przez historyczne układy przestrzenne, jak również walorów ekspozycyjnych panoram ośrodków historycznych.<sup>1</sup>

Region łódzki ze swoim dziedzictwem kulturowym wpisuje się w kontekst europejski poprzez współtworzenie sieci Europejskich Szlaków Kulturowych, której część stanowią szlaki: Bursztynowy, Cysterski i Romański.<sup>2</sup>

Wizja i cel strategiczny Wojewódzkiego Programu Opieki nad zabytkami to: „Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami pojmowana jako dążenie do kompletności, integralności i autentyczności zasobu dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) realizowana w regionie przez jednostki administracji publicznej na różnych szczeblach zarządzania, we współpracy z instytucjami sektora kultury i nauki oraz podmiotami indywidualnymi”. Realizacja celu odbywa się w sposób ciągły, w oparciu o wielopłaszczyznowe powiązania i uwarunkowania: kulturowe, prawne, społeczne i gospodarcze. Istotą skuteczności tych działań jest „zachowanie ciągłości prowadzonej polityki i stopień jej zintegrowania na poszczególnych poziomach.” W perspektywie długofalowej wizja odzwierciedla pożądaną stan województwa pod względem zachowania i właściwego wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego, którego zachowaniu ma sprzyjać realizacja założonych celów operacyjnych czyli:

1. **Atrakcyjność krajobrazu kulturowego**
2. **Zintegrowany system zarządzania dziedzictwem kulturowym**
3. **Tożsamość wielokulturowa regionu.**

Cel strategiczny określony został jako:

**Zachowanie dla przyszłych pokoleń dziedzictwa kulturowego regionu jako istotnej części spuścizny dziejowej.**

W programie szczególny nacisk położono na krajobrazowy kontekst ochronny zabytków oraz aspekt dotyczący badań i dokumentacji dziedzictwa kulturowego, a także konieczność wzmacniania instytucji działających na rzecz dziedzictwa kulturowego (w tym instytucji i organizacji sektora kultury) i kreowania marki „Łódzkie” poprzez produkty związane z dziedzictwem kulturowym (w tym aktywizację lokalnych społeczności na rzecz opieki nad zabytkami i zwiększania atrakcyjności zabytków).

<sup>1</sup> Wojewódzki Program Ochrony Zabytków na lata 2019-2023 s. 19

<sup>2</sup> tamże

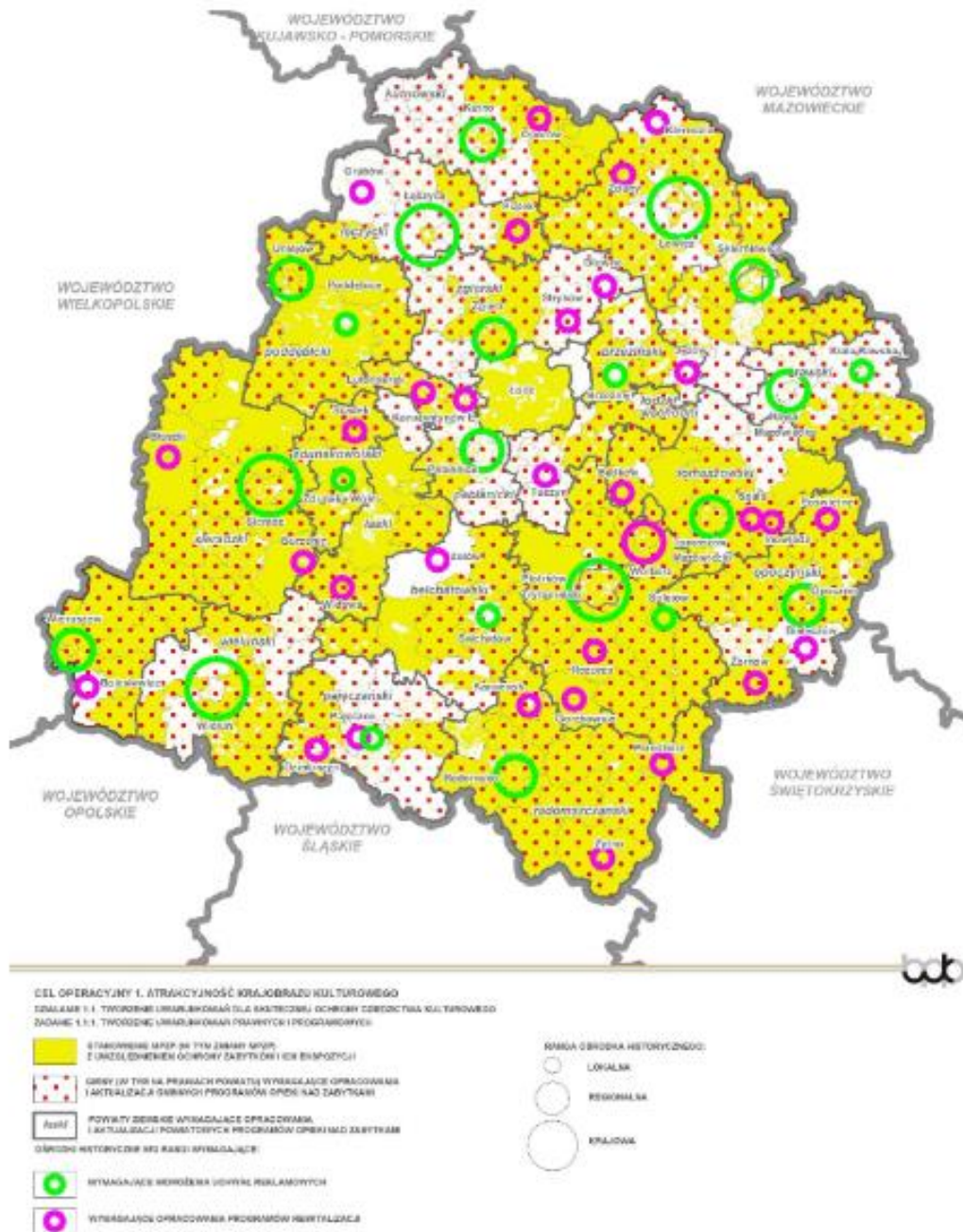
Tabela 3. Cele, działania i zadania o wymiarze horyzontalnym<sup>3</sup>

CEL STRATEGICZNY: ZACHOWANIE DLA PRZYSZŁYCH POKOLEŃ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO REGIONU JAKO ISTOTNEJ CZĘŚCI SPUŚCIZNY DZIEJOWEJ		
CELE OPERACYJNE	DZIAŁANIA	ZADANIA
1. ATRAKCYJNOŚĆ KRAJOBRAZU KULTUROWEGO	1.1. Tworzenie uwarunkowań dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego	Zadanie 1.1.1. Tworzenie uwarunkowań prawnych i programowych 1.1.2. Tworzenie uwarunkowań finansowych
	1.2. Poprawa stanu zachowania zabytków	1.2.1. Prowadzenie badań i opracowanie dokumentacji wartości dziedzictwa kulturowego 1.2.2. Rewaloryzacja i właściwe zagospodarowanie zabytków z uwzględnieniem ich wartości i kontekstu krajobrazowego 1.2.3. Poprawa jakości przestrzeni publicznych historycznych założeń przestrzennych miejskich i wiejskich
2. ZINTEGROWANY SYSTEM ZARZĄDZANIA DZIEDZICTWEM KULTUROWYM	2.1. Tworzenie i udostępnianie cyfrowych baz danych oraz zasobów	2.1.1. Weryfikacja i digitalizacja zasobu wojewódzkiej ewidencji zabytków i gminnych ewidencji zabytków 2.1.2. Stworzenie kompleksowego Systemu Informacji Przestrzennej 2.1.3. Cyfryzacja muzealiów oraz rozwój form udostępniania zabytków ruchomych w muzeach
	2.2. Wzmacnianie instytucji działających na rzecz dziedzictwa kulturowego	2.2.1. Wspieranie działalności instytucji i organizacji sektora kultury oraz jednostek administracji w zakresie ochrony dziedzictwa 2.2.2. Sieciowanie współpracy instytucji i organizacji sektora kultury
	2.3. Poprawa bezpieczeństwa i dostępności zabytków ruchomych	2.3.1. Remonty i modernizacja budynków będących siedzibami muzeów 2.3.2. Instalacje sygnalizacji alarmowej pożaru i włamania w muzeach i obiektach sakralnych
3. TOŻSAMOŚĆ WIELOKULTUROWA REGIONU	3.1. Kreowanie marki <i>Łódźskie</i> poprzez produkty związane z dziedzictwem kulturowym	3.1.1. Tworzenie, znakowanie i promocja szlaków kulturowych 3.1.2. Identyfikacja, promocja unikatowych i specyficznych form tradycji 3.1.3. Aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz opieki nad zabytkami i zwiększania atrakcyjności zabytków
	3.2. Edukacja kulturalna i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym	3.2.1. Publikacja wydawnictw promujących dziedzictwo kulturowe regionu 3.2.2. Organizacja i udział w wydarzeniach promujących materialne i niematerialne walory województwa łódzkiego 3.2.3. Wykorzystanie ICT do promocji dziedzictwa kulturowego

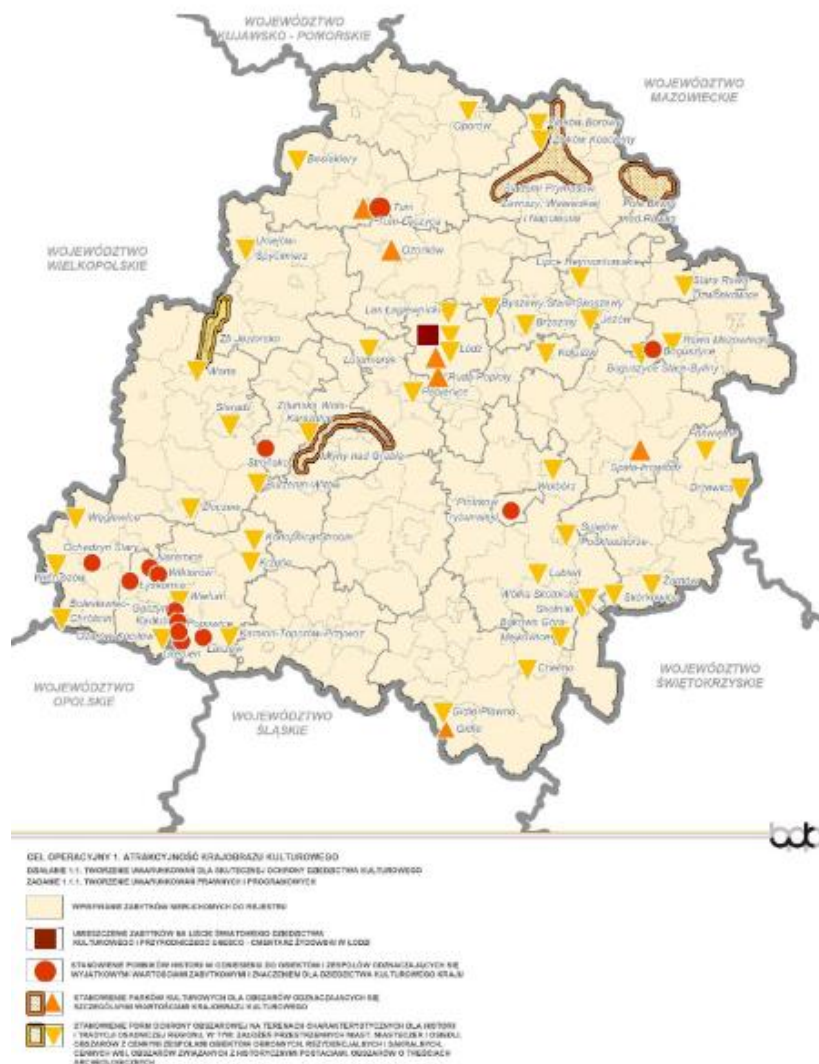
<sup>3</sup> tamże, s. 88



**Mapa 4.** Obrazująca wybrane zadania z zakresu uwarunkowań dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego:



Źródło: WPOnZ

**Mapa 5.** Wybrane zadania z zakresu stanowienia form ochrony

Źródło: WPOnZ

Jak wynika z zamieszczonych powyżej map w ramach celu operacyjnego „Atrakcyjność Krajobrazu kulturowego” WPOnZ przewiduje stanowienie lub uaktualnienie Miejscowych Planów Zagospodarowania Przestrzennego, w Mieście-Gminie Szadek opracowanie programu rewitalizacji i Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, Gminie Zduńska Wola Zduńska Wola, Zduńskiej Woli aktualizację GPOnZ oraz wdrożenia uchwał reklamowych i gminie Zapolice opracowanie programu opieki nad zabytkami.

W zakresie zadania z zakresu stanowienia form ochrony w Zduńskiej Woli oś. Karsznice konieczne jest stanowienie ochrony obszarowej na terenach charakterystycznych dla historii i tradycji osadniczej regionu w tym założeń przestrzennych.

W ramach działania 1.2 Poprawa stanu zachowania zabytków Wojewódzki Program Opieki nad zabytkami rekomenduje na obszarze powiatu zduńskowolskiego:

- kontynuację rewaloryzacji układów przestrzennych zespołów architektonicznych świeckich i sakralnych. Priorytetową rekomendacją do prac zostały objęte Zduńska Wola i Szadek.

W ramach zadania 1.2.3 Poprawa jakości przestrzeni publicznych, historycznych założeń przestrzennych miejskich i wiejskich z zakresu poprawy stanu zachowania zabytków w tym założeń zieleni i przestrzeni publicznych ze szczególnym uwzględnieniem obszarów priorytetowych rangi lokalnej w Zduńskiej Woli i Szadku.

W ramach celu operacyjnego 2. Zintegrowany System Zarządzania Dziedzictwem Kulturowym zakłada się, że: Skuteczne i efektywne zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturowego będzie możliwe poprzez zbudowanie zintegrowanego systemu na poziomie regionu. Dla osiągnięcia efektu synergii w obszarze działań, podejmowanych na poszczególnych poziomach zarządzania, kluczowe znaczenie będzie mieć stworzenie kompleksowej cyfrowej bazy zasobu, dostępnej w systemie informacji przestrzennej. Zagadnieniem strategicznym w tym kontekście jest uzupełnienie weryfikacja i digitalizacja zbioru ewidencji zabytków. Istotnym elementem systemu są również instytucje kultury (w szczególności muzea) działające w sferze ochrony dziedzictwa (szczególnie zabytków ruchomych i dziedzictwa niematerialnego). Uzyskaniu pożądanego rezultatu w tym obszarze zarządzania będzie sprzyjać sieciowanie współpracy instytucji sektora kultury (zwłaszcza o zasięgu ponadregionalnym i regionalnym zlokalizowanych w ośrodkach historycznych), ułatwiające m.in. wymianę dobrych praktyk. Ważnym elementem tworzenia właściwego środowiska jest wzmacnianie działających instytucji, poprzez wsparcie ich działalności, modernizację obiektów (z uwzględnieniem poprawy warunków bezpieczeństwa oraz likwidacji ograniczeń i barier dostępności), doskonalenie form udostępniania i przekazu (czemu sprzyja digitalizacja zasobów)

W ramach ww. celu operacyjnego 2, w powiecie zduńskowolskim WPOnZ przewiduje działania z zakresu:

- opracowanie Gminnych Ewidencji Zabytków (w miejscowościach, które ich nie posiadają);
- wsparcie organizacyjne instytucji kultury działających na obszarze powiatu;
- wdrażanie rozwiązań umożliwiających wirtualne zwiedzanie muzeów;
- digitalizacji zabytków ruchomych w znajdujących się w muzeach.

Ponadto Zduńska Wola została wytypowana jako ośrodek o znaczeniu historycznym, w którym działają instytucje kultury predysponowane do sieciowania współpracy (sieciowanie polega na wypracowaniu mechanizmów współpracy sieciowej instytucji kultury, w tym muzeów działających w sieci ośrodków historycznych o zasięgu ponadregionalnym i regionalnym).

W ramach Działania 2.3. Poprawa bezpieczeństwa i dostępności zabytków ruchomych w placówkach muzealnych działających na terenie powiatu powinno się uwzględnić następujące zadania: remonty i modernizacja budynków będących siedzibami muzeów, poprzez:  
- przeprowadzenie prac remontowych i modernizacyjnych, z uwzględnieniem dostępu dla osób z niepełnosprawnościami;  
- instalacje sygnalizacji alarmowej pożaru i włamania w muzeach i obiektach sakralnych, poprzez: montaż lub modernizację instalacji sygnalizacji alarmowej pożaru i włamania w muzeach, montaż lub modernizację instalacji sygnalizacji alarmowej pożaru i włamania w obiektach sakralnych, zwłaszcza drewnianych i innych z dużym nagromadzeniem cennych zabytków ruchomych.

W ramach celu operacyjnego 3. Tożsamość wielokulturowa regionu Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami zakłada, że:

„Wielokulturowa tożsamość regionu powinna stanowić istotny element wykorzystywany przy kreowaniu marki Łódzkie, a podstawą do kształtowania społecznych postaw i poczucia związków z regionem i jego małymi ojczyznami jest również rozwój edukacji kulturowej i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym województwa łódzkiego. Służyć im powinno zwiększenie dostępności do materiałów edukacyjnych. Za szczególnie istotne z punktu widzenia zachowania i kształtowania wielokulturowej tożsamości uznano działania tworzące podstawę do identyfikacji i promocji regionalnych tradycji, co z kolei warunkuje możliwości wykorzystania specyficznych form tradycji przez lokalnych przedsiębiorców działających w sektorze przemysłów kreatywnych. Efektem podejmowanych działań powinna być aktywizacja społeczności lokalnych, rozwój współpracy na szczeblu lokalnym i regionalnym, jak również komercjalizacja wytworów ludowego rzemiosła i sztuki ludowej. Wśród podstawowych działań ulokowano rozwijanie wizerunkowych produktów turystycznych związanych z dziedzictwem kulturowym. Zwiększenie zasięgu i skuteczności promocji niematerialnych i materialnych walorów województwa łódzkiego wymagać będzie z kolei organizacji wydarzeń w postaci wystaw, targów, konferencji, konkursów.



Natomiast edukacja kulturowa powinna efektywnie wykorzystywać możliwości kreowane przez nowoczesne środki przekazu, ze szczególnym uwzględnieniem zintegrowanej platformy cyfrowej, wspartej przez tematyczne profile udostępniane za pośrednictwem mediów społecznościowych. Z platformą cyfrową skojarzona powinna być aplikacja mobilna, ułatwiająca podróżowanie szlakami kulturowymi (np. Szlak dziedzictwa przemysłowego), znakowanymi według jednolitego systemu identyfikacji wizualnej dziedzictwa kulturowego.”

W ramach działania: 3.1. Kreowanie marki Łódzkie, poprzez produkty związane z dziedzictwem kulturowym.

Zadanie 3.1.1 Tworzenie, znakowanie i promocja szlaków kulturowych, poprzez promocję oraz znakowanie obiektów na planowanych i istniejących szlakach kulturowych z zastosowaniem jednolitego systemu identyfikacji wizualnej dziedzictwa kulturowego proponuje się aby w ten sposób oznaczyć:

**Szlak dziedzictwa kulturowego**, w skład którego obok Europejskiego Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego ERIH (istniejące elementy: Manufaktura, Centralne Muzeum Włókiennictwa) powinny wejść elementy postulowane obejmujące obok reprezentatywnych miejsc w Łodzi także miejscowości peryferyjne posiadające jednak XIX dziedzictwo wielokulturowe i przemysłowe (m.in. Aleksandrów Łódzki, Brzeziny, Grzeszyn, Konstantinów Łódzki, Moszczenica, Ozorków, Pabianice, Piotrków Trybunalski, Tomaszów Mazowiecki, Zduńska Wola, Zelów, Zgierz z parkiem kulturowym „Miasto Tkaczy w Zgierzu”);

**Szlak Romański**, na który składają się m.in. romańska archikolegiata w Tumie, kościół w Strońsku, zespół cysterski w Sulejowie-Podklasztorzu, kościół św. Idziego w Inowłodzu, dzwonnica w Krzyworzece, kościół św. Wojciecha w Rudzie;

**Szlak turystyczny Front Wschodni 1914-1918**, na który składają się m.in. cmentarze wojenne z okresu I wojny światowej, muzea, linia kolejki wąskotorowej na odcinku Rogów-Rawa Mazowiecka.

Zadanie 3.1.2 Identyfikacja, promocja unikatowych i specyficznych form tradycji, zakłada:

- zachowanie i promocję relikwii wielokulturowości regionu;
- identyfikację i rejestrację tradycyjnych produktów regionalnych, w tym aktualizacja Listy Produktów Regionalnych;
- tworzenie warunków do wykorzystania specyficznych form tradycji przez lokalnych przedsiębiorców działających w sektorze przemysłów kreatywnych min. wzornictw, designu, muzyki.

W ramach zadania 3.1.3 Aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz opieki nad zabytkami i zwiększania atrakcyjności zabytków zakłada się:

- wspieranie sieciowania współpracy na rzecz rozwijania wizerunkowych produktów turystycznych związanych z dziedzictwem kulturowym min: potencjalnych produktów turystycznych, jak: Szlak Dziedzictwa Przemysłowego, Szlak Filmowy, Procesja Bożego Ciała w Łowiczu, Dywany Kwiatowe w Spycimierzu, Żywy Skansen – Centrum Folkloru Polskiego w Nagawkach, Rogowska Kolejka Wąskotorowa, Piotrków Trybunalski – kolebka parlamentaryzmu polskiego, Łowicz – Centrum Turystyki i Kultury, Spała - Inowłódz, Skansen Lokomotyw w Zduńskiej Woli, Skoszewy Stare i okolice - Spotkanie z Historią, Tradycją i Kulturą, Szlak św. Faustyny Kowalskiej, Wieluń Miastem Pokoju i Pojednania.

W ramach działania 3.2 Edukacja kulturowa i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym proponuje się następujące zadania:

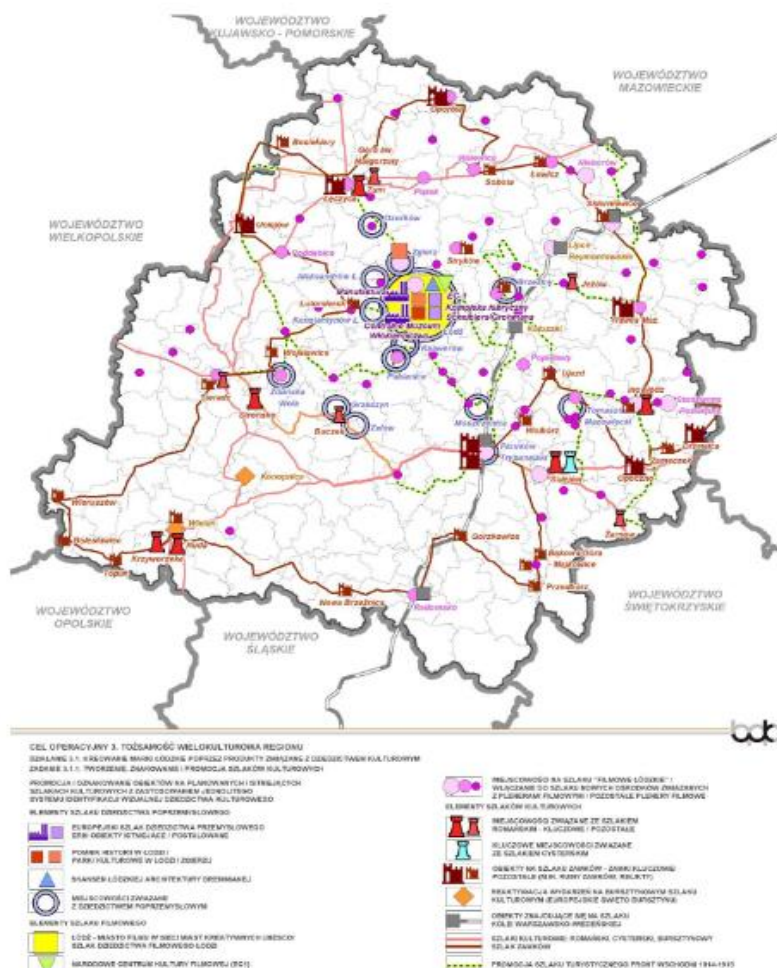
- publikacja wydawnictw promujących dziedzictwo kulturowe regionu (przewodniki, mapy, informatory, foldery, materiały do edukacji regionalnej);
- organizacja i udział w wydarzeniach promujących materialne i niematerialne walory województwa łódzkiego poprzez min organizację Europejskich Dni Dziedzictwa i Nocy

Muzeów, udział w wydarzeniach targowo-konferencyjnych, prezentujących dziedzictwo kulturowe regionu, organizację wystaw i innych przedsięwzięć promujących dziedzictwo kulturowe regionu;

- wykorzystanie ICT do promocji dziedzictwa kulturowego poprzez prowadzenie np. stron internetowych promujących dziedzictwo kulturowe i historyczne regionu.

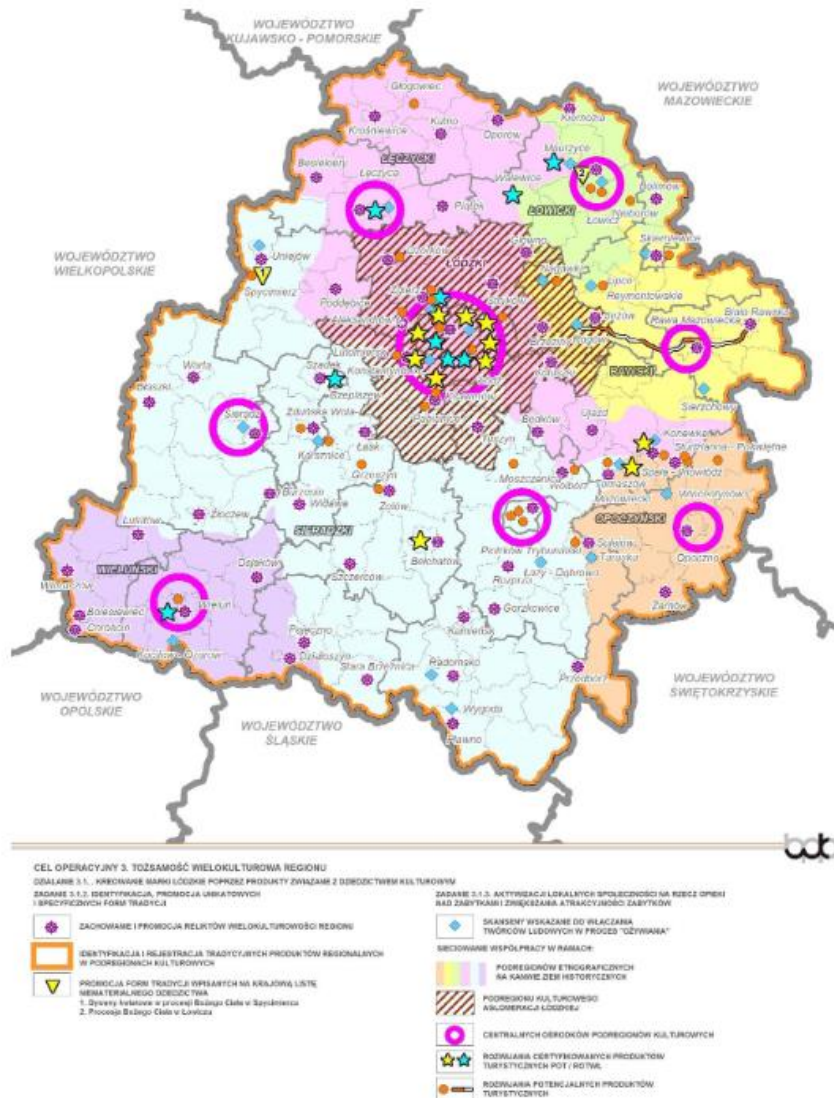
W WPOnZ na lata 2020-2023 wskazano 66 ośrodków historycznych o zachowanych elementach dawnych układów rozplanowania. Tworzą one sieć ośrodków historycznych o zróżnicowanej randze, posiadających cenne historyczne układy przestrzenne i zabytkowe zespoły zabudowy. Szczegółowe analizy przestrzenne i studia dotyczące poszczególnych ośrodków historycznych pozwoliły na delimitację obszarów priorytetowych, w których występuje znaczna koncentracja zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych i zamieszczonych w ewidencji w ewidencji, oraz w których znajdują się obiekty reprezentatywne, a przede wszystkim zidentyfikowane zostały potrzeby działań rewitalizacyjnych i rewaloryzacyjnych istotne dla zachowania wartości dziedzictwa kulturowego.

**Mapa 6.** Wybrane zadania z zakresu tworzenia, znakowania i promocji szlaków kulturowych



- Miejscowości z powiatu zduńskowolskiego leżące na szlaku romańskim: Strońsko
- Miejscowości z powiatu zduńskowolskiego leżące na szlaku filmowe Łódzkie/włączane do szlaku nowych ośrodków związanych z plenerami filmowymi: Zduńska Wola
- Miejscowości z powiatu zduńskowolskiego związane z dziedzictwem poprzemysłowym: Zduńska Wola

### Mapa 7. Wybrane zadania z zakresu kreowania marki Łódzkie poprzez produkty związane z dziedzictwem kulturowym

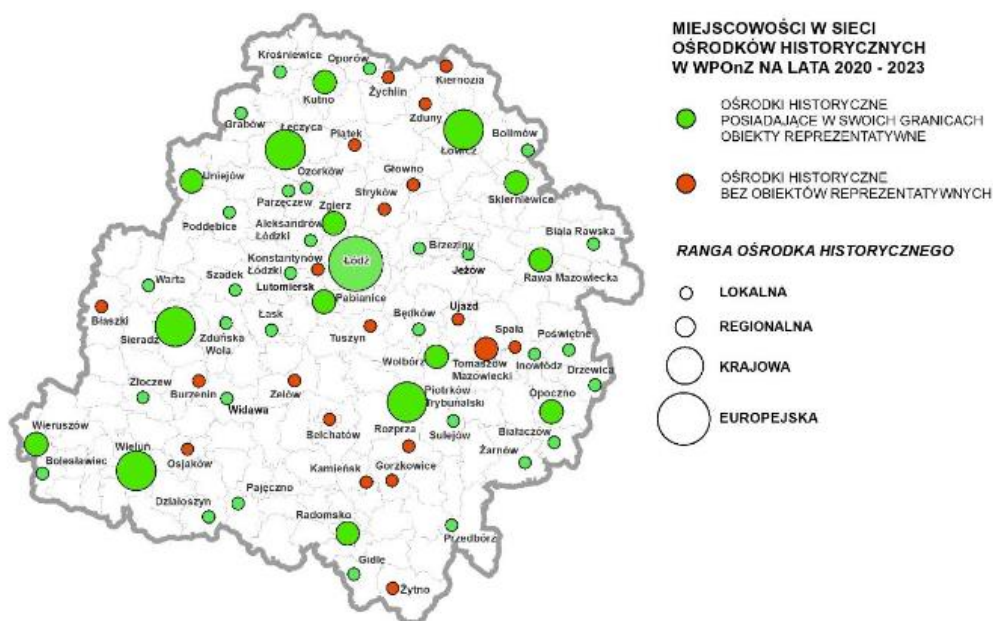


#### Zadania z zakresu kreowania marki Łódzkie:

- zachowanie i promocja relikwów wielokulturowości regionu: Zduńska Wola, Szadek;
- rozwijanie certyfikowanych produktów turystycznych POT/ROTWŁ: Szadek;
- rozwijanie potencjalnych produktów turystycznych: Zduńska Wola, Zduńska Wola oś. Karsznice;
- skanseny wskazane do włączania twórców ludowych w proces „ożywiania”: Zduńska Wola oś. Karsznice.

W Wojewódzkim Programie Ochrony Zabytków wskazano także na zadania dedykowane ośrodkom historycznym o zachowanych elementach dawnych układów rozplanowania. Tworzą one sieć ośrodków historycznych o zróżnicowanej randze, posiadających cenne historyczne układy przestrzenne i zabytkowe zespoły zabudowy. Ośrodkom historycznym, a w szczególności wyznaczonym w ich obrębie obszarom priorytetowym, przypisane zostały zestawy konkretnych działań i zadań, zamieszczone w zindywidualizowanych kartach.

**Mapa 8.** Sieć ośrodków historycznych wg rangi w kontekście lokalizacji obiektów i obszarów reprezentatywnych

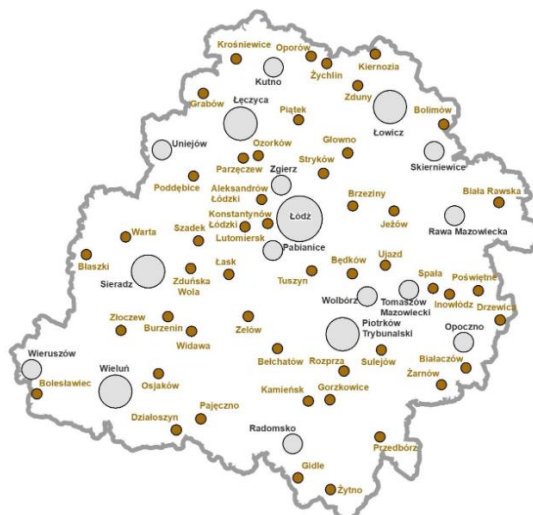


W sieci ośrodków historycznych woj. łódzkiego znalazły się dwa miasta z powiatu zduńskowolskiego, którym przyznano status ośrodków historycznych, posiadających w swoich granicach obiekty reprezentatywne o randze ośrodków lokalnych: Zduńska Wola i Szadek.

Generalny charakter zadań przewidzianych przez program dla Szadku i Zduńskiej Woli wynika z horyzontalnego układu celów operacyjnych wskazanych do realizacji w WPOnZ na lata 2020-2023. Cele operacyjne wyznaczone w poprzednich latach pozostają aktualne lub częściowo ewoluują ze względu na zachodzące przemiany gospodarcze.

**Zadania dedykowane ośrodkom historycznym o randze lokalnej**

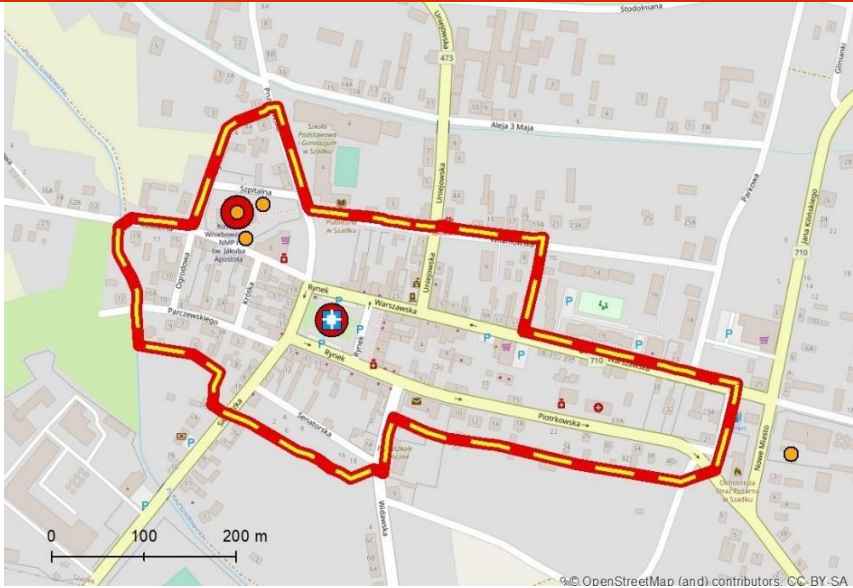





Ośrodki o randze lokalnej  
na tle sieci ośrodków historycznych województwa łódzkiego





**Tabela 4.** Zadania do realizacji przewidziane przez WPOnZ dla miasta gminy Szadek

Lp.: 55	Nazwa ośrodka: <b>SZADEK</b>	Ranga: <b>LOKALNA</b>
<b>Zadania do realizacji w okresie 2020-2023</b>		
<b>Cel operacyjny 1: ATRAKCYJNOŚĆ KRAJOBRAZU KULTUROWEGO</b>		
<b>Działanie 1.1.: Tworzenie uwarunkowań dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego</b>		
<b>Zadanie 1.1.1. Tworzenie uwarunkowań prawnych i programowych</b>		
Opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami		
Opracowanie i aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych		
<b>Zadanie 1.1.2. Tworzenie uwarunkowań finansowych</b>		
Przyznawanie dotacji na poziomie gminy na prace przy zabytkach		
<b>Działanie 1.2.: Poprawa stanu zachowania zabytków</b>		
<b>Zadanie 1.2.1. Prowadzenie badań i opracowanie dokumentacji wartości dziedzictwa kulturowego</b>		
Opracowanie dokumentacji historyczno-konserwatorskiej kościoła parafialnego		
<b>Zadanie 1.2.2. Rewaloryzacja i właściwe zagospodarowanie zabytków z uwzględnieniem ich wartości i kontekstu krajobrazowego</b>		
Prowadzenie działań konserwatorskich w obiektach z listy zabytków reprezentatywnych:		
<input type="checkbox"/> kontynuacja rewaloryzacji układu urbanistycznego		
<input type="checkbox"/> kontynuacja rewaloryzacji kościoła Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba z dzwonnica		
Kontynuacja rewaloryzacji układu urbanistycznego (z uwzględnieniem historycznej zabudowy)		
Kontynuacja rewaloryzacji zakomponowanej zieleni		
<b>Zadanie 1.2.3. Poprawa jakości przestrzeni publicznych historycznych założeń przestrzennych miejskich i wiejskich</b>		
Uzupełnianie struktury budowlanej układu przestrzennego z uwzględnieniem specyfiki miejsca, poprzez nawiązanie do lokalnych form architektonicznych		
Poprawa jakości przestrzeni publicznych w aspekcie estetycznym i użytkowym		
Zwiększenie udziału zieleni w przestrzeni miasta, zwłaszcza w obszarze priorytetowym		
<b>Cel operacyjny 2: ZINTEGROWANY SYSTEM ZARZĄDZANIA DZIEDZICTWEM KULTUROWYM</b>		
<b>Działanie 2.1.: Tworzenie i udostępnianie cyfrowych baz danych oraz zasobów</b>		
<b>Zadanie 2.1.1. Weryfikacja i digitalizacja zasobu wojewódzkiej ewidencji zabytków i gminnych ewidencji zabytków</b>		
Aktualizacja zasobu gminnej ewidencji zabytków		
<b>Zadanie 2.1.2. Stworzenie kompleksowego Systemu Informacji Przestrzennej</b>		
Uzupełnienie i bieżąca aktualizacja SIP w zakresie danych o zasobach dziedzictwa kulturowego		
<b>Działanie 2.2.: Wzmacnianie instytucji działających na rzecz dziedzictwa kulturowego</b>		
<b>Zadanie 2.2.2. Sieciowanie współpracy instytucji i organizacji sektora kultury</b>		
Podejmowanie współpracy w podregionie z innymi instytucjami kultury (zwłaszcza niepublicznymi)		
<b>Działanie 2.3.: Poprawa bezpieczeństwa i dostępności zabytków ruchomych</b>		
<b>Zadanie 2.3.2. Instalacje sygnalizacji alarmowej pożaru i włamania w muzeach i obiektach sakralnych</b>		
Wykonanie instalacji sygnalizacji alarmowej pożaru i włamania w kościele parafialnym		
<b>Cel operacyjny 3: TOŻSAMOŚĆ WIELOKULTUROWA REGIONU</b>		
<b>Działanie 3.1.: Kreowanie marki Łódzkie poprzez produkty związane z dziedzictwem kulturowym</b>		
<b>Zadanie 3.1.1. Tworzenie, znakowanie i promocja szlaków kulturowych</b>		
Promocja szlaku turystycznego Front Wschodni 1914-1918		
<b>Zadanie 3.1.2. Identyfikacja, promocja unikatowych i specyficznych form tradycji</b>		
Zachowanie i promocja relikwów wielokulturowości (dziedzictwo mniejszości)		
Włączenie się w ideę tworzenia Listy Produktów Tradycyjnych, poprzez zgłaszanie rekomendacji		
Włączenie się w ideę tworzenia Regionalnej Listy Niematerialnego Dziedzictwa, poprzez zgłaszanie rekomendacji specyficznych dla podregionu przejawów tradycji		
<b>Zadanie 3.1.3. Aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz opieki nad zabytkami i zwiększania atrakcyjności zabytków</b>		
Aktywizacja twórców ludowych oraz objęcie ich merytorycznym wsparciem przez instytucje kultury		

Komercjalizacja wytworów ludowego rzemiosła
Organizacja punktów dystrybucji pamiątek regionalnych
<b>Działanie 3.2.: Edukacja kulturalna i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym</b>
<b>Zadanie 3.2.2. Organizacja i udział w wydarzeniach promujących materialne i niematerialne walory województwa łódzkiego</b>
Udział w Europejskich Dniach Dziedzictwa i/lub Nocy Muzeów
<b>Zadanie 3.2.3. Wykorzystanie ICT do promocji dziedzictwa kulturowego</b>
Prowadzenie strony internetowej promującej dziedzictwo kulturowe
Prowadzenie tematycznych profili na portalach społecznościowych
<b>Mapa</b>
 <p>Mapa przedstawia obszar priorytetowy (OBSZAR PRIORYTETOWY) w postaci czerwonej linii przerywanej. Na mapie widoczne są również obiekty i obszary reprezentatywne (czerwone kropki), zabytki nieruchome (żółte kropki), układy urbanistyczne i ruralistyczne (niebieskie symbole) oraz obszar priorytetowy częściowo objęty MPZP (żółta linia przerywana). Mapa zawiera również skalę 0-200 m i informacje o źródle danych: © OpenStreetMap (and) contributors. CC-BY-SA.</p> <p><b>WPOnZ NA LATA 2020 - 2023</b></p> <ul style="list-style-type: none"><li> OBSZAR PRIORYTETOWY</li><li> OBIEKTY I OBSZARY REPREZENTATYWNE</li></ul> <p><b>ZABYTKI NIEMUCHOME</b></p> <ul style="list-style-type: none"><li> OBIEKTY I OBSZARY WG WEZ, W TYM:</li><li> UKŁADY URBANISTYCZNE I RURALISTYCZNE</li><li> OBSZAR PRIORYTETOWY CZĘŚCIOWO OBJĘTY MPZP</li></ul>



**Tabela 5.** Zadania do realizacji przewidziane przez WPOnZ dla miasta Zduńska Wola

Lp.: 61	Nazwa ośrodka: ZDUŃSKA WOLA	Ranga: LOKALNA
<b>Zadania do realizacji w okresie 2020 - 2023</b>		
<b>Cel operacyjny 1: ATRAKCYJNOŚĆ KRAJOBRAZU KULTUROWEGO</b>		
<b>Działanie 1.1.: Tworzenie uwarunkowań dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego</b>		
<b>Zadanie 1.1.1. Tworzenie uwarunkowań prawnych i programowych</b>		
Stanowienie uchwały reklamowej		
Aktualizacja gminnego programu opieki nad zabytkami		
Stanowienie ochrony obszarowej dla terenu osiedla kolejowego w Zduńskiej Woli Karsznicach, np. poprzez wpisanie do rejestru zabytków nieruchomych		
Opracowanie i aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych		
<b>Zadanie 1.1.2. Tworzenie uwarunkowań finansowych</b>		
Przyznawanie dotacji na poziomie gminy na prace przy zabytkach		
<b>Działanie 1.2.: Poprawa stanu zachowania zabytków</b>		
<b>Zadanie 1.2.1. Prowadzenie badań i opracowanie dokumentacji wartości dziedzictwa kulturowego</b>		
Inwentaryzacja drewnianych domów tkaczy		
<b>Zadanie 1.2.2. Rewaloryzacja i właściwe zagospodarowanie zabytków z uwzględnieniem ich wartości i kontekstu krajobrazowego</b>		
Prowadzenie działań konserwatorskich w obiektach z listy zabytków reprezentatywnych:		
<input type="checkbox"/> kontynuacja rewaloryzacji cmentarza żydowskiego		

<input type="checkbox"/> kontynuacja rewaloryzacji skansenu kolejowego w zespole lokomotywowni przy węźle Zduńska Wola – Karsznice
Kontynuacja rewaloryzacji historycznego układu urbanistycznego Zduńskiej Woli (z uwzględnieniem historycznej zabudowy, w tym obiektów sakralnych i domów tkaczy)
Rewaloryzacja układu przestrzennego historycznego osiedla kolejowego Karsznice (z uwzględnieniem historycznej zabudowy oraz poprawy jakości przestrzeni publicznych)
Kontynuacja rewaloryzacji zakomponowanej zieleni
<b>Zadanie 1.2.3. Poprawa jakości przestrzeni publicznych historycznych założeń przestrzennych miejskich i wiejskich</b>
Uzupełnianie struktury budowlanej układu urbanistycznego Zduńskiej Woli i historycznego osiedla kolejowego Karsznice, z uwzględnieniem specyfiki miejsc, poprzez nawiązanie do lokalnych form architektonicznych
Poprawa jakości przestrzeni publicznych w aspekcie estetycznym i użytkowym
Zwiększenie udziału zieleni w przestrzeni miasta, zwłaszcza w obszarze priorytetowym
<b>Cel operacyjny 2: ZINTEGROWANY SYSTEM ZARZĄDZANIA DZIEDZICTWEM KULTUROWYM</b>
<b>Działanie 2.1.: Tworzenie i udostępnianie cyfrowych baz danych oraz zasobów</b>
<b>Zadanie 2.1.1. Weryfikacja i digitalizacja zasobu wojewódzkiej ewidencji zabytków i gminnych ewidencji zabytków</b>
Aktualizacja zasobu gminnej ewidencji zabytków
<b>Zadanie 2.1.2. Stworzenie kompleksowego Systemu Informacji Przestrzennej</b>
Uzupełnienie i bieżąca aktualizacja SIP w zakresie danych o zasobach dziedzictwa kulturowego
<b>Zadanie 2.1.3. Cyfryzacja muzealiów oraz rozwój form udostępniania zabytków ruchomych w muzeach</b>
Digitalizacja zabytków ruchomych w muzeum
Wprowadzenie w Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola multimedialnych środków przekazu, z uwzględnieniem m.in. osób obcojęzycznych i z niepełnosprawnościami
<b>Działanie 2.2.: Wzmacnianie instytucji działających na rzecz dziedzictwa kulturowego</b>
<b>Zadanie 2.2.2. Sieciowanie współpracy instytucji i organizacji sektora kultury</b>
Podjęcie współpracy w podregionie z innymi instytucjami kultury (zwłaszcza niepublicznymi)
<b>Działanie 2.3.: Poprawa bezpieczeństwa i dostępności zabytków ruchomych</b>
<b>Zadanie 2.3.1 Remonty i modernizacja budynków będących siedzibami muzeów</b>
Modernizacja muzeum z uwzględnieniem dostępu dla osób z niepełnosprawnościami
<b>Zadanie 2.3.2. Instalacje sygnalizacji alarmowej pożaru i włamania w muzeach i obiektach sakralnych</b>
Wykonanie instalacji sygnalizacji alarmowej pożaru i włamania w obiektach sakralnych
<b>Cel operacyjny 3: TOŻSAMOŚĆ WIELOKULTUROWA REGIONU</b>
<b>Działanie 3.1.: Kreowanie marki Łódzkie poprzez produkty związane z dziedzictwem kulturowym</b>
<b>Zadanie 3.1.1. Tworzenie, znakowanie i promocja szlaków kulturowych</b>
Szlaku dziedzictwa przemysłowego
Plenerów filmowych w Zduńskiej Woli na Szlaku Filmowym
Promocja szlaku turystycznego Front Wschodni 1914-1918
<b>Zadanie 3.1.2. Identyfikacja, promocja unikatowych i specyficznych form tradycji</b>
Zachowanie i promocja relikwów wielokulturowości (dziedzictwo mniejszości)
Włączenie się w ideę tworzenia Listy Produktów Tradycyjnych, poprzez zgłaszanie rekomendacji
Włączenie się w ideę tworzenia Regionalnej Listy Niematerialnego Dziedzictwa, poprzez zgłaszanie rekomendacji specyficznych dla podregionu przejawów tradycji
<b>Zadanie 3.1.3. Aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz opieki nad zabytkami i zwiększania atrakcyjności zabytków</b>
Aktywizacja twórców ludowych oraz objęcie ich merytorycznym wsparciem przez instytucje kultury
Komercjalizacja wytworów ludowego rzemiosła
Organizacja punktów dystrybucji pamiątek regionalnych
Sieciowanie współpracy na rzecz rozwijania wizerunkowych produktów turystycznych, w tym potencjalnych produktów turystycznych, związanych ze Szlakiem Filmowym i Skansenem Lokomotyw w Zduńskiej Woli



**Działanie 3.2.: Edukacja kulturowa i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym**

**Zadanie 3.2.2. Organizacja i udział w wydarzeniach promujących materialne i niematerialne walory województwa łódzkiego**

Udział w Europejskich Dniach Dziedzictwa i/lub Nocy Muzeów

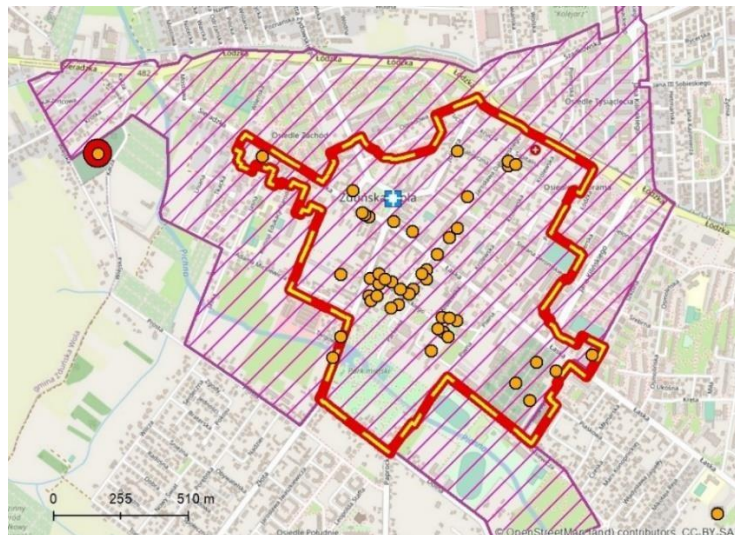
**Zadanie 3.2.3. Wykorzystanie ICT do promocji dziedzictwa kulturowego**

Prowadzenie strony internetowej promującej dziedzictwo kulturowe

Prowadzenie tematycznych profili na portalach społecznościowych

**Mapa**

**Zduńska Wola**



**WPOnZ NA LATA 2020 - 2023**

OBSZAR PRIORYTETOWY

OBIEKTY I OBSZARY REPREZENTATYWNE

**ZABYTKI NIERUCHOME**

OBIEKTY I OBSZARY WG WEZ, W TYM:

UKŁADY URBANISTYCZNE I RURALISTYCZNE

OBSZAR PRIORYTETOWY CZĘŚCIOWO OBJĘTY MPZP

OBSZAR REWITALIZACJI WG GPR

**Zduńska Wola Karsznice**



**WPOnZ NA LATA 2020 - 2023**

OBSZAR PRIORYTETOWY

OBIEKTY I OBSZARY REPREZENTATYWNE

**ZABYTKI NIERUCHOME**

OBIEKTY I OBSZARY WG WEZ

OBSZAR PRIORYTETOWY CZĘŚCIOWO OBJĘTY MPZP





*Układ przestrzenny*



*Układ przestrzenny*



*Kościół Ewangelickoanglikański*



*Muzeum Historii Miasta*



*Dom urodzenia św. Maksymiliana Kolbe*



*Brama cmentarza żydowskiego*



*Stary Skogar*



*Osiedle kolejarskie*



*Zduńska Wola Karsznice skansen lokomotyw*

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Łódzkim jest realizowany w środowisku obowiązujących norm prawnych, oraz dokumentów programowych, planistycznych i strategicznych stanowionych na poziomie krajowym i regionalnym, które w istotny sposób kształtują możliwości w sferze narzędzi i źródeł finansowania zamierzeń oraz uczestników procesu realizacji.

#### **2.4. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu**

##### **Strategia Rozwoju Powiatu Zduńskowolskiego na lata 2022-2030**

Strategia Rozwoju Powiatu Zduńskowolskiego na lata 2022-2030 wskazuje na realizację celów strategicznych, którymi są:

##### Odniesie się do zrównoważonego rozwoju gospodarczego poprzez:

- rozwój infrastruktury drogowej,
- rozbudowę i modernizację infrastruktury technicznej,
- tworzenie warunków do rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich,
- wzmocnienie współpracy z instytucjami z otoczenia biznesu,
- tworzenie warunków do budowania powiązań sfery B+R i przedsiębiorstw,
- tworzenie klas patronackich,
- podnoszenie kwalifikacji nauczycieli kształcenia zawodowego,
- tworzenie klas z innowacyjnymi kierunkami kształcenia,
- organizacja wydarzeń opartych na tradycjach gospodarczych,
- wzmocnienie współpracy z przedsiębiorcami,
- intensyfikacja działań w zakresie udostępniania oferty inwestycyjnej,

##### Odniesie się do rozwoju społecznego poprzez:

- rozwijanie społeczeństwa obywatelskiego i umacnianie lokalnej tożsamości,
- przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu,
- wpieranie działań w zakresie kultury i zwiększenie udziału w kulturze,
- rozwój sportu, turystyki i rekreacji,
- unowocześnienie systemu wspierania rodziny i pieczy zastępczej,
- rozwój kompetencji cyfrowych,
- budowanie zaufania społecznego i podnoszenie bezpieczeństwa mieszkańców,
- modernizację infrastruktury społecznej i zdrowotnej,
- poprawę dostępności opieki długoterminowej i geriatrycznej,
- wsparcie dla osób zagrożonych ubóstwem,
- rozwój programów profilaktycznych i podnoszenie świadomości prozdrowotnej,
- rozbudowę i modernizację obiektów oświatowych,
- poprawę zdawalności egzaminów maturalnych i zawodowych,
- wspieranie partycypacji uczniów, nauczycieli i rodziców w zarządzaniu szkołami,
- wzbogacenie oferty kształcenia dla osób dorosłych,
- rozbudowanie infrastruktury niezbędnej dla rozwoju komunikacji rowerowej,
- rozwój komunikacji zbiorowej i popularyzacja elektromobilności,

- wzmocnienie współpracy z organizacjami pozarządowymi.

Odniesienie się do spójności i ładu przestrzennego poprzez:

- zwiększenie stopnia pokrycia terenów miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- poprawę estetyki, funkcjonalności i bezpieczeństwa przestrzeni publicznych,
- współpracę w tworzeniu spójnej polityki przestrzennej gmin powiatu zduńskowolskiego
- rozwój infrastruktury terenów zielonych,
- poprawę jakości powietrza atmosferycznego,
- ochronę i wykorzystanie atutów przyrodniczych i krajobrazowych,
- rozwój systemów wodociągowych i kanalizacyjnych,
- poprawę jakości wód powierzchniowych i rozwój małej retencji
- ograniczanie skutków zjawisk ekstremalnych
- rozwój systemu e-usług publicznych i nowoczesnej administracji,
- wspieranie rozwoju infrastruktury teleinformatycznej,
- rozwój układu drogowego i poprawa parametrów technicznych istniejących dróg,
- zwiększenie dostępności transportowej i tworzenie warunków do rozwoju usług transportu intermodalnego.

W zakresie kultury i dziedzictwa kulturowego strategia stawia wyzwanie, którego celem jest dostosowanie oferty kulturalnej do rzeczywistych potrzeb i preferencji mieszkańców oraz turystyczne wykorzystanie warunków kulturowych powiatu. Różnorodne zasoby kulturowe powiatu mogą bowiem stanowić podstawę do kreowania antropogenicznych form turystyki, takich jak turystyka miejska, kulturowa, historyczna czy religijna.

## 2.5. Potrzeba zarządzania dziedzictwem

Rosnące zaangażowanie społeczeństwa, jako całości, w zagadnienia dziedzictwa oznacza, że nie jest to już enklawa jedynie akademików i antykwariuszy. W dzisiejszych czasach społeczności angażują się na rzecz swojego dziedzictwa w coraz większym stopniu.

Dobra kulturowe pełnią ważne funkcje społeczne i gospodarcze. W przypadku niektórych z nich nadal istnieją silne więzi ze społecznościami, które dodają materialnego i niematerialnego wymiaru ich wartości.

Dziedzictwo kulturowe często jest używane zgodnie ze swoim pierwotnym przeznaczeniem. Miejsca kultu, obiekty mieszkalne, krajobrazy kulturowe lub różnego rodzaju instytucje to tylko niektóre przykłady. Wiele innych obszarów dziedzictwa zostało przystosowanych do nowych funkcji, zapewniając im funkcje gwarantujące ich ciągłe utrzymanie i adekwatność do potrzeb społeczeństwa.

Coraz większy nacisk kładzie się na wkład, jaki dziedzictwo może wnieść do zrównoważonego rozwoju i spójności społecznej. Dołącza do tego coraz szerszy zakres samego pojęcia dziedzictwa, które zaczyna obejmować min. całe krajobrazy, ośrodki miejskie, dawne ośrodki przemysłowe, obok elementów, które tradycyjnie zaliczano do dziedzictwa, takich jak stanowiska archeologiczne, ruiny i niezwykle budowle.

Złożoność kwestii związanych z dziedzictwem powinna zatem skłaniać



do zaangażowania w całościowe zarządzanie, zamiast konserwowania wybranych budowli, jak miało to niekiedy miejsce w przeszłości. Pamiętając o znacznie poszerzonym zakresie dziedzictwa, wyższym poziomie złożoności problemów, które przed nim stoją, oraz potrzebie korzystania z niego w sposób zgodny z zasadami zrównoważonego rozwoju, bez względu na to, czy chodzi o cele turystyczne, czy inne, należy zaznaczyć, że dbanie o dziedzictwo wiąże się nieuchronnie z podejmowaniem decyzji co do tego, czy dane zmiany są możliwe do zaakceptowania. Potrzeba podejmowania wyborów w obliczu alternatyw oznacza, że podejścia do zarządzania w obszarach dziedzictwa ulegają zmianie. Aby podjąć decyzję, co można zmienić bez negatywnego wpływu na wartość dziedzictwa, w coraz większym stopniu niezbędna jest identyfikacja niezbędnych wartości danego dobra.

Zarządzanie dziedzictwem jest coraz bardziej ambitnym zadaniem, a oczekiwania co do efektów i wyników procesów zarządzania jest coraz większe.

**Tabela 6.** Rosnąca rola dziedzictwa i większe wymagania dotyczące zarządzania nim

Wielorakie cele charakteryzujące rosnącą rolę dziedzictwa kulturowego	Szersze obowiązki w zarządzaniu dziedzictwem wynikające z...
Zachowanie naszej wspólnej przeszłości z wykorzystaniem konwencjonalnych podejść, co oznacza kwestie, o które musimy zadbać w związku z dobrem	Promowanie różnorodności kulturowej
Dobra kulturowe zachowujące ważne funkcje społeczne i gospodarcze	Ochrony środowiska naturalnego (a w szczególności ekosystemów na określonym obszarze i wokół niego)
Dobra kulturowe zachowujące silne więzi ze społecznościami i wnoszące wkład do życia społeczeństwa	Ochrony aktywów mniej poddających się ujęciu materialnemu w ramach dóbr (społeczności, kultur, wiedzy)
Zachowanie dodatkowych wartości materialnych i niematerialnych, które niosą za sobą skutki	Animowanie życia społeczności  Umożliwia kontynuowania odpowiedniego użytkowania terenu lub działalności gospodarczej

### System zarządzania dziedzictwem kulturowym

Zarządzanie wiąże się z procesami – przemyślanym wykorzystaniem środków do osiągnięcia celu. System zarządzania dziedzictwem kulturowym pomaga konserwować określone dobro lub ich grupę i nim/nimi zarządzać w sposób, który chroni wartość dziedzictwa a w szczególności, gdzie jest to możliwe wzmacnia szersze społeczne, gospodarcze i środowiskowe korzyści, by wykraczały poza ramy danego dobra. To usprawnia identyfikację i promocję wartości danego dobra. Zapewnia także konstruktywną rolę kulturowego dziedzictwa wspomagającą rozwój społeczności, co w dłuższej perspektywie czasowej przyniesie korzyści, przyczyniając się do wzmocnienia trwałości samego dziedzictwa kulturowego.

## Podejście do konserwacji dziedzictwa i zarządzania dziedzictwem

### Podejście konwencjonalne

Podejście konwencjonalne dotyczy metodologii przyjętej przez specjalistów ds. konserwacji wraz z narodzinami nowoczesnej konserwacji w świecie Zachodu. Główny nacisk położono w jego ramach na konserwację substancji lub pozostałości materialnych przeszłości, które zidentyfikowano jako zabytki i miejsca do zachowania na rzecz przyszłych pokoleń. Eksperti ds. konserwacji sami zaczęli identyfikować i definiować, co należy chronić (co zostało wsparte odpowiednim ustawodawstwem).. W połowie XX wieku badanie stanu zabytków do różnych interwencji mających na celu przedłużenie ich życia zyskało światowe uznanie za sprawą doktryn jak Karta Wenecka i ICOMOS. Podejście to zostało szeroko przyjęte na świecie i miało zarówno korzystne jak i niekorzystne aspekty.

Tabela 7. Konwencjonalne podejście do planowania

<b>Określenie rozpoznanie</b>
<b>Dokumentacja</b>
<b>Ocena stanu</b>
<b>Planowanie interwencji konserwatorskich</b>

### Podejście oparte na wartościach

Podejście oparte na wartościach jest w wielu aspektach odpowiedzią na zauważenie rosnącej złożoności dziedzictwa. Wyewoluowało w różnych częściach świata i stało się znane za pośrednictwem Karty z Burra, która promowała znaczenie danego miejsca w oparciu o znaczenia danego miejsca, przypisywane przez wszystkich interesariuszy oraz używanie orzeczenia znaczenia, jako podstawy opracowywania strategii konserwacji i zarządzania. Koncepcja ta została rozwinięta przez Jamesa Kerra w pracy dotyczącej planów konserwacji i zarządzania w oparciu o wartości i znaczenia kulturowego znaczenia dziedzictwa dla społeczeństwa. W ramach tego podejścia przyjmuje się przesłankę, że ludzie w społeczeństwie/społeczności lokalnej przypisują dziedzictwu różne wartości.

Tabela 8. Podejście do planowania oparte na wartościach

<b>Zebranie danych</b>
<b>Ocena znaczenia (wartości i atrybuty)</b>
<b>Ocena stanu</b>
<b>Planowanie na potrzeby konserwacji/zarządzania</b>

### Wytyczne dotyczące planów konserwacji

- 1. Podsumowanie. Jednostronicowe podsumowanie głównych wniosków planu**
- 2. Wprowadzenie. Okoliczności powstania planu: zakres planu (w tym granice opracowania); ograniczenia opracowania; autorstwo; relacja z innymi adekwatnymi planami; konsultanci planu; kiedy i przez kogo ten plan został przyjęty**
- 3. Zrozumienie miejsca. Analiza miejsca poprzez gromadzenie dokumentów**

i dowodów materialnych ( archeologia, architektura, krajobraz itd.), jak również ekologicznych; informacje istotne w perspektywie zarządzania. Zilustrowana zdjęciami, mapami i planami etapów. Krótka historia miejsca. Główny budynek historyczny lub fazy użytkowania terenu. Opis ważnych elementów jak topografia i otoczenie krajobrazowe. Główne elementy miejsca ( np. budynki, podstawowe pomieszczenia lub przestrzenie, charakterystyczne obszary, formy krajobrazu, roślinność, siedliska, zbiory). Inne adekwatne informacje ( np. geologia, ekologia). Dokumentacja (źródła, archiwa)

4. Ocena znaczenia. Ocena znaczenia miejsca zarówno z perspektywy ogólnej, jak i szczegółowej w odniesieniu do wszystkich głównych części składowych, specjalne oceny wartości dotyczące znaczenia historycznego, geologicznego, ekologicznego, kulturowego, estetycznego, archeologicznego, technologicznego, społecznego i innych wymiarów znaczenia. Status prawny całości lub części składowych. Znaczenie kulturowe/fazy użytkowania terenu. Znaczenie według części składowych, inne wartości lub wymiary miejsca (np. społeczność).
5. Problemy/podatność. Zdefiniowanie problemów, które oddziałują na znaczenie miejsca lub mogą oddziaływać na jego znaczenie w przyszłości, w tym stan fizyczny, cele właścicieli, obecny sposób użytkowania, dostępne zasoby, czynniki zewnętrzne, istniejąca wiedza o miejscu, uszkodzenia w przeszłości, oczekiwania społeczeństwa i społeczności lokalnej, dostęp, ustawowe środki kontroli i potencjalne konflikty. Podstawowe informacje o miejscu (prawny tytuł własności, użytkowanie, dostęp, przeznaczenie). Otoczenie; krajobraz, stanowiska archeologiczne, budowle, wnętrza, zbiory, rola w społeczności)
6. Polityka i strategia konserwatorska. Obejmuje strategię polityczną lub „wizję” konserwacji miejsca, które pokazują, w jaki sposób określa się właściwe sposoby użytkowania, wypełnia wymogi ustawowe, pracuje z zasobami, ustala priorytety w zakresie naprawy, rozwiązuje konflikty, określa filozofię konserwacji, wzmacnia poparcie społeczne, utrzymuje miejsce i zarządza nim oraz kontroluje interwencje, aby zachować znaczenie. Polityki i strategię konserwatorskie mogą być również powiązane z dostarczaniem nowych usług, nowych sposobów użytkowania lub filozofią nowego projektu. Ustawowe środki kontroli, odpowiednie planowanie i inne strategię: Adekwatne wytyczne pozaustawowe, polityki i strategię konserwacji; otoczenie; krajobraz; potencjalne znaleziska archeologiczne; istniejące budowle; wnętrza – zbiory; prezentacja, interpretacja i edukacja. Zarządzanie udostępnianiem turystycznym (w tym dostęp dla niepełnosprawnych, użytkowanie, udogodnienia); rola w społeczeństwie; dalsze badania.
7. Wdrożenie i przegląd. Określenie kolejnych kroków, w tym strategii wdrażania planu konserwacji.
8. Strategia. W ślad za planem konserwacji mogą pojawić się różne dokumenty dotyczące strategii, w tym ocena opcji na potrzeby nowego schematu, propozycje działań restauratorskich i kosztorysy, propozycje dotyczące zarządzania oraz ocena wpływu realizowanego programu mierzona w odniesieniu do planu konserwacji.
9. Źródła
10. Załączniki. Obejmują kopie odpowiednich map, dokumenty dotyczące ochrony prawnej, streszczenia dokumentów kierunkowych, inwentaryzacji miejsca, informacje techniczne, rysunki i inne informacje niedostępne bezpośrednio.

### 3. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu zduńskowolskiego

#### 3.1. Identyfikacja zasobów lokalnego dziedzictwa

Dziedzictwo kulturowe w powszechnej opinii stanowi spójną całość, której podział na kategorie jest czasami trudny i dla wielu może wydawać się niepotrzebny. Wprowadzenie do tworzonego wykazu elementów dziedzictwa podziału na kategorie różnymi źródłami informacji o każdej z kategorii oraz obowiązującym stanem prawnym w różny sposób regulującym działania odnoszących się do różnych kategorii dziedzictwa ( np. zabytki wpisane do inwentarza muzealnego są chronione na podstawie przepisów Ustawy z dnia 21 listopada 1996 roku o muzeach, inne zabytki chronione są na mocy przepisów Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Zabytki nieruchome to zabytki architektury i budownictwa, zabytkowe parki, ogrody, cmentarze, stanowiska archeologiczne, zabytkowe układy przestrzenne zabudowy.

Zabytki ruchome to zabytkowe wyposażenie kościołów, prywatne kolekcje dzieł sztuki oraz zabytkowe pojazdy.

Muzealia to historyczne pamiątki, dzieła sztuki i rzemiosła, artefakty odkryte w trakcie badań archeologicznych znajdujące się w inwentarzach muzeów.

Archiwalia i zabytkowe księgozbiory np. księgi parafialne, przedwojenne zdjęcia, stary księgozbiór.

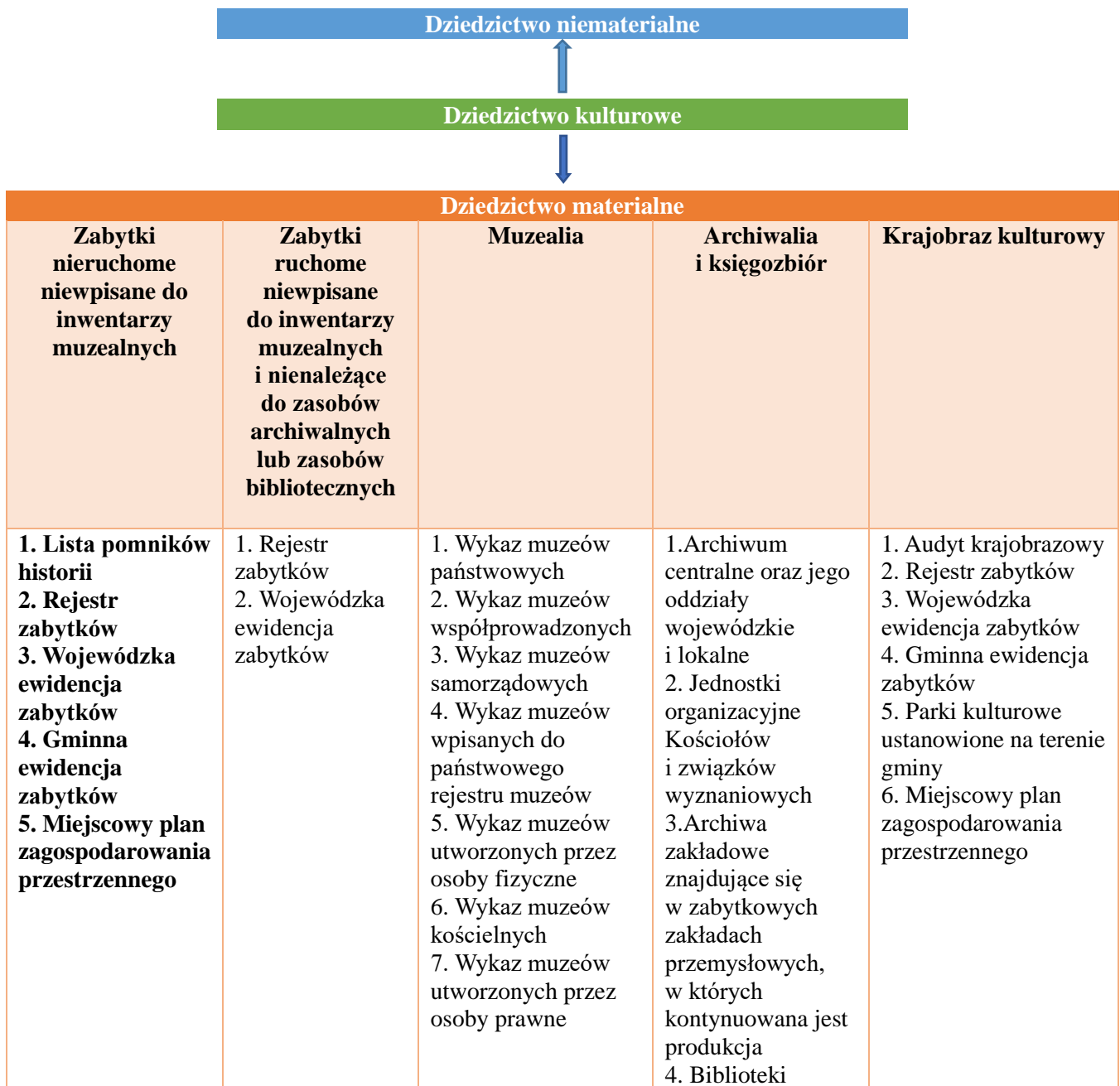
Krajobraz kulturowy to np. pejzaż z zachowaną, tradycyjną zabudową, rozłogiem pól i układem przestrzennym. Krajobraz kulturowy zawiera w sobie elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji. Jest ukształtowany w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka. Krajobraz, w którym nadal czytelne są historyczna kompozycja, tradycyjny dla danego regionu pejzaż oraz walory przyrodnicze jest cennym elementem dziedzictwa i może być atutem gminy oraz powiatu, w którym jest ona położona. Zachowany, historyczny układ przestrzenny miejscowości z jej zabudową i sposobami gospodarowania ziemią jest elementem dziedzictwa, stanowiąc świadectwo kształtowania otoczenia przez dawnych jej mieszkańców.

Dziedzictwo niematerialne to np. lokalne tradycje muzyczne lub taneczne, tradycyjne zwyczaje i obrzędy, tradycyjne rzemiosło, kuchnia regionalna.

**Schemat 1.** Źródła informacji przydatne podczas tworzenia wykazu elementów lokalnego dziedzictwa:

1. Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego
2. Lista produktów tradycyjnych
3. Lista tradycyjnych gwarantowanych specjalności
4. Lista produktów chronionej nazwy pochodzenia
5. Lista produktów chronionego oznaczenia geograficznego





### 3.2. Rozpoznanie zasobów lokalnego dziedzictwa i ocena ich wartości

Określenie wartości dziedzictwa ma ogromne znaczenie w ochronie dziedzictwa i zarządzaniu nim. Poznanie ich wartości i trafna ich ocena są warunkami takiego zagospodarowania elementów dziedzictwa, które z jednej strony pozwoli wykorzystać ich walory do rozwoju lokalnego, a z drugiej pomoże różnym stronom zaangażowanym w ochronę zabytków i opiekę nad nimi, zwłaszcza służbom konserwatorskim, samorządowi lokalnemu, właścicielom i użytkownikom poszczególnych elementów dziedzictwa w prawidłowym sprawowaniu swych zadań, podejmowaniu optymalnych decyzji, jak również pozwoli unikać sytuacji konfliktowych. Właściwa ochrona dziedzictwa polega nie tylko na fizycznym zachowaniu jego elementów, lecz także na przeciwdziałaniu degradacji jego wartości.

### 3.2.1 Wartości bazowe dziedzictwa materialnego

Podstawową kategorią dziedzictwa materialnego są zabytki. Do wartości bazowych zabytków należą wskazane w ustawie OOZIONZ wartości historyczne, naukowe i artystyczne, które swoje źródło mają w obiektywnych cechach zabytku:

**Wartości historyczne** wynikają z udokumentowanej historii zabytku i bazują na fakcie, że dany obiekt jest materialnym świadectwem wydarzeń historycznych, których był częścią lub epoki, w której powstał, bądź związany jest z jakąś postacią historyczną.

**Wartości naukowe** cechują obiekt, jeżeli jest on istotnym źródłem informacji potrzebnej do wnioskowania w badaniach naukowych. Wartości naukowe mogą mieć bardzo szeroki zakres i mogą być związane z wieloma cechami obiektu. Walory naukowe zabytku mogą wynikać np. z:

- a. Właściwości fizycznych i formy zabytku, które powodują, że jest on typowym przykładem stylu lub szkoły artystycznej wyróżnianej w historii sztuki lub architektury.
- b. Wyjątkowo dobrego stanu zachowania zabytku, który pozwala na zaobserwowanie szczegółów świadczących o technice budowlanej i metodach rzemieślniczych służących do jego stworzenia.
- c. Unikatowych cech formalnych zabytku, niespotykanego gdzie indziej materiału, z którego jest zbudowany, lub rzadko spotykanych technik budowlanych, które powodują, że zabytek stanowi wyjątkowe świadectwo w badaniu historii sztuki i architektury.
- d. Bardzo długiej historii zabytku, która pozwala prześledzić zmieniające się mody i style lub daje możliwość zbadania jednego z niewielu zachowanych obiektów z danej epoki.

**Wartości artystyczne** mogą wynikać, w zależności od rodzaju zabytku, z różnych cech obiektu świadczących o artyzmie jego twórców i mogą być związane z różnymi dziedzinami sztuki i rzemiosła. Oceny tej wartości dokonuje się na podstawie kryteriów odpowiadających danej dziedzinie sztuki: urbanistyce, architekturze i budownictwu, rzeźbie, malarstwu, sztuce inżynierskiej i użytkowej.

### 3.3. Zarys historii obszaru powiatu

Powiat zduńskowolski jest stosunkowo młodym organizmem administracyjno-przestrzennym. Powstał w wyniku reformy w styczniu 1999 r., kiedy do silnego ośrodka, jakim jest miasto Zduńska Wola, dołączono ciężące do niego od północy okolice Szadku, a od południa gminę Zapolice. Cały powiat zduńskowolski znajduje się na Wysoczyźnie Łaskiej, schodząc w południowo-zachodniej partii w Kotlinę Sieradzką, w której płynie Warta (T. Krzemiński 1980a, s. 12). Jeszcze dalej, posuwając się doliną Warty na południowy-wschód, w rejonie ujścia Widawki wkracza północna część Kotliny Szczercowskiej. Granicę południowo-wschodnią tworzy krawędź równinnej wysoczyzny morenowej, rozcięta przez dolinę Grabi. Równina ta na północy powiatu ma także wyraźne stoki, rozcięte przez doliny Pisi, Szadkówki, Brodni. Na tych stokach i dolinach zamykają się granice północna, północno-wschodnia i zachodnia. Wysoczyzna została zbudowana przez zanikający łądolód warciański z gliny morenowej dennej, urozmaiconej gdzieś pagórkami ozów i kemów ze żwirów i piasków. W rejonie Swędzieniejewic i Piasków znajdują się wydmy (T. Krzemiński 1980b, s. 23, Załącznik 2). Dna dolin rzecznych, zwłaszcza w okolicy ujścia Widawki do Warty, zostały wyścielone piaskami rzecznyymi.

Na tym podłożu wykształciły się przeważnie gleby płowe i rdzawe (skrytobielicowe) oraz bielicowe, tworzące kompleks żytni bardzo dobry. Poza dolinami rzecznyymi obserwujemy dwa wyjątki od reguły: na południe od Zduńskiej Woli jest płat gleb hydromorficznych utworzonych na torfach a w rejonie Szadku, na zachód i północny-zachód spotykamy gleby czarne i szare ziemie, tworzące kompleks pszenny.

W średniowieczu Powiat Zduńskowolski położony był na terytorium księstwa łęczyckiego w kasztelanii sieradzkiej, która uważana jest za jedną z najstarszych na ziemiach polskich wspomniana jest w bulli papieża Innocentego II z 1136 r. Na przełomie lat 1263.64 zaistniało odrębne

księstwo sieradzkie obejmujące kasztelanię sieradzką wraz z opolem chropskim, kasztelanię spicymierską, rozpierską i część kasztelanii wolborskiej.

W okresie rozbitcia dzielnicowego nastąpiło jednoczenie ziem Królestwa Polskiego. Na skutek przemian ustrojowo-administracyjnych w tym czasie miało miejsce przejście od kasztelani do powiatów, a księstwo sieradzkie przekształcono w województwo należące do prowincji wielkopolskiej. W skład województwa sieradzkiego weszły cztery powiaty: piotrkowski, radomszczański, sieradzki i szadkowski oraz ziemia wieluńska utworzona z powiatów wieluńskiego i ostrzeszowskiego. Szadek stał się siedzibą powiatu pod koniec XIV w.

Stan ten przetrwał do czasów rozbiorów Rzeczypospolitej. Po I rozbiorze w celu usprawnienia działania administracji państwowej Sejm Czteroletni pod koniec 1789 r. wprowadził jako organ samorządu terytorialnego tzw. Komisje Porządkowe Cywilno-Wojskowe. Powiat szadkowski został podporządkowany komisji w Sieradzu.

Znaczące zmiany w administracji na ziemiach polskich nastąpiły po II rozbiorze w roku 1793. Województwo sieradzkie włączono do Prus Południowych. Na zajętych terenach władze dostosowały administrację do pruskiego modelu z podziałem na departamenty i kamery, które były organami administracyjno-skarbowymi. Patentem królewskim z 7 kwietnia 1793 r. na obszarze nowej prowincji utworzono dwa departamenty, z siedzibą w Poznaniu i Łęczycy. Tereny obecnego Powiatu Zduńskowolskiego zostały włączone do departamentu i kamery łęczyckiej, którą 25 maja z powodu braku odpowiednich pomieszczeń dla administracji przeniesiono do Piotrkowa Trybunalskiego.

Trzeci rozbiór Polski przyniósł kolejną reorganizację podziału terytorialnego ziem zajętych przez Prusy. W 1798 r. siedzibę departamentu i kamery przeniesiono z Piotrkowa do Kalisza, tym samym ustanawiając nowy departament kaliski w skład którego wszedł powiat zduńskowolski.

W 1807 r. powstało Księstwo Warszawskie. Wprowadzono wtedy nową jednostkę administracyjną najniższego szczebla – gminę, która zastąpiła parafię.

Po utworzeniu Królestwa Polskiego w 1815 r. ziemie obecnego Powiatu Zduńskowolskiego znalazły się pod zaborem rosyjskim, ale nadal obowiązywał podział administracyjny z czasów Księstwa Warszawskiego. Rok później powołano do życia osiem województw, które dzieliły się na obwody, zawierające dwa lub trzy powiaty. Ziemie Powiatu zduńskowolskiego znalazły się w obwodzie sieradzkim, który znajdował się w województwie kaliskim. Na podstawie ukazu Mikołaja I z 23 lutego/7marca 1837 r. województwa przemianowano na gubernie, a 11 października 1842 r. powiaty na okręgi sądowe, obwody na powiaty. Ziemie Powiatu Zduńskowolskiego znalazły się zatem w guberni kaliskiej i powiecie sieradzkim. Reforma z 21 sierpnia 1844 r. zniósła część guberni, łącząc je z innymi – gubernia kaliska została połączona z mazowiecką, tworząc gubernię warszawską. Kolejną reformę administracyjną przeprowadzono w 1867 r. nastąpiły wtedy znaczące zmiany granic guberni i powiatów. Powstało 10 guberni i stworzono nową sieć powiatów. Najniższymi jednostkami administracyjnymi były gromady, czyli wsie zarządzane przez sołtysa, które podlegały gminom utworzonym w 1859 r. Powiat Zduńskowolski przynależał wtedy do guberni kaliskiej i nowo utworzonego powiatu sieradzkiego, w skład którego weszło 5 miast min. Szadek i Zduńska Wola oraz 18 gmin wiejskich, w tym Wojsławice-wieś należąca do parafii korczewskiej. Gmina miała swoją siedzibę w Korczewie.

W czasie I wojny światowej gubernia kaliska weszła w skład Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego utworzonego przez Niemców 24 sierpnia 1915 r. Podział administracyjny pozostał bez zmian.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. utworzono województwa. Ziemie obecnego Powiatu Zduńskowolskiego znalazły się w Województwie Łódzkim. Po przegranej wojnie obronnej Powiat Zduńskowolski znalazł się w granicach III rzeszy Niemieckiej w tzw. Kraju Warty w rejencji kaliskiej, w miejsce której w 1941 roku utworzono rejencję łódzką.

Po 1945 roku zachowano podział administracyjny obowiązujący przed wojną. Wprowadzono jedynie Rady Narodowe jako terenowy organ władzy państwowej PRL. W 1953 roku nastąpiła zmiana niektórych gmin w woj. łódzkim. I tak, 21 września 1953 roku przemianowano gminę Wojsławice z siedzibą w Korczewie na gminę Korczew, który był nią do 29 września 1954 r. Wtedy to

nastąpiła reforma wprowadzająca gromady w miejsce dawnych gmin. Ich pełnoprawnymi organami jednolitej władzy państwowej stały się Gromadzkie rady Narodowe. Od 1 stycznia 1973 r. zlikwidowano gromady i powrócono do gmin tworząc nową jednostkę administracyjną gminę Zduńska Wola.

Reforma administracyjna z 1975 roku znosząc powiaty, wprowadziła 49 województw. Powstało wtedy województwo sieradzkie z gminą Zduńska Wola. Podział ten obowiązywał do 31 grudnia 1998 r., kiedy zmniejszono liczbę województw do szesnastu. Zlikwidowano wtedy woj. sieradzkie, którego obszar znalazł się w woj. łódzkim. Obecnie Powiat Zduńskowolski z gminami Zapolice wcześniej należąca do powiatu łaskiego, gminą Zduńska Wola i Miastem i Gminą Szadek wchodzi w skład Województwa Łódzkiego.<sup>4</sup>

Powiat zduńskowolski jak już zaznaczono powyżej, tworzą cztery gminy: miasto Zduńska Wola, gmina i miasto Szadek, gmina Zduńska Wola i gmina Zapolice. Obszar powiatu obejmuje 369 km<sup>2</sup> a zamieszkuje go około 67 tysięcy mieszkańców. Stolicą powiatu jest miasto Zduńska Wola zamieszkane przez blisko 42 tys. osób, będące najsilniejszym ośrodkiem gospodarczym. Pomimo, że powiat zduńskowolski jest najmniejszy w całym woj. łódzkim, na jego terenie znajduje się wiele zabytków historycznych, atrakcyjnie krajobrazowo rejonu i lasy. Niemal 70% powierzchni powiatu zajmują użytki rolne, należące do 3305 gospodarstw indywidualnych. Do atrakcji przyrodniczo – turystycznych należy bez wątpienia Park Krajobrazowy Międzyrzecza Warty i Widawki. Obejmuje on swoim zasięgiem południową część powiatu zduńskowolskiego doliny rzek Warty, Widawki, Grabi, Niecieczy i Oleśnicy. Park charakteryzuje się cennymi walorami przyrodniczymi, interesującą budową geologiczną, pięknym krajobrazem i dużymi walorami kulturowymi. W rejonie wsi Strońsko w gminie Zapolice szlak turystyczny prowadzi wzdłuż krawędzi głębokiej doliny rzeki Warty. Z wysokich brzegów doliny, których wysokość w niektórych miejscach dochodzi nawet do 45 metrów podziwiać można rozległe, piękne panoramy. Strome zbocza bogate są w min. w węglan wapnia i murawy kserotermiczne, które należą do osobliwości w centrum Polski. Na terenie powiatu zduńskowolskiego znajdują się cztery rezerwy przyrody: jeden ścisły torfowiskowo-leśny „Korzeń” oraz trzy leśne „Wojśławice”, „Jamno” i „Jablecznik”. Jak wspomniano powyżej Powiat Zduńskowolski tworzą cztery ośrodki administracyjne:

### **Miasto Zduńska Wola**

Największym jest miasto Zduńska Wola, o którym pierwsze wzmianki pochodzą jeszcze z końca XIV w. Położona na popularnym szlaku handlowym niemal od chwili powstania pełniła rolę głównego ośrodka przemysłowego i ważnego ośrodka handlu w dawnym powiecie sieradzkim dorównując niedalekim osadom przemysłowym jak Brzeziny, Ozorków i Aleksandrów.

Od 1817 roku, dzięki staraniom ówczesnego dziedzica Stefana Prawdzic-Złotnickiego, uznawanego za założyciela miasta Zduńska Wola, wzrastała liczba tkaczy przybywających ze Śląska, Niemiec i Czech. W roku 1824 zamieszkiwało tu ok. 1400 osób, w tym 150 majstrów sukienniczych pracujących w 125 warsztatach. W tym okresie powstała także pierwsza fabryka płótna oraz datuje się początek starań o nadanie praw miejskich, które Zduńska Wola ostatecznie otrzymała 25 października 1825 r. Miasto należało do powiatu szadkowskiego, obwodu sieradzkiego województwa kaliskiego. Teren miasta graniczył od wschodu z wsiami szlacheckimi: Kawęczyn, Krobanów, Osmolin, Swędzieniejewice, od południa z wsiami: Paprotnia i Zduny, od zachodu z wsią rządową Czechy i Tymienicami, a od północy z wsiami Sęszyce i Opiesin. Obszar miejski obejmował wówczas powierzchnię ok. 6,2 km kw.

W 1827 roku liczba ludności osiągnęła 2758. Wiek XIX i początek XX to dynamiczny rozwój miasta. Do 1909 roku zanotowano ośmiokrotny wzrost liczby ludności do 22504 osób. Istniało

<sup>4</sup> G. Sztandera, Świecka i kościelna przynależność administracyjna parafii Korczew [w:] Biuletyn szadkowski, T. 15 (2015), s. 4-5

wówczas około 50 zakładów przemysłowych zatrudniających łącznie 5200 robotników, z czego aż 98% w przemyśle włókienniczym. Stąd Zduńska Wola otrzymała przydomek Miasta Tkaczy. W tym czasie było już 1360 budynków, w tym ok. 600 murowanych.

W 1892 roku powstał pierwszy parowy browar. Początek XX wieku to okres dalszego intensywnego rozwoju przemysłowego. W roku 1903 Zduńska Wola uzyskuje połączenie kolejowe z Łodzią i Kaliszem. W 1902 roku Zenon Anstadt, przedstawiciel znanej łódzkiej rodziny piwowarów, kupuje zduńskowolski browar wraz z przyległymi terenami, na których tworzy park na wzór tego, jaki był w podłódzkim Helenowie. Tuż przed wybuchem I wojny światowej, w roku 1914, liczba ludności miasta osiągnęła wielkość 28437 osób.

W okresie międzywojennym Zduńska Wola, którą cechowała wielonarodowość i wielokulturowość, była znaczącym ośrodkiem przemysłu włókienniczego.

Okres II wojny światowej pozbawił Zduńską Wolę kilkunastu tysięcy mieszkańców. W wyniku polityki niemieckich okupantów eksterminacji uległa prawie cała społeczność żydowska.

Po wojnie Zduńska Wola weszła w skład powiatu sieradzkiego województwa łódzkiego i była najdalej na zachód wysuniętym ośrodkiem przemysłowym Łódzkiego Okręgu Przemysłowego. W roku 1949 zatrudnienie w przemyśle osiągnęło wielkość ok. 3000 osób. Od 1955 roku znacznie powiększono teren miasta włączając w jego granice wsie: Stęszyce, Rozomyśl, Osmolin, kolonię Osmolin i Zduny. Powierzchnia Zduńskiej Woli wzrosła do 15,0 km kw. W 1956 roku Zduńska Wola uzyskała status Powiatu Miejskiego, zamieszkiwało w nim wówczas ok. 22000 osób. W 1973 roku w granice miasta włączono osiedle Karsznice i wieś Krobanówek oraz część Henrykowa. Powierzchnia miasta wzrosła do 20 km kw., a jego ludność do 34,1 tys. osób. Kolejna zmiana granic miasta nastąpiła w wyniku reformy administracyjnej 1 czerwca 1975 roku. Przyłączono wówczas wieś Swędzieniejewice i dzielnicę Nowe Miasto. Powierzchnia miasta wzrosła do 24,5 km kw., a ludność do 37 tys. osób. Po transformacji ustrojowej 1990 roku duże zakłady przemysłu dziewiarskiego przechodzą kryzys. Część upada, część jest prywatyzowana. Pod koniec XX i z początkiem XIX wieku na terenie Zduńskiej Woli powstają kolejne zakłady z branży odzieżowej, pojawia się przemysł stolarki okiennej oraz zakłady z branży motoryzacyjnej

W 2014 roku przeobrażeniu przechodzi centrum miasta. W wyniku procesu rewitalizacji odnowione zostają historyczne kamienice wokół placu Wolności, a w jego centralnej części powstaje gmach Zduńskowolskiego Centrum Integracji RATUSZ.

Życie kulturalne miasta organizuje i współtworzy kilka instytucji, których celem jest m.in. kształtowanie i zaspokajanie potrzeb kulturalnych mieszkańców miasta i powiatu. Do najważniejszych należą:

1. Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola istnieje od 1994 roku. Posiada w swoich zbiorach eksponaty z dziedziny archeologii, etnografii, sztuki, kartografii, numizmatyki. Misją Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola jest budowanie tożsamości mieszkańców poprzez kreowanie platformy komunikacji, pełniąc jednocześnie funkcję lokalnego centrum aktywizacji społecznej. Muzeum posiada zbiory niezwykle cenne pod względem emocjonalnym dla mieszkańców miasta. Jest swoistym „archiwum społeczno-kulturalnym” miasta, ponieważ gromadzi zbiory najbardziej charakterystyczne dla historii Zduńskiej Woli i regionu. Dzięki temu jest bramą do „percepcji zduńskowolskiej tożsamości” będącej całością życia społecznego, kulturalnego i obywatelskiego, kształtującego się jako wyraz wspólnoty lokalnej. Oprócz działalności wystawienniczej, placówka organizuje lekcje muzealne, warsztaty, konkursy oraz prowadzi bibliotekę. Muzeum może pełnić funkcję instytucji inspirującej do działań twórczych w sensie wykorzystania współczesnej platformy kulturalnej zawartej w przestrzeni miasta do edukacji historycznej. Siedziba główna Muzeum mieści się przy ulicy Żłotnickiego 7.
2. Skansen Lokomotyw – filia Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola. Jest pamiątką z lat świetności ważnego węzła kolejowego jakim były Karsznice na trasie magistrali Śląsk – Porty. Powstał w 1993 roku, jako materialna pamiątka w 60. rocznicę oficjalnego oddania

Parowozowni Karsznice do użytku i w 150. rocznicę pojawienia się kolei na ziemiach polskich. Była to inicjatywa Północnej Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowej wsparta zaangażowaniem pracowników Lokomotywowni Karsznice. Po 1999 roku, w skutek zmian zachodzących w strukturach PKP, ta „perełka” industrialna powoli zaczęła odchodzić w niepamięć. Od 2007 roku Miasto Zduńska Wola wspólnie z Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola rozpoczęło starania, aby przejąć pod opiekę zagrożony wandalizmem teren Skansenu. Od 2010 roku Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola stało się oficjalnym użytkownikiem obiektu. Na przełomie lutego i marca 2015 roku Skansen Lokomotyw w Karsznicach, decyzją Rady Miasta, na wniosek Dyrektora Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola, stał się oficjalnie Filią Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola. Kolekcję prezentowaną w Skansenie Lokomotyw tworzą zabytkowe parowozy, spalinowozy, elektrowozy, wagony kolejowe oraz inne urządzenia techniki kolejowej tworzące historyczną kolekcję zabytków techniki kolejowej. Skansen mieści się przy ul. Kolejowej 6.

3. Muzeum-Dom Urodzenia św. Maksymiliana M. Kolbe. Ekspozycja ma charakter biograficzno-historyczny. Ukazuje życie i działalność św. Maksymiliana od narodzin, poprzez działalność wydawniczą i misyjną aż do męczeńskiej śmierci w KL Auschwitz. Muzeum ma charakter wnętrza urządnego w stylu XIX wiecznego domu tkackiego. Wśród ekspozycji możemy oglądać oryginalne wyposażenie kuchni z początku XX w., sypialni a także kolekcję maszyn tkackich.
4. Powiatowy Młodzieżowy Dom Kultury „Na pięterku”, który specjalizuje się wychowaniu artystycznym (plastyka, taniec, muzyka, teatr, literatura, recytatorstwo) edukacji kulturalnej, wychowaniu technicznym, sporcie, rekreacji i rozrywce.
5. Placówką działającą na rzecz mieszkańców spółdzielczych osiedli jest Dom Kultury „Lokator”. Oprócz stałych form zajęć DK prowadzi akcje rekreacyjno-sportowe oraz cykl imprez z okazji Dnia Dziecka.
6. Miejska Biblioteka Publiczna Miejska Biblioteka Publiczna im. Jerzego Szaniawskiego działa dla mieszkańców miasta i gminy Zduńska Wola, a po utworzeniu powiatu zduńskowolskiego, również dla społeczności z tego terenu. Jest miejscem kontaktu z wiedzą, kulturą i życiem społecznym. Ciągłe się rozwija, aktywizuje i integruje lokalne środowisko oraz wprowadza nowe formy działalności. Historia zduńskowolskiej biblioteki sięga roku 1946.
7. Miejski Dom Kultury w Zduńskiej Woli. Historia placówki rozpoczyna się w 1961 roku kiedy to Prezydium Miejskiej Rady Narodowej powołało Miejski Dom Kultury jako samodzielną placówkę budżetową. Do podstawowych zadań MDK należą: rozpoznawanie, rozbudzanie zainteresowań i potrzeb kulturalnych, – przygotowywanie do odbioru i tworzenia wartości kulturalnych, kształtowanie wzorów aktywnego uczestnictwa w kulturze, organizowanie przedsięwzięć propagujących i prezentujących dorobek kulturalny w kraju i za granicą, współpraca z instytucjami kultury, z jednostkami oświatowo-wychowawczymi, fundacjami, stowarzyszeniami, regionalnymi i twórczymi, samorządami gminnymi oraz wszystkimi osobami prawnymi i fizycznymi mogącymi służyć pomocą przy realizacji zadań Miejskiego Domu Kultury. W Miejskim Domu Kultury działają grupy: taneczne, muzyczne, wokalne, teatralne, plastyczne, literackie, które biorą aktywny udział w życiu artystycznym miasta, regionu oraz w imprezach ogólnopolskich i międzynarodowych. MDK jest animatorem wielu form działalności artystycznej, organizatorem licznych konkursów, wystaw i koncertów. Od czerwca 2008 r. Miejski Dom Kultury uruchomił Filię na os. Karsznice. 9 października 2014 r. Miejski Dom Kultury w Zduńskiej Woli stał się operatorem Zduńskowolskiego Centrum Integracji Ratusz, którego oficjalne i uroczyste otwarcie odbyło się 25 października 2014 r.



**Miasto i Gmina Szadek.** Gmina liczy 152 km<sup>2</sup> i liczy niecałe 8 tys. mieszkańców.

Gmina posiada bardzo korzystne warunki glebowe, hydrograficzne i klimatyczne dla produkcji rolnej.

Miasto Szadek jest natomiast niewielkim, malowniczym miasteczkiem liczącym około 2400 mieszkańców. Położony jest nad rzeką Szadkówką (Pichną) i otoczony od północnego-zachodu i południa lasami. Centrum miasta zachowało zabytkowy układ urbanistyczny z zabytkową zabudową pochodzącą z XIX i XX wieku. W najbliższym sąsiedztwie Szadka znajdują się dwa rezerваты leśne „Wojśławice” i „Jamno”. Szadek należy do trzech najstarszych, przedlokacyjnych ośrodków miejskich na ziemi sieradzkiej.

Pierwotne osiedle istniejące już na przełomie X i XI w. znajdowało się na wzgórzu, w okolicy dzisiejszego cmentarza obok kościoła p.w. św. Idziego i było osadą targową. Miasto lokacyjne powstało w obecnym miejscu około 1250 roku. Najstarszy istniejący zapis o Szadku pochodzi z 1295 roku, z dokumentu księcia kujawskiego Władysława Łokietka o nadaniu ziemi rycerzowi Wilczkowi: „*apud civitatem nostram Schadek*”.

W 1331 roku miasto zniszczyli Krzyżacy, a odbudowane zostało staraniem króla Kazimierza Wielkiego. W XIV w. Szadek był miastem powiatowym, w którym odbywały się sądy ziemskie. W 1401 roku prawa miejskie Szadku potwierdził Władysław Jagiełło przenosząc miasto wraz przedmieściem Podgórze (Stary Szadek) z prawa polskiego na prawo magdeburskie, co oznaczało zwiększenie jego uprawnień samorządowych i rozszerzenie przywilejów ekonomicznych.

Największy rozkwit Szadku nastąpił w XV i XVI w. Pełnił on wówczas ważne funkcje administracyjne, gospodarcze i kulturalne. Był jednym z największych ośrodków produkcji sukienniczej i piwowarskiej na ziemi sieradzkiej. W XV w. w Szadku były trzy kościoły, szpital i system wodociągowy.

W wiekach XVII i XVIII w wyniku wojen i najazdów miasto przeżywało regres i stagnację. Częste pożary i rabunki przechodzących wojsk przyczyniły się do jego stopniowego upadku. Szadkowie uczestniczyli w insurekcji kościuszkowskiej i powstaniach narodowych, za co Szadek został ukarany w 1870 roku odebraniem praw miejskich. Otrzymał je ponownie po odzyskaniu niepodległości w 1919 r.

W okresie międzywojennym rozwijał się tu handel i drobne rzemiosło. W czasie II wojny światowej miasto straciło około 1/3 mieszkańców głównie w skutek eksterminacji ludności żydowskiej. Współcześnie Szadek jest lokalnym ośrodkiem administracyjnym oraz usługowym.

Zarys historyczny niektórych miejscowości położonych na obszarze Gminy Szadek.

Boczki. Ślady obecności człowieka w Boczkach potwierdzają znaleziska z okresu neolitu. Wzmianki o wsi o nazwie Boczky pochodzą z 1386 r. Na terenie dzisiejszej wsi znajdowała się jednostka osadnicza o nazwie Kobyla Chmielowa obecnie część Boczek Starych. W XV-XVI w. stanowiła własność szlachecką. W XV w. majątek należał do Tarnowskich, w XVI w. stał się własnością Żernickich, a w połowie XVIII przeszedł we ręce Wojciecha Zaręby Tymienieckiego. W 1789 r. właścicielem Boczek był Wawrzyniec Loga. W 1811 majątek znajdował się w rękach Pawła Biernackiego. W 1841 r. majątek nabył Wilhelm Nencki. W rękach tej rodziny majątek pozostawał do 1945 r. W Boczkach znajdował się dwór otoczony parkiem o powierzchni ok. 2 ha. Urodzili się tu Marcei Wilhelm Nencki światowej sławy chemik i fizjolog oraz Leon Piotr Nencki znany bakteriolog i lekarz. We wsi znajdowały się dwa młyny wodne. Podczas I wojny światowej wieś znalazła się na linii frontu rosyjsko-niemieckiego (Bitwa łódzka). Po zakończeniu działań

wojennych pozostały, zachowane do dnia dzisiejszego widoczne w terenie jej ślady w postaci pozostałości transzei oraz cmentarzy wojennych. Po II wojnie światowej pozostały widoczne do dzisiaj ślady poniemieckich umocnień.

Borki Prusinowskie. Wieś była ściśle powiązana z miejscowością Prusinowice. Nazwa pochodzi od boru świerkowo-sosnowego, który dawniej porastał ten obszar. Dokładna data powstania wsi nie jest znana, prawdopodobnie założona została w drugiej połowie XIX w. Na podstawie ukazu carskiego z 1864 r. Borki zostały odłączone od dóbr Prusinowskich. W 1880 kolonię Borki Prusinowskie zamieszkiwało 198 włościan, którzy od początku XX wieku stali się jej właścicielami. W granicach dzisiejszego sołectwa znajdowała się jednostka osadnicza zwana Hutą, sprzężona z istniejącą tu w XVIII-XIX wieku hutą szkła. W okresie dwudziestolecia międzywojennego Borki Prusinowskie należały do gminy Zadzim.

Choszczewo. Najstarsze ślady osadnictwa na terenie dzisiejszego sołectwa pochodzą z okresu neolitu (12-8 tys. lat p.n.e.). Niejasna informacja pochodząca z 1444 r. z herbarzu Bonieckiego mówi o Wincentym i Stanisławie z Choszczowej. Wzmianki na temat Choszczewa można odnaleźć w dokumentach pochodzących z początku XVI w. Nazwa wsi pochodzi od słowa choszcz oznaczającego roślinę. W XIX w. folwark i wieś były własnością Klimaszewskich. W 1827 roku wieś liczyła 12 domów, w których zamieszkiwało 83 mieszkańców. Około 1877 r. wzrosła do 208 osób. W 1921 Choszczewo należało do gminy Krokocice (folwark obejmujący 2 budynki mieszkalne i 39 mieszkańców i wieś składająca się z 32 budynków zamieszana przez 250 mieszkańców. W 1930 roku właścicielem majątku był Lucjan Rokoszowski.

Dziadkowice. Po raz pierwszy nazwa wsi pojawiła się w dokumentach w 1386 roku. Nazwa pochodzi prawdopodobnie od osoby Dziadka, będącego właścicielem wsi. Dziadkowice stanowiły własność szlachecką. W drugiej połowie XIX w. majątek wraz z dworem stały się własnością rodziny Hałaszkiewiczów, w okresie międzywojennym przeszedł w ręce W. Makarczyka. W XIX w. Dziadkowice położone były w gminie Bałucz i liczyły 11 domów z 135 mieszkańcami. W 1921 roku wieś liczyła 20 domów zamieszkałych przez 133 osoby, a folwark stanowiły 4 domy zamieszkałe przez 71 osób. Po 1945 roku folwark przejęty został przez Skarb Państwa.

Górna Wola. Powstała prawdopodobnie w niedługim czasie po lokacji wsi Rzepiszew i znana była pod nazwą Wola Rzepiszewska inne nazwy to Wolia Rzeissowska i Wolya Rzepyschowska. Pierwsza wzmianka o „alio Rzepissewo” pochodzi z 1394 r. Wieś powstała przy jednej z najważniejszych dróg średniowiecznej Polski-jeden z pierwszych odcinków szlaku mazowiecko-śląskiego. Górna Wola ma formę zwartej ulicówki, na północ od której usytuowane były folwarki. Według rejestrach poborowych z XVI w. zamieszkiwana była przez 11 osadników gospodarujących na 3 łanach kmiecych. W XVIII w. majątek Rzepiszew, w skład którego wchodziła Górna Wola znajdował się w posiadaniu rodu Sanguszków, a następnie Miączyńskich. Nazwa Górna Wola pojawiła się po raz pierwszy w dokumentach pochodzących z początku XIX w. W 1867 r. wieś zyskuje miano gromady w gminie wiejskiej Szadek. W 1827 roku Górna Wola liczyła 17 domów zamieszkałych przez 87 osób. W 1881 r. ilość domów wzrosła do 29 zamieszkałych przez 144 osób. W 1921 roku wieś liczyła 25 domów zamieszkałych przez 166 mieszkańców, a folwark składał się z trzech domów zamieszkałych przez 33 osoby. Do wybuchu II wojny światowej majątek znajdował się w rękach rodziny Leopoldów, a po 1945 został przejęty przez Skarb Państwa. W latach 50-tych XX w. zabudowania folwarczne zostały rozebrane. Górna Wola była siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej obejmującej swoim zasięgiem Wilamów, Tarnówkę, Rzepiszew i Antonin. Przez krótki czas działała tu szkoła podstawowa, a następnie sklep GS-u. W 1988 otwarto Wiejski Dom Kultury.

Góry Prusinowskie. Pierwsze ślady osad ludzkich na terenie Gór Prusinowskich sięgają epoki kamiennej. Choć sama wieś powstała stosunkowo niedawno, bo na początku XX w. kiedy to teren ten po intensywnej deforestacji został rozparcelowany i przekazany małym i bezrolnym chłopom w zamian

za spłaty drewnem pozyskanym z karczunku lasu. Nazwa wsi związana jest z jej położeniem „na górze” w stosunku do Prusinowic. Na terenie tym powstała osada o charakterze rzędówki. Część północno-zachodnia była własnością banku, który po 1918 wykupił ją od dziedzica wsi Boczki i odsprzedał miejscowym rolnikom. W tym czasie Góry Prusinowskie administracyjnie przynależały do gminy Zadzim. Na jednej z wydym usytuowany był drewniany wiatrak, który spłonął w połowie lat 30-tych XX w. W 1921 roku Kolonia Góry Prusinowskie liczyła 16 domów zamieszkałych przez 130 osób. Najmłodsza płn.-wsch. Część wsi została zasiedlona w 1939 roku.

Grzybów. Po raz pierwszy nazwa wsi pojawia się w zapiskach z 1406 roku informujących o Jakuszu piszącym z tej osady. Nazwa pochodzi najprawdopodobniej od grzybów, bądź nazwiska Grzyb. Z późniejszych zapisów w księgach szadzkowskich można wnosić, że była własnością monarszą. W 1530 r. osada nosiła nazwę Grzybów-Kazimierz. Na podstawie rejestrów poborowych z 1552 r. można stwierdzić, że wieś obejmowała 2 łany sołtysie, co świadczy o tym że była ona lokowana na prawie niemieckim. W 1564 r. Jakub Pstroński herbu Poraj otrzymał wieś w dożywociu. Od XVII w. do połowy XIX w. Grzybów nie stanowił samodzielnej osady, lecz wchodził w skład Prusinowic. We wschodniej części wsi zwanej „Wolniakami” mieszkali osadnicy zwolnieni z obowiązku pańszczyzny. Osada została spalona podczas „potopu szwedzkiego”, a w 1734 r. okolicę spustoszyły wojska wierne Augustowi III. Z Grzybowa wywodził się znany osiemnastowieczny ekonomista i publicysta Feliks Łojko. W 1883 r. w posiadaniu włościan znajdowało się 349 mórg, a osadę zamieszkiwało 266 osób. Na początku XX w. Grzybów był w posiadaniu dawnych czynszowników. W roku 1921 wieś wchodziła w skład gminy Zadzim i liczyła 42 domy zamieszkałe przez 317 osób. W latach 30 – tych XX w. działała tu szkoła.

Karczówek. W dolinie Pichny, najprawdopodobniej pod koniec XIV wieku na wykarczowanych obszarach powstała osada, której nazwa pochodzi od nazwy osobowej „karcz” oznaczającej korzeń. Pierwsze wzmianki o osadzie można znaleźć w księgach ziemskich sieradzkich z 1386 r., z których to pochodzi postać Nicolausa piszącego z tej miejscowości (Carczueo). W dokumentach z lat późniejszych miejscowość figurowała pod nazwami Carcewo (1420 r.), Carczow lub Karczów (XVI w.), Karczówek (1827 r.). Od samego początku istnienia wieś funkcjonowała jako niewielka osada, na terenie której gospodarowało trzech kmieci. W 1822 r. Karczówek stanowił własność prywatną i znajdował się tam tylko jeden dom zamieszkały przez...79 osób. W 1864 roku powstały Karczówek Wieś i Karczówek Kolonia. W 1880 r. wieś liczyła cztery domy zamieszkałe przez 30 mieszkańców, natomiast na kolonii zlokalizowano 16 domów, które zamieszkiwało 81 osób. Po 1864 roku na wschód od Karczówka powstała niewielka wieś o nazwie Cesarska Łaska, która z czasem stała się częścią Karczówka. W 1921 roku we wsi Karczówek znajdowało się 29 domów zamieszkałych przez 239 osób, a Cesarska Łaska liczyła 12 domów zamieszkiwanych przez 76 osób.

Kobyła Miejska. Jest to jedna z najstarszych miejscowości w gminie Szadek. Powstała z nadania królewskiego jeszcze przed 1384 r. Lokowana najprawdopodobniej na prawie niemieckim. Nazwa miejscowości pochodzi od miejsca wypasu koni. Kobyła Miejska wymieniana jest również w dokumentach historycznych z 1564 i 1725 r. W 1827 roku wieś zamieszkiwały 84 osoby mieszkające w 10 domach. Natomiast już w roku 1883 Kobyła Miejska liczyła 18 domów mieszkalnych z 178 lokatorami. Poza tym zlokalizowana była w tym miejscu osada karczemna (2 domy i 5 mieszkańców) oraz osada leśna (1 dom). Wieś posiadała kuźnię, młyn wodny oraz staw. Pierwotna wieś usytuowana była w dolinie rzecznej, jednakże rozpowszechnienie się studni spowodowało przeniesienie się osady na teren wysoczyzny dając początek współczesnej jednorzędowce. W 1921 roku wieś wraz z osadą Kruszycza (współcześnie ul. Krucica w granicach administracyjnych miasta Szadek) liczyła 20 domów mieszkalnych z 174 lokatorami.

Kotliny, Kotlinki. Najstarsze zapiski związane z wsią Kotliny pojawiają się w sieradzkich księgach grodzkich z 1407 r. gdzie odnotowano Dobka piszącego z tej miejscowości. Nazwy wsi nawiązują do topograficznych nazw wgłębień terenu. W 1508 r. obszar wsi Kotlinki przekazano

misjonarzom kościoła parafialnego w Szadki, którzy w 1509 r. przeprowadzili formalną lokację wsi. Według rejestrów poborowych z XVI wieku była tylko jedna wieś o nazwie Kotlinki, której część należała do kościoła, a część znajdowała się w rękach rodziny Wężyków. Prawdopodobnie wsie były funkcjonalnie powiązane. W 1883 roku zarówno Kotliny jak i Kotlinki dzieliły się na wieś i folwark. W tym czasie Kotliny składały się z 3 domostw zamieszkałych przez 50 osób, folwark również składający się z trzech domostw zamieszkiwany był przez 60 osób. Wieś Kotlinki zamieszkiwało 72 osoby egzystujące w 7 domostwach, folwark stanowiły dwa domy zamieszkałe przez 10 osób. Na początku XX wieku wieś znajdowała się w rękach Franciszka Paczkowskiego i Jana Nehringa. W 1921 roku we wsi Kotliny stały 3 domy zamieszkałe przez 29 osób, folwark w tym czasie posiadał 2 domy zamieszkałe przez 48 osób. Wieś Kotlinki składała się z 8 domów mieszkalnych z 56 lokatorami, kolonia Kotlinki zamieszkiwana była przez 121 osób, a wieś Jamno zamieszkiwało 102 osoby.

Krokocice. Po raz pierwszy w historycznych zapiskach pojawiają się w 1391 r. we wzmiance o Wolemirze piszącym z osady CROCOCZICE. W XVI wiecznych rejestrach poborowych jest mowa o 5 łanach i 8 osadnikach. Wieś była dawniej majątkiem ziemskim należącym do rodziny Kornatowskich. W 1827 roku Krokocice liczyły 13 domów zamieszkiwanych przez 124 mieszkańców. Wieś pod koniec XIX w. była siedzibą gminy. Na północ od głównych zabudowań znajdował się wiatrak, a na wsch. od niego usytuowana była cegielnia. Po parcelacji majątku Krokocice pod koniec XIX w. powstała kolonia ŁODZIA, której nazwa pochodziła od nazwiska właściciela Witolda ŁODZIA Kurnatowskiego. Do osady przynależała również osada karczenna DĄBRÓWKA.

Kromolin Stary. Pierwsze znane ślady osadnictwa na tym terenie pochodzą z epoki brązu. W 1357 r. na prawie niemieckim zostało lokowane wójtostwo, a wieś wchodziła w skład domeny monarszej. W rejestrach z XVI w. mowa jest o 8 osadnikach gospodarujących na 3 łanach. W 1827 roku wieś była własnością rządową i liczyła 13 domów i 154 mieszkańców. Do majątku należała 1 karczma zamieszkała przez 4 osoby oraz 3 osady leśne, w których mieszkało w 5 domach 17 mieszkańców. W 1930 roku majątek należał do Stanisława Tomeckiego. W kresie II wojny światowej po wysiedleniu rodzin polskich gospodarstwa zostały zasiedlone przez ludność niemiecką.

Lichawa. Wieś powstała prawdopodobnie pod koniec XIV wieku, a jej nazwa pochodzi od kiepskiej jakości gruntów. O istnieniu Lichawy donoszą księgi ziemskie szadkowskie z 1425 r. W 1520 wieś była własnością Mikołaja Łobodzkiego. Rejestry poborowe z XVI w. wspominają o 9 osadnikach gospodarujących na 9 łanach ziemi. W północnej części wsi znajdowały się założenia dworsko-folwarczne (do dnia dzisiejszego zachowały się jedynie pozostałości parku dworskiego wpisanego do rejestru zabytków). W 1827 r. wieś liczyła 17 domów zamieszkałych przez 161 osób, natomiast pod koniec XIX w. wieś składała się z 12 domów zamieszkałych przez 224 osób, osada liczyła 1 dom i 2 mieszkańców oraz folwark – 5 domów zamieszkałych przez 33 osób. Na początku XX w. wieś Lichawa stanowiła własność uwłaszczonych włościan, za to majątek należał do Nikodema Bobrownickiego. W roku 1921 wieś wraz z osadą młyńską stanowiło 16 domów zamieszkałych przez 91 osób, zaś folwark liczy 3 domy zamieszkałe przez 93 osoby. W latach 30-tych XX właścicielką majątku i dworu była Wanda Mrowińska. Po II wojnie światowej folwark został rozparcelowany.

Łobodzice. Pierwsze historyczne zapiski dotyczące wsi Łobodzice pochodzą z roku 1400, odnoszą się one do nadziałów Janusza z Lichawy, które to w 1406 r. odsprzedał Jan z Łobodzic. Nazwa powiązana jest w nazwiskiem założyciela i właściciela wsi - Janusza Łobody. W rejestrach poborowych z XVI w. jest mowa o 9 łanach, na których gospodaruje 9 osadników. Łobodzice zostały wystawione na sprzedaż i od roku 1838 stały się własnością niemiecką. Osadnicy przyczynili się do rozwoju gospodarczego i demograficznego omawianego obszaru. W roku 1827 wieś liczyła 21 domów, które zamieszkiwało 113 osób, natomiast pod koniec XIX w. Łobodzice liczyły 56 domów

i 430 mieszkańców. Wieś zamieszkiwała ludność wyznania ewangelickiego (posiadali własną kaplicę, cmentarz oraz szkołę nauczania początkowego). W 1921 r. wieś zamieszkiwało 358 osób (57 domów), z czego 91 % było wyznania ewangelickiego, a 92 % mieszkańców deklaroowało narodowość niemiecką. Po II wojnie światowej ludność narodowości niemieckiej opuściła wieś i osiedliła się tu ludność pochodząca z okolicznych wsi oraz repatrianci z kresów.

Piaski. Powstanie sołectwa i wsi Piaski powiązane jest z majątkiem Wola Przatowska (obecnie Wola Przatowska jest częścią wsi Piaski). Pierwsze wzmianki o sołectwie pochodzą z XVI w. i mówią o założeniu osadniczym na obszarze o korzystnych warunkach glebowych, choć sama wieś, w której mieszkali chłopci powstała na terenie charakteryzującym się gorszymi glebami. W roku 1827 Wola Przatowska liczyła 119 mieszkańców zajmujących 17 domów, natomiast kolonia Piaski pod koniec XIX w. liczyła 65 mieszkańców i 13 domów. W 1921 r. we wsi Piaski liczba domostw wzrosła do 22, a liczba mieszkańców do 147 osób, folwark Wola Przatowska liczy 3 domy zamieszkałe przez 56 osób a wieś składała się z 6 domów zamieszkałych przez 43 osoby. We wschodniej części sołectwa zlokalizowany był majątek ziemski. W latach trzydziestych XX w. należał on do rodziny Cybulskich. Obecnie jedynym śladem po folwarku są zachowane stawy.

Prusinowice. Pierwsze zapiski związane z wsią Prusinowice pojawiają się w księgach sądowych łęczyckich z 1388 r., w których to wspomina się o Andresie piszącym z tej miejscowości. Z ksiąg ziemskich z 1394 r. można się dowiedzieć, że zarządcą tej majątności królewskiej był niejaki Mathias. Wieś była lokowana na prawie niemieckim. Rejestry poborowe z początku XVI w. mówią o 7,5 łanach ziemi, natomiast w przywileju z 1511 r. wykazano, że do wójtostwa szadkowskiego należały karczma z rolą oraz łąka w Prusinowicach. Wieś przez dłuższy czas była w prywatnej dzierżawie. Informacje o niej pojawiają się dopiero w lustracji z połowy XVII w., w której mowa o 17 kmieciach oraz 4 zagrodnikach gospodarujących na 11,5 łanach ziemi. W 1734 r. wieś została zniszczona przez popleczników Augusta III. W spisie z 1827 r. w Prusinowicach odnotowano 42 domy mieszkalne oraz 402 mieszkańców. Na początku XIX w. ówczesni właściciele Czarnowscy wybudowali na terenie folwarku (założonego w XVI w.) duży, klasycystyczny dwór oraz urządzili park o powierzchni 2 ha. W roku 1840 dostawiono klasycystyczny spichlerz. W 1882 r. Józef Czarnowski wybudował gorzelnię. W Prusinowicach istniał młyn wodny. Pod koniec XIX w. stara wieś liczyła 25 domów i 36 mieszkańców, natomiast folwark 5 domów i 66 mieszkańców. W 1919 r. majątek nabył Adam Krzyżanowski. W skład dóbr wchodziły: dwór z parkiem, młyn, gorzelnia, stawy hodowlane, grunty orne oraz lasy. Kilka lat po przejściu Prusinowic przez Krzyżanowskich folwark zamieszkiwało 330 osób w 11 domach, wieś liczyła 40 domów zamieszkałych przez 330 osób oraz leśniczówka, która liczyła 1 dom zamieszkały przez 6 osób. Dziedziczka Regina Krzyżanowska założyła drugą na terenie wsi ochronkę dla dzieci (pierwsza założyli wcześniejsi dziedzice). W roku 1936 właściciel majątku podarował ziemię oraz zakupił drewno na budowę szkoły publicznej, którą ukończono 1938 r. Dom Państwa Krzyżanowskich często odwiedzali przyjaciele rodziny, a wśród nich m.in. Aleksander Zelwerowicz. Podczas II wojny światowej dwór przejęli Niemcy, po wojnie majątek uległ parcelacji. Powstał PGR, na początku lat osiemdziesiątych wybudowano blok mieszkalny dla jego pracowników. W latach 70-tych osuszono stawy rybne. Po roku 1989 gorzelnia oraz dwór trafiły w ręce prywatne.

Przatów. Pierwsze wzmianki pochodzą z 1398 r. z ksiąg ziemskich, w których to wspomniano o Clemensie piszącym z tej wsi. W rejestrach poborowych z XVI w. jest mowa o 8 osadnikach i o 7-9 łanach ziemi. W połowie XVI w. wieś podzielona była na dwie części – jedna z nich należała do Mikołaja Rawieńskiego (8 osad o powierzchni 8,5 łana), a druga do Laurentego Wieczorkowskiego (9 osad i młyn o jednym kole). Pod koniec XIX w. wieś Przatów składała się z 24 domów, które zajmowały 64 osoby, a folwark liczył 9 domów i 80 mieszkańców. W skład majątku wchodziły: Przatów, Juliewo i Przybyłów. W roku 1921 wieś Przatów zamieszkiwało 539 osób zajmujących 77 domów, folwark - 76 osób mieszkających w 6 domach oraz wieś Przybyłów –



69 osób zamieszkujących w 10 domach. Do dziś w centralnej części sołectwa zachowały się pozostałości założenia rezydencjonalno-gospodarczego.

Reduchów. Historia wsi i jej rozwój przestrzenny wiąże się ściśle z przeszłością położonej na północ wsi Boczki. O obszarze obu dzisiejszych jednostek osadniczych, jako należącym do parafii Korczew, wspomina już w początkach XVI wieku w Księdze Uposażeń (Liber Beneficiorum) Jan Łaski. Na terenie Boczaków znajdował się folwark w skład którego wchodziły 3 budynki zamieszkiwane przez 4 osoby, natomiast w rejonie dzisiejszego Reduchowa istniało 7 domów, w których mieszkały 72 osoby. Wieś powstała na terenach wykupionych od dziedzica z Boczaków, ale mimo że stanowiła osobną przestrzennie jednostkę, przez prawie 400 lat wszelkie opracowania i przekazy ustne traktują obie wsie jako jeden obszar. Ważnym momentem w rozwoju przestrzennym analizowanego obszaru było powstanie w roku 1909, we wschodniej części Reduchowa, osady i młyna wodnego, który rocznie produkował około 24 ton mąki. Jest to dziś najstarsza część sołectwa, nosząca nazwę Babiniec. Ostateczny podział obu dzisiejszych sołectw nastąpił wiosną 1945 roku, kiedy to na podstawie reformy rolnej doszło do parcelacji dóbr folwarku Boczki, a ziemia została przyznana pracownikom dworu oraz rolnikom, których pola sąsiadowały z terenami folwarku. Od tego momentu wieś Reduchów stanowiła odrębną jednostkę administracyjną i osadniczą. Na najgorszych jakościowo glebach, w południowo-zachodniej części sołectwa posadzono lasy i utworzono leśnictwo, którego częścią jest dzisiejszy Reduchów Leśniczówka.

Rzepiszew. Pierwsze zapiski o wsi pochodzą z ksiąg ziemskich sieradzkich z 1386 r., przywołujące postać Roslausa piszącego z tej miejscowości. Wieś przez wiele lat należała do rodziny Rzepiszewskich, herbu Dołęga. W XVI w. wieś zamieszkiwało 17 osadników gospodarujących na 2,5 do 6,5 łanów (w zależności od okresu). W tym czasie wieś należała do rodziny Grudzińskich, następnie w XVIII w. przeszedł na własność Sanguszków, a w następnej kolejności Mączyńskich, by ostatecznie od 1838 r. pozostać w rękach rodziny Leopoldów (do 1945 r.). Na początku XIX w. wieś liczyła sobie 31 domostw zamieszkałych przez 310 osób, pod koniec XIX wieku liczby te spadają do 30 domostw oraz 210 osób, natomiast folwark w tym czasie zamieszkiwało 22 mieszkańców zajmujących 6 domów. W roku 1842 rozpoczęto budowę stojącego do dziś murowanego dworu (w miejsce dawnego drewnianego). W 1898 r. właściciel majątku wydzielił z niego dwa folwarki: Antonin i Bugaj. Jednym z najbardziej znamienitych przedstawicieli rodziny Leopoldów był Józef Leopold – działacz społeczny, miłośnik nauki i twórca biblioteki. W 1921 r. wieś zamieszkiwało 335 osób pomieszkujących w 51 domach, natomiast folwark Rzepiszew zamieszkiwały 103 osoby, zajmując 5 domów. Po II wojnie światowej majątek został upaństwowiony i rozparcelowany, a w dawnym dworze do 2001 r. mieściła się szkoła podstawowa. Obecnie dwór jest w rękach prywatnych i działa tam gospodarstwo agroturystyczne.

Sikucin. Pierwsze wzmianki dotyczące wsi pochodzą z 1417 r. z ksiąg grodzkich, w których to przewija się postać Oczanch de Szichuczino. W zapisach nazwa wsi wielokrotnie się zmienia, można spotkać się z nazwami: Sicuczyno i Szykuczyno. W szesnastowiecznych rejestrach jest mowa o 9 osadnikach gospodarujących na (w zależności od okresu) 2-4 łanach ziemi. W 1827 r. Sikucin zamieszkiwało 150 osób, liczba domów wynosiła 12. We wschodniej części znajdowały się założenia folwarczne (w 1877 r. zajmował on powierzchnię ok. 135 ha), które to uległy likwidacji w wyniku procesów parcelacji mających miejsce na przełomie XIX i XX w. W tym czasie powstały też wieś Jamno oraz osada rozproszona Hamentów.

Szadkowice. Szadkowice (pojawiające się również pod nazwą Schadkovicze i Satkowice) lokowane były na prawie niemieckim jako wieś królewska w 1392 r. Na prawo średzkie przeniósł Szadkowice starosta sieradzki Jan z Tęczyna, który to sprzedał je kmieciowi ze wsi Dobie – Piotrowi. W 1552 r. właścicielem wsi stał się kanonik krakowski Rafał Wargawski (podarunek od króla Zygmunta Augusta). W 1564 r. posiadaczem wsi Szadkowice był wojewoda sieradzki Janusz

z Kościelca, z tego roku pochodzą również zapiski informujące o istnieniu folwarku szadkowickiego o areale 2 łąnów. W roku 1827 wieś wraz z folwarkiem i osadą młyńską liczyła 16 domów. W połowie XIX w. ulokowano tu nowy cmentarz p. w. św. Wawrzyńca. Pod miejscowością Szadkowice toczyła się potyczka oddziału powstańców styczniowych z wojskiem rosyjskim. W wyniku parcelacji folwarku powstały nowe układy osadnicze: Szadkowice-Kolonia, Ogrodzim (zwany również Ogrodzieniec, Ogrozin, Ogrozim, Ogodzim Księży). Ten ostatni powstał w 1877 r. w miejscu wyciętego w XVI w. lasu, obejmując 142 morgi w tym 9 domów, zamieszkałych przez 122 osoby. W latach dwudziestych XX w. wieś Szadkowice wraz z folwarkiem (wliczając w to osadę młyńską) obejmowała 20 domów zajętych przez 167 osób, wieś Ogrodzim (razem z osadą młyńską) 11 domów zamieszkałych przez 63 osoby, folwark Ogrodzim liczył 2 domy mieszkalne i 31 mieszkańców oraz folwark Szadek-Probostwo 3 domy zamieszkałe przez 25 osób, ponad to osada młyńska Nagrobła 1 dom zamieszkały przez 7 osób. Bardzo ważnym momentem, który zmienił strukturę społeczno-gospodarczą i funkcjonalną sołectwa był (mający swój początek w latach siedemdziesiątych XX w.) rozwój jednorodzinnego budownictwa w miejscowości Szadkowice-Ogrodzim, przekształcając dotychczasowy układ rozproszony w kratownicę.

Tarnówka. Pierwsze zapiski odnoszące się do miejscowości Tarnówka pochodzą z pierwszej połowy XV w. (1444 r.), powiązane były one z osobą ówczesnego właściciela osady Wincentego Tarnowskiego. Wieś pojawia się w szesnastowiecznych rejestrach poborowych, w których to przedstawiona jest zmienna liczba zasiedlonych łąnów, maksymalnie dochodząca do 3,5 łąna przy 5 osadnikach. W latach dwudziestych XIX w. wieś liczyła 11 domów zamieszkałych przez 88 osób. Założenie folwarczne usytuowane w północnej części wsi, zostało oddzielone od dóbr Rzepiszew w 1850 r. (w roku 1885 liczył on 513 morgów). Pod koniec XIX w. folwark obejmował 4 domy zamieszkałe przez 13 osób, natomiast wieś 9 domów zamieszkałych przez 99 osób. Do 1934 r. majątek był we władaniu rodziny Leopoldów, później stał się własnością aptekarza Stanisława Koprowskiego, który rozbudował gospodarstwo, wprowadzając uprawę ziół. Po wybuchu II wojny światowej majątek zajął niemiecki rządca dóbr Leopoldów. Po II wojnie światowej Tarnówka na krótko wróciła do Leopoldów, a następnie majątek obejmujący 34,7 ha został rozparcelowany między miejscową ludność.

Wielka Wieś. Z osady znajdującej się na terenie sołectwa wykształciło się miasto Szadek. Wielkiej Wsi (będącej własnością królewską) tyczą się najstarsze zapiski źródłowe, które pochodzą z 1295 r. Jest to dokument nadania rycerzowi Wilczkowi przez Władysława Łokietka dwóch łąnów ziemi we wsi Magna Villa, znajdującej się pod civitatem nostaram Schadek. Szesnastowieczne rejestry poborowe donoszą o 9 osadnikach gospodarujących na 3,5 łąna ziemi i dwóch łąnach sołeckich. W latach sześćdziesiątych XVI w. z lustracji królewskich wynika, że liczba osadników wzrasta do 10 i liczba łąnów do 5, w połowie XVII w. liczba osadników spada o połowę. W okresie od początku XVI w. do końca XIX w. funkcjonował tu folwark. Najprawdopodobniej już w XI w. na terenie sołectwa ulokowany był dwór królewski oraz kościół pw. św. Idziego, który w XII w. stał się kościołem parafialnym. W odległości ok. 200 m od kościoła przypuszczalnie w XIV w. powstał obronny, drewniany dwór posadowiony na kopcu i otoczony nawodnioną fosą. Wokół niego utworzony był znacznych rozmiarów zespół gospodarczy z licznymi budynkami mieszkalnymi i gospodarczymi. Dwór uległ zniszczeniu prawdopodobnie w II połowie XVII w. w czasie wojen szwedzkich. Z biegiem lat fosa oraz kopiec uległy niwelacji. Droga przebiegająca między Wielką Wsią, a Męką Wola w czasach napoleońskich stanowiła trakt przemarszu wojsk. Między XVII, a XIX w. usytuowany był tu garnizon wojsk pruskich (120 żołnierzy). Natomiast w Starostwie Szadek w XIX w. zlokalizowane były stajnie wojskowe i folwark rządowy. W latach dwudziestych XIX w. wieś zamieszkiwały 102 osoby, ulokowane w 11 domach, pod koniec XIX w. Wielka Wieś liczyła 88 mieszkańców i 12 domów, folwark 6 mieszkańców i 3 domy, natomiast osady karczemne zamieszkiwało 19 osób. W latach 1908-1910 na skutek wykarczowania części lasów w płu.-zach. części sołectwa powstała wieś Kromolin Nowy. Ziemie otrzymali tam głównie wojskowi.

W okresie międzywojennym Wielka Wieś wraz folwarkiem Starostwo liczyła 19 domów oraz 151 mieszkańców. W czasie II wojny światowej część ludności sołectwa została wywieziona do Niemiec na przymusowe roboty.

Wilamów. Wieś zwana również Wilamowo, Vilamov, Wiliamow jest jedna z najstarszych wsi w gminie. Pierwsze wzmianki o Wilamowie pochodzą z 1339 r. i dotyczą procesu w którym świadkiem był Zolmanus sołtys Wilamowa. Fakt istnienia sołtysa, świadczy o lokowaniu wsi na prawie niemieckim. Wieś należała do domeny królewskiej. Szesnastowieczne rejestry poborowe mówią o 7,5 łana ziemi chłopskiej i 25 osadnikach. Wilamów posiadał również dobrze prosperujące założenie folwarczne. Na północny-wschód od siedliska znajdowało się założenia dworsko-parkowe (do dnia dzisiejszego zachowały się jedynie pozostałości parku wpisanego do rejestru zabytków). W XVIII w. we wsi działała szkółka parafialna, zamknięta w 1793 r. na skutek działań władz pruskich. W latach dwudziestych XIX w. Wilamów liczył 47 domów zamieszkałych przez 280 osób. W 1886 r. folwark obejmował około 950 ha, na zajmowanym przez niego obszarze znajdowało się 15 domów mieszkalnych (5 murowanych, 10 drewnianych) i gorzelnia parowa. Pod koniec XIX w. liczba domów i mieszkańców spadła, aby w 1921 r. wynieść: we wsi Wilamów 36 domów zamieszkałych przez 225 osób oraz w folwarku 7 domów zamieszkałych przez 200 osób. W 1924 r. dzierżawcą majątku został Jan Twardowski, który założył tu Gospodarstwo Rybne Stawowe. Miało ono powierzchnię 606 ha i składało się z 12 stawów narybkowych. W roku 1930 w Wilamowie wybudowano jeden z największych tartaków parowych (dzieło ówczesnego właściciela majątku Adama Wężyka). W tym czasie wieś Wilamów obejmowała powierzchnię około 380 ha, Wilamów Kolonia 118 ha, folwark 614 ha. Po II wojnie światowej majątek uległ parcelacji.

Wola Krokocka. Pierwsze źródłowe wzmianki o Woli Krokockiej pochodzą z 1508 r. Wieś była lokowana na prawie niemieckim i stanowiła własność szlachecką Korabitów-Krokockich. Szesnastowieczne rejestry poborowe donoszą o 8 łanach kmiecych zasiedlonych przez 9 osadników. W latach dwudziestych XIX w. Wola Krokocka liczyła 15 domów zamieszkałych przez 163 osoby. Natomiast pod koniec XIX w. liczba domów: we wsi wynosiła 7 (221 mieszkańców), w folwarku 11 (31 mieszkańców) oraz w należącej do włościan wieś Malcelin 3 (47 mieszkańców). Na przełomie XIX i XX w. w wyniku parcelacji folwarku powstały liczne rozproszone osady: Łodzia, Brondy (Brądy), Rzeszówka i Kornaty. Od wschodu oś kompozycyjną miejscowości zamykały założenia dworsko-folwarczne (pod koniec XIX w. folwark obejmował 981 morgów ziemi). Dziewiętnastowieczny dwór został rozebrany w latach osiemdziesiątych XX w., wcześniej bo w latach sześćdziesiątych rozebrano spichlerz, będący pozostałością budynków gospodarczych. Widoczną w przestrzeni pozostałością po założeniu dworskim jest istniejący do dnia dzisiejszego park podworski

Wola Łobudzka. Prawdopodobnie wieś powstała w pod koniec XV w., wolnizna od powinności feudalnych świadczy o przejściu procesów lokacyjnych. Pierwsze wzmianki o Woli Łobudzkiej można odnaleźć w wizytacjach arcybiskupich z 1512 r. Następnie wieś pojawia się w Metrykach Koronnych, z których możemy zaczerpnąć informacji iż wraz z pobliskimi Łobudzicami stanowiła ona własność szlachcica Mikołaja Łobudzkiego. W szesnastowiecznych rejestrach poborowych możemy pozyskać informacje, iż w omawianej wsi 8 osadników gospodarowało na 4 łanach ziemi. Z zapisów z roku 1827 wiadomo, że wieś liczyła 7 domów zamieszkałych przez 62 osoby. Już pod koniec XIX w. w Woli Łobudzkiej znajdowało się 5 domów mieszkalnych (178 mieszkańców), folwark 6 domów (12 mieszkańców) i kolonia Joanów (Janów) 14 domów (92 mieszkańców). Folwark został całkowicie rozparcelowany po II wojnie światowej, a istniejący tu dwór będący w posiadaniu rodziny Niemyskich został zniszczony i rozebrany w 1980 r., w większości zniszczeniu uległy również zabudowania gospodarcze folwarku.<sup>5</sup>

<sup>5</sup> Źródło: Program opieki nad zabytkami gminy i miasta Szadek na lata 2023-2026. s. 17-24

Do najcenniejszy zabytków gminy i miasta Szadek należy kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NPM i św. Jakuba Apostoła w Szadku. Pierwotny, drewniany spalony został w 1331 r. Obecny konsekrowany w 1335 r. Powstały prawdopodobnie XIV wieku i wielokrotnie przebudowywany w Xv w., 1551, 1788, po pożarze 1802 i 1868 r. Gotycki, orientowany. Murowany z cegły o regularnym układzie polskim. Trzynawowy, halowy. Prezbiterium dwuprzęsłowe zamknięte wielobocznie, o osi odchyłonej ku północy. Korpus czteroprzęsłowy na planie czworokąta zwężającego się ku zachodowi, złożony z nawy głównej, równej szerokości z prezbiterium i węższych naw bocznych. Przy prezbiterium od północy gotycka zakrystia i skarbczyk z wejściem osłoniętym kruchtą z 1868 r.. Przy nawie od północy gotycka, prostokątna kaplica, od zachodu i południa kruchty z 1868 r. i 1905 r. nawy boczne otwarte do głównej arkadami ostrołukowymi na czworobocznych filarach. Otwór tęczyowy ostrołukowy, profilowany. Sklepienia z XVI wieku w nawie, prezbiterium, kaplicy i pierwszym przęśle północnej nawy bocznej gwiaździste, w nawie południowej i w dalszych przęsłach nawy północnej siatkowe. W zakrystii i skarbcu sklepienia kolebkowe. Z zewnątrz kościół opięty szkarpami uskokowymi. Na fasadzie i wschodniej ścianie nawy południowej ornament z zendrówek układanych w romby, fragmenty fryzów z cegieł układanych w kant. Okna ostrołukowe, przemurowane. Szczyt fasady i korona ściany tęczyowej przebudowane w 2 poł. XIX w. Szczyt wschodniej ściany zakrystii rozczłonkowany blendami. Dachy obniżone, dwuspadowe, nad zakrystią i kaplicą pulpitowe. W fasadzie i przejściu z zakrystii do prezbiterium portale ostrołukowe z formowanej cegły o jednym wałku. Ostrołukowe przejście z nawy do kaplicy ujęte grubym wałkiem z obu stron. Zachowana fragmentarycznie polichromia gotycka, na środkowych filarach międzynawowych i ścianie nawy południowej, prawdopodobnie wykonana w 1451 r. przez Jana z Wrocławia. Na filarze północnym w trzech prostokątnych polach otoczonych wypełnionymi wicią roślinną, ze stylizowanymi kwiatami przedstawia w kolejności od góry: 1. Ukrzyżowanie 2. Stygmatyzacja św. Franciszka na tle pejzażu z architekturą i śpiącym zakonikiem na pierwszym planie 3. Cantianilla z braćmi na tle kotary zawieszanej na kolumnach sklepionego pomieszczenia. Na filarze pd. zachowana polichromia z dwóch okresów; wcześniejsza z mało czytelnym przedstawieniem Pasji, w górnej części przesłonięta pochodzącą zapewne z XVI w. zachowaną fragmentarycznie z przedstawieniem św. Krzysztofa. Polichromia na pd. ścianie kościoła nieczytelna w skutek silnego zniszczenia; widoczna postać biskupa i diabłów. Ołtarz główny i dwie pary bocznych, późnorennesansowe z pocz. XVII w., bogato zdobione z na ogół współczesnymi obrazami i rzeźbami: ołtarz główny z obrazami 1. Wniebowzięcia Matki Boskiej z początku XVIII w., Koronacji Matki Boskiej (przemalowany w połowie XIX w.), śś. Stanisława i Wojciecha, śś. Marii Magdaleny, Rocha i Wawrzyńca oraz dwóch świętych (przemalowany prawdopodobnie w 2 p. XIX w.); rzeźby: w nastawie śś. Jakuba i Jana ewangelisty, w nasadzie śś. Mikołaja i Wojciecha; tabernakulum współczesne ołtarzowi z malowanymi na desce postaciami śś. Piotra i Pawła, przemalowanymi w XVIII w.; 2. Obrazy Matki Boskiej z Dzieciątkiem z XVII w., w sukience z 1833 r. z literami IP, GN, sygnowaną *Malek Kasmion Szadek*, oraz Ofiarowania w świątyni; w zwieńczeniu, przy nastawie i skrzydłach sześć obrazków w ramkach: Wniebowstąpienie, Koronacja Matki Boskiej, Zwiastowanie, Dzieciatko Jezus w świątyni, Wniebowzięcie Matki Boskiej i Zmartwychwstanie. W predelli malowane na desce w dwóch miejscach: Ofiarowanie w świątyni i sceny z Męki Pańskiej; 3. z obrazem św. Anny nauczającą Matkę Boską namalowanym w 1857 r. przez Franciszka Źródłowskiego; w predelli w dwóch rzędach sceny z życia św. Anny i Joachima z 1617 r.; w zwieńczeniu rzeźby św. biskupa i nieznanego świętego; 4. z obrazami św. Barbary z XVII w., śś. Katarzyny i Agnieszki, głowy Chrystusa i przedstawieniem *Ars Moriendi* w predelli z 1 ćw. XVII w.; w nasadzie rzeźba Pieta gotycka ok. poł. XV w.; w zwieńczeniu rzeźby aniołków; 5. z obrazami męczeństwa św. Wawrzyńca (malowany na desce), św. Katarzyny i Apolonii oraz adoracji Dzieciątka, z postaciami fundatorów i herbem Grzymała. Pozostałe ołtarze boczne: 6. Barokowy z 2 poł. XVII w.; 7. w kaplicy, neogotycki z obrazem Matki Boskiej z XVII w. w koszulce z XVIII w.; 8. pochodzący zapewne z 1633 r., ufundowany przez Mikołaja Wierzbowskiego, kasztelana inowłodzkiego, marmurowy, pierwotnie w kaplicy, obecnie rozbity, częściowo w kościele

i na dzwonnicy. Ambona późnorenesansowa z 1 p. XVII w., z malowanymi postaciami Chrystusa, czterech ewangelistów i św. Piotra i Pawła oraz rzeźbami Chrystusa Frasobliwego i Boga Ojca. Chrzcielnica z XIV w., metalowa, gotycka ze sceną ukrzyżowania. Chór muzyczny drewniany, w nawie głównej i północnej prawdopodobnie z XVI w., wsparty na dwóch słupach; zachowane trzy belki-tragarze i górna parapetu, głęboko fazowane i profilowane, dwie z nich o spodzie zdobionym rzeźbionym łańcuchem, przytrzymywanym skręconym sznurem; przedpiersie parapetu rozczłonkowane półkolistymi arkadami wypełnionymi maswerkami. Prospekt organowy z XVIII w. Dwa feretrony z XVII w. oraz barokowy z wizerunkiem Matki Boskiej Różańcowej z XIX w. Rzeźby: Matka Boska z Dzieciątkiem, późnogotycka z pocz. XVI w., w mandorli z pocz. XVII w., zawieszona w otworze tęczowym; Trójca św. (brak gołębic), gotycka z początku XVI w., krucyfiks późnogotycki z XVI w.; św. Szczepan barokowy z 1 poł. XVIII w.; św. Wawrzyniec rokokowy z 2 poł. XVIII w.; św. Jan Nepomucen z XVIII w. Płyta nagrobna rodziny Wierzbowskich wykonana z piaskowca z 1661 r. Epitafia Stefana Ołdakowskiego (zm. 1583 r.), marmurowe z obrazem wotywnym Ukrzyżowania z końca XVI w.; dwa drewniane z malowanymi na blasze portretami zmarłych i herbami: Jana Tarnowskiego (zm. 1657 r.), fundowane przez żonę Elżbietę z Leszczyńskich, z herbami: Jelita, jastrzębiec i Bidzisz, oraz Sebastiana Tarnowskiego (zm. 1640 r.), z herbami Jelita, Jastrzębiec i Dołęga; Franciszka Mączyńskiego (zm. 1811 r.), brygadiera Wojsk Polskich; Marianny z Gębickich Rogozińskiej (zm. 1842 r.); Tadeusza Małaczkiewicza (zm. 1843 r.). Drzwi do zakrystii z blach żelaznych z herbem Wieruszowa. Almaria z 1557 r. z nieczytelnym herbem w kartuszu; na drewnie z około poł. XVII w., jeden z nich z 1649, z wstawionym malowanym na szkło obrazkiem gotyckim z około 1500 r. z przedstawieniem Chrystusa w studni, drugi z miniaturą gotycką z ok. 1500 r. z przedstawieniem matki Boskiej z Dzieciątkiem; w zwieńczeniu relikwiarzy i przy podstawie malowane aniołki. Monstrancja na podstawie odnawiana w 1852 r. i 1923 r. Dwa kielichy z ok. poł. XVII w. odnawiane w 1932 r., jeden z nich z medalionami na stopie. Świątynia została usytuowana w północno-zachodnim skrajnym rynku.<sup>6</sup>



<sup>6</sup> Źródło: Katalog zabytków sztuki w Polsce. T.II Województwo Łódzkie, zeszyt 10. Powiat Sieradzki, red. J.Z. Łoziński, s. 26-28, Warszawa 1953 r.



Szadek. Kościół pw. WNPM i św. Jakuba widok archiwalny. Źródło IS PAN. Fotografia archiwalna



Szadek. Kościół pw. WNPM i św. Jakuba fragment ołtarza z XVIII w. znajdującego się przy nawie wsch. Źródło: IS PAN.  
Fotografia archiwalna



Szadek. Kościół pw. WNPM i św. Jakuba Almaria z 1557 r. Źródło IS PAN. Fotografia archiwalna



Szadek. Kościół pw. WNPM i św. Jakuba. Piaskowcowa płyta nagrobna rodziny Wierzbowskich z 1661 r. Źródło IS PAN. Fotografia archiwalna.

Przy kościele znajduje się dzwonnica gotycka pochodząca prawdopodobnie z XVI w. Murowana z cegły o regularnym układzie polskim. Na planie kwadratu, naroża wsparte wydatnymi, uskokowymi szkarpami. Ponad wysokim cokołem ściany rozczłonkowane profilowanymi lizenami. Małe okienka ostrołukowe. Górą nadbudowa barokowa z XVIII w. z otworami dzwonowymi, kryta daszkiem czterospadowym.<sup>7</sup>

---

<sup>7</sup> Tamże, s. 28



Szadek. Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego p.w. WNPM i św. Jakuba. Źródło GEZ teren miasta Szadek

Kościół cmentarny p.w. św. Idziego. Pierwotny drewniany wg. tradycji starszy od parafialnego, istniał już w XIV w., później kilkakrotnie odbudowywany. Obecny wzniesiony został w latach 1858-60, murowany. W ołtarzu głównym obraz św. Idziego namalowany w 1861 r. przez L. Starzkowskiego, tabernakulum rzeźbione z 1 poł. XVII w. Dwa ołtarze boczne barokowe z XVIII w. z dekoracją rokokową, z obrazami śś. Apolonii i Stanisława oraz Matki Boskiej Niepokalanej Poczęcia i św. Rozalii z XVIII w. Obraz św. Idziego z XVII w. Czternaście stacji drogi krzyżowej malowanych w XVIII w.. Kapliczka na cmentarzu z 1 poł. XIX w. Drewniana, w konstrukcji zrębowej, oszalowana, zbudowana na planie prostokąta zamkniętego dwubocznie.<sup>8</sup>

W gminie Szadek znajduje się ponadto liczna grupa zachowanych założeń dworskich. Jednym z licznych, zachowanych do dnia dzisiejszego dworów jest założenie dworsko-parkowe w Dziadkowicach. Dwór wzniesiony w stylu klasycystycznym w pierwszej p. XIX w. Zbudowany z cegły na zaprawie wapiennej, otynkowany i podpiwniczony. Dwór zajmuje powierzchnię 340 m<sup>2</sup>, zbudowany na planie prostokąta, dwutraktowy. We wnętrzu znajduje się 6 pomieszczeń z obszernym salonem usytuowanym na wprost głównego wejścia oraz niewielka sień i korytarz. Główne wejście zlokalizowane jest od strony południowo-wschodniej, do którego prowadzą cztery kamienne schodki. Nad wejściem znajduje się ganek oparty na dwóch kolumnach w stylu jońskim, zwieńczony tympanonem, przykryty dwuspadowym daszkiem. W środkowej części tympanonu znajduje się stiukowe „oko opatrności”, od którego odchodzą promienie skupione w wiązki, w centrum oka znajduje się motyw liry. Za kolumnami umiejscowione są pilastry. Od frontu i od ogrodu znajdują się cztery symetrycznie usytuowane okna, dwudzielne, trójpoziomowe i sześciokątne. Ramy okienne pomalowane farbą olejną na kolor brązowy. Od frontu na narożnikach zachowane dekoracyjne boniowanie. Od ogrodu do budynku przylega taras z trzystopniowymi schodami i balustradą. Od strony południowej poddasze oddzielone od parteru pasem gzymsu. Do budynku od strony frontu prowadzi podwójne, dwuskrzydłowe drzwi. Budynek kryty dachem naczółkowym, pokryty dachówką ceramiczną. Z obiektów towarzyszących przetrwała kapliczka z figurą Matki Boskiej. Z dawnego parku dworskiego pozostało skupisko starodrzewu z przewagą dębów. Na południe od parku rośnie grochodrzew i kasztanowiec biały. W północno-wschodniej części parku znajduje się pomnik przyrody lipa drobnolistna o zrosniętych trzech pniach i obwodzie całkowitym 505 cm. Dwór wraz z parkiem znajduje się w rękach prywatnych.

<sup>8</sup> Tamże, s. 28



Dwór w Dziadkowicach -widok od strony wschodniej (źródło: Gminna Ewidencja Zabytków)

Kolejnym zachowanym obiektem jest dwór w Prusinowicach mieszczący się północno-zachodniej części wsi. Założenie dworsko-parkowe obejmuje część rezydencjonalną oraz dziedziniec folwarczny. W skład części rezydencjonalnej wchodzi: dwór z parkiem, oficyna oraz niewielki narożny budynek gospodarczy. Dwór o powierzchni 403 m<sup>2</sup> zbudowany został w stylu klasycystycznym. Budynek parterowy, dwutraktowy, występują wtórne podziały. Po wschodniej i zachodniej części znajdują się dwie dobudówki. Wejście, do którego prowadzą murowane schody poprzedza portyk z tympanonem o kolistym prześwicie. Tympanon wsparty jest na dwóch kolumnach w stylu tokańskim. Budynek siedmioosiowy, na parterze większe dwuskrzydłowe, ościeżnicowe i podzielone na cztery kwatery, na piętrze mniejsze również dwuskrzydłowe, ościeżnicowe, podzielone na dwie kwatery. Budynek pokryty jest dachem dwuspadowym ze ściętymi narożami. Główne wejście prowadziło przez dwuskrzydłowe, przeszkolone od góry drzwi do kwadratowej sieni, dawniej skomunikowanej z pomieszczeniami sąsiednimi. Obecnie sień skomunikowana jest z pomieszczeniem znajdującym się po jej wschodniej stronie. Po obu stronach sieni znajdują się pomieszczenia, do którym można wejść od strony przybudówek oraz izb tylnego traktu. W trakcie tym usytuowany był salon, obecnie podzielony na dwa pomieszczenia, którego dawną wielkość ocenić można po zasięgu ryzalitu zakreślonego na tylnej elewacji budynku. Po bokach salonu znajdowały się pomieszczenia z klatkami schodowymi, a za nimi kolejne pomieszczenia. Z salonu wychodzą prostokątne, przeszklone drzwi na prostokątny taras z bocznymi aneksami schodów. Izby górne również wpisane były w układ dwutraktowy. Do bocznych przybudówek prowadzi mały przedsionek, rozdzielający dwa mniejsze pomieszczenia.



Dwór w Prusinowicach-widok od strony zachodniej. Źródło: Gminny program opieki nad zabytkami gminy i miasta Szadek s. 28



Oficina dworska również została wzniesiona w stylu klasycystycznym. Budynek jest zbudowany na planie prostokąta, posiada dwa wejścia: od frontu - umieszczone na środku, poprzedzone tarasem z balustradą i od tyłu, do którego prowadzi schody z balustradą. Elewacja od strony głównego wejścia jest dwukondygnacyjna i symetryczna. Każda z kondygnacji jest pięciosiowa, przy czym trzy środkowe osie wraz z czterema półkolumnami tokańskimi o żłobionych trzonkach tworzą a'la portyk. Na półkolumnach oparty jest trójkątny przyczółek. We wnętrzu budynku pomieszczenia są w układzie dwupółtaktowym (10 izb mieszkalnych).

W założeniu folwarcznym jednym z ciekawszych obiektów jest spichlerz. Budynek jest zbudowany na planie prostokąta, piętrowy, wzniesiony z cegły ceramicznej, otynkowany. Spichlerz jest piętrowy, bez piwnicy. Wejście do budynku znajduje się od strony wschodniej, stanowią je dwuskrzydłowe drewniane drzwi umiejscowione między pilastrami, które pojawiają się również na ścianach bocznych. Na parterze wtórne ściany poprzeczne dzielą spichlerz na trzy części, piętro oraz poddasze są zaś jednotraktowe. Budynek jest przykryty dachem dwuspadowym, przy czym od wschodu znajduje się nowsze zadaszenie wsparte na czterech metalowych słupach. Okna są niewielkie jednoskrzydłowe, prostokątne.

Założenie parkowe zajmujące powierzchnię 2,2 ha. Południową część parku stanowi średnio zwarty różnogatunkowy drzewostan. Od głównego wjazdu po stronie południowo-zachodniej prowadzą dwie aleje drzew, jedna kasztanowa - wiedze przed dwór, druga grabowa - prowadzi wzdłuż stawu na dawne podwórze. Nieopodal budynków rezydencjonalnych znajdują się dwa mniejsze skupiska drzew. Ponadto we wschodniej i północnej części parku usytuowane są dwa, znacznej wielkości skupiska drzew. Najliczniej występującym gatunkiem drzew w parku jest jesion wyniosły (pomnik o obw. 210 cm) i grab. Dość często można tu spotkać dąb szypułkowy (okaz pomnikowy o obw. 392 cm) i kasztanowiec. Nierzadko występującym drzewem jest lipa drobnolistna i robinia akacjowa, gdzieś znaleźć można klon zwyczajny, wiąz szypułkowy, jawor i tuja. Nieliczne okazy reprezentują: świerk pospolity, modrzew europejski, sosna zwyczajna, brzoza brodawkowa, wiąz górski, osika, morwa biała.

#### Dwór w Rzepiszewie

Wzniesiony w latach 1835-40 w stylu neoklasycystycznym na planie prostokąta, murowany z cegły, otynkowany. Dwór jest piętrowy i podpiwniczony, z niewielką przybudówką od strony północnej. W elewacji frontowej widoczny jest ryzalit z gankiem kolumnowym i wiodącymi do niego schodami. Budynek siedmio osiowy. Okna na parterze dwuskrzydłowe, podzielone na cztery kwatery. Od strony parkowej znajduje się drugi ryzalit. Do wnętrza prowadzą dwuskrzydłowe dębowe drzwi. Układ pomieszczeń na parterze dwutraktowy. W holu znajdują się schody prowadzące do pomieszczeń znajdujących się na piętrze, których jest pięć. Wystrój wnętrz wskazuje na przełom XIX i XX w. W jednym z pomieszczeń zachowany parkiet z XIX w. Dwór otoczony jest czterohektarowym parkiem. Do posiadłości prowadzi aleja kasztanowo akacjowa. W parku rosną cenne okazy drzew w tym 8 pomników przyrody: 6 jesionów wyniosłych o obwodach od 284 do 357 cm, lipa drobnolistna o obwodzie 310 cm, modrzew europejski obwód pnia 250 cm.

Gmina Szadek należy do regionu sieradzkiego charakteryzującego się pięknym pasiastym strojem ludowym oraz unikalnymi zwyczajami. Strój kobiecy różnił się w zależności od pory roku. Przez cały rok noszono koszulę o kroju przyramkowym uszytą z cienkiego płótna. Odzież wierzchnia składała się z wełniaka i „stóniaka”. Wełniak noszony był zimą i składał się z dwóch części: górnej zwanej sznurówką zapinanej na guziczki, ozdabianej aksamitkami i zakładkami i dolnej – spódnicy fałdowanej z tyłu i po bokach, u dołu obszytej aksamitką. Wełniaki szyte były z tkaniny lniano-wełnianej w kolorze czerwonym stanowiącym tło w odcieniu cynobrowym. Pokryty był ciemnymi dwunitekowymi prążkami w kolorach czarnym, granatowym, zielonym i fioletowym. Zdarzały się także wełniaki w kolorach ciemnoniebieskim, zielonym, amarantowym i fioletowym. Na wełniak



zakładany był fartuch. Fartuch codzienny szyty był ze zgrzebnego płótna, natomiast odświętny szyty z przeróbek o tle w kolorze czerwonym, granatowym, szarym i zielonym w cienkie prążki w kolorach czarnym, fiołkowym, granatowym i zielonym. Fartuchy wiązane były za pomocą tasiemek w pasie na brzuchu lub grzbiecie. Suknia letnia zwana stónikiem również składała się ze sznurówki i spódnicy. Stónik (stanik) szyty z cieńszego materiału jednobarwnego lub wzorzystego, sznurówka zdobiona była licznymi marszczeniami tzw. Woda, a spódnica fałdowana, również obszyta aksamitką. Na spódnicę sukni letniej również zakładano fartuch szyty z cienkiej wełnki w kolorze białym, kremowym, niebieskim, czarnym lub z płócienka w drobne paseczki. Za obuwie świąteczne służyły czarne, sznurowane, wysokie trzewiki na wysokim obcasie, rolę obuwia codziennego pełniły drewniaki.

Strój męski składał się z koszuli płóciennej początkowo w formie obszernego poncza, później w formie przyramkowej ze stójką lub wykładanym kołnierzykiem. Koszule zawiązywano pod szyją czerwoną aksamitką. Spodnie zwane portkami szyte były w wersji letniej ze lnu w kolorze czarnym lub granatowym, w wersji zimowej z tzw. „przeróbek” czyli materiału wełniano-lnianego. Spodnie były w kolorze czarnym lub granatowym lub wielobarwne w prążki czarno-czerwone lub czarno-modre. Na koszulę zakładano kamizelkę zwaną lejbikiem, dopasowaną, z kołnierzykiem stojącym lub leżącym. Początkowo szyte były z samodziału (płótno lub „przeróbka”) w późniejszych czasach z materiałów fabrycznych. Zapinane były jednorzędowo lub w wersji odświętnej trójrzędowo. Specjalnym, odświętnym rodzajem kamizelki była kamizelka sznurkowa, dłuższa od lejbika, uszyta z granatowego lub niebieskiego płótna. Posiadała stojący kołnierz, ozdabiany guziczkami i czerwonym sznureczkiem. Charakterystycznym elementem stroju był spencerek, rodzaj kaftana zakładany na lejbik, uszyty z cynobrowej „przeróbki” w poziome pojedyncze lub zespołowe prążki. Odzież wierzchnią stanowiła sukmana uszyta z czarnego lub granatowego samodziału, dopasowana w górnej części, kloszowana, luźna w dolnej. Posiadała wykładany kołnierz z klapami oraz luźne rękawy z mankietami. Przednia część sukmany, plecy i kołnierz, wstawki przy kieszeniach i wyloty rękawów ozdobione były cynobrowymi sznureczkami, wyłogi i mankiet obszywano, czerwonym lub amarantowym sukmem. Zapinana była na rząd metalowych guzików. Rola obuwia pełniły czarne, skórzane buty z wysoką cholewką. Nakrycie głowy stanowiły w dawniejszych czasach czapki luśniowane. Miały one kształt ściętego stożka i obszyte były białym lub siwym barankiem. W późniejszym czasie noszono rogatywki. Od XX wieku modne stały się kaszkiety, a następnie maciejówki. W okresie letnim powszechne były słomkowe kapelusze.<sup>9</sup>

O zachowanie dziedzictwa kulturowego na terenie gminy dbają koła gospodyń wiejskich oraz stowarzyszenia zrzeszające mieszkańców poszczególnych sołectw. Na terenie gminy działa: 10 Kół Gospodyń Wiejskich ( KGW Krokocice, KGW Szadek, KGW Dziadkowice, KGW Karczówek, KGW Wielka Wieś, KGW Rzepiszew, KGW Wilamów, KGW Górna Wola, KGW Kromolin Stary, KGW Borki Prusinowskie) oraz 14 stowarzyszeń: Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Choszczewo, Stowarzyszenie Kobiet z Przatowa i Dziadkowic, Stowarzyszenie Kobiet Ogrodzimia i Szadkowic KOS, Stowarzyszenie „KGW Sikucin”, Stowarzyszenie Społeczne Mieszkańców Grzybowa, Stowarzyszenie Mieszkańców i Przyjaciół Prusinowic, Gminne Stowarzyszenie Gospodyń Wiejskich, Stowarzyszenie Mieszkańców Sołectwa Wielka Wieś, Grupa Inicjatyw Społecznych Prusinowianki, Społeczne Stowarzyszenie Oświatowe w Sikucinie „Nasza Szkoła”, Szadkowskie Stowarzyszenie Oświatowe, Społeczne Stowarzyszenie Oświatowe w Prusinowicach, Towarzystwo Przyjaciół Szadku, Aktywni na Rzecz Rozwoju Ziemi Szadkowskie). Ponadto na omawianym obszarze działa także 15 jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych, które również włączają się w propagowanie kultury.

Duży wkład w rozwój kultury wnoszą lokalne zespoły muzyczne: kapela podwórkowa „Szadkowiacy” oraz Zespół Lokalny Seniorów „Wrzos”. Kapela powstała w 2001 r. z inicjatywy jednego z mieszkańców gminy. Nagrała ona 3 płyty i 4 teledyski. „Szadkowiacy” są inicjatorem i zarazem współorganizatorem "Ogólnopolskiej Gali Kapel Podwórkowych”, która odbywa się

<sup>9</sup> Źródło: Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy i Miasta Szadek, s. 29-30

zawsze w pierwszą niedzielę lipca, na terenie rekreacyjnym przy Miejsko-Gminnym Ośrodku Kultury w Szadku. Uczestniczą oni w wielu przeglądach kapel podwórkowych w całym kraju i mają na tym polu wiele osiągnięć. Z kolei Zespół „Wrzos” utworzony został wiosną 1997 r. pod nazwą Towarzystwo Śpiewacze. Od początku działalności Zespół aktywnie uczestniczy w życiu kulturalnym Szadku oraz województwa koncertując na najważniejszych imprezach.

Gmina Szadek może się poszczycić licznymi produktami wpisanymi na listę produktów tradycyjnych województwa łódzkiego. Są to w kategorii:

- produkty mięsne – Boczek wędzony łuskany z Szadku (data wpisania na listę - 21.11.2014 r.), Kiełbasy szadkowskie wędzone podsuszane (27.11.2014 r.), Pachwina wędzona z Szadku (27.11.2014 r.), Słonina wędzona z Szadku (21.11.2014 r.), Wędzonki Szadkowskie (21.09.2010 r.),
- wyroby piekarnicze i cukiernicze – Chleby żytnie szadkowskie (21.09.2010 r.);
- gotowe dnia i potrawy – kluski żelazne (12.02.2016 r.).

Bogactwo produktów regionalnych wiąże się z typowo rolniczym charakterem omawianego obszaru, gdzie ten dział gospodarki jest na wysokim poziomie. Większość z tych produktów jest wyrabiana w działającej od ponad 75 lat Gminnej Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” w Szadku. Poza wpisaniem wyrobów na listę produktów tradycyjnych województwa łódzkiego, może się ona poszczycić się licznymi wyróżnieniami i nagrodami w różnych konkursach m. in. Polski Producent Żywności czy Certyfikat Kapituły znak Jakość Tradycja. Jest to firma bazująca na surowcach pochodzących od lokalnych rolników i trzymająca się tradycyjnych, niezawodnych receptur.

Przez obszar gminy Szadek przechodzi kilka szlaków turystycznych, m.in.:

- Szlak Frontu I Wojny Światowej. Operacja Łódź (Front Wschodni 1914-1918), znajdują się na nim obiekty oraz miejsca, które były niemymi świadkami wydarzeń w okresie pierwszej wojny światowej. W gminie Szadek miejscowościami przez które przebiega szlak są: Szadek - kościół św. Józefa i cmentarz wojenny, Szadkowice – cmentarz wojenny, Tarnówka – cmentarz wojenny,
- Rowerowy szlak turystyczny „W środku Polski – ziemia znana i nieznana” – niebieski szlak o długości 61 km, przebiega on przez miejscowości: Dziadkowice – Szadek – Dziewulin – Karczówek Kolonia – Karczówek – Grzybów – Prusinowice – Góry Prusinowskie – Jamno (rezerwat) – Sikucin – Hamentów – Reduchów,
- Rowerowy szlak turystyczny „Łódzka Magistrała Rowerowa” W-E – czerwony szlak o długości 81,6 km, przebiega on przez Szadek oraz Prusinowice,
- Szlak Skarbów Ziemi Sieradzkiej – niebieski szlak, będący jednym z czterech odcinków Szlaków Ziemi Sieradzkiej, najważniejszym punktem w gminie włączonym w szlak jest miasto Szadek,
- Łódzki Szlaka Konny im. Mjr. Henryka Dobrzańskiego „Hubala”, pętla zewnętrzna odc. 1 – szlak jest podzielony na kilka odcinków, cała pętla ma długość 1500 km, odcinek 1 ma charakter leśno-rolny i w gminie Szadek prowadzi przez rezerwat „Jamno” i miejscowość Góry Prusinowskie, gdzie funkcjonuje gospodarstwo agroturystyczne i stadnina koni sztumskich.

Do najważniejszych wydarzeń i imprez kulturalnych odbywających się na terenie Gminy można zaliczyć m.in.: Wystawę Wielkanocną, Obchody Święta Konstytucji 3-go Maja, Powiatowy Konkurs Recytatorski dla Przedszkolaków, Gminny Dzień Dziecka, Ogólnopolską Galę Kapel Podwórkowych, Dożynki Gminne, Obchody Święta Niepodległości, promocję wydawnictwa pt. „Biuletyn Szadkowski”, Festiwal Piosenki Patriotycznej Matecznik, Koncert kolęd i pastorałek, Wystawę Bożonarodzeniową.

Miasto i Gmina Szadek posiada własny rocznik, którego zakres tematyczny obejmuje problematykę związaną ze środowiskiem przyrodniczym, rozwojem społeczno-ekonomicznym i dziedzictwem historyczno-kulturowym.<sup>10</sup>

## **Gmina Zapolice**

Jedna z najmniejszych gmin w województwie łódzkim i najmniejsza w powiecie zduńskowolskim. Historia gminy sięga okresów bardzo odległych – określonych mianem

<sup>10</sup> Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Szadek na lata 2023-2026, s. 30-32

prehistorycznych. Badania archeologiczne wskazały iż na obszarze miejscowości Strońsko znajdowało się grodzisko, od którego przyjęło nazwę jedno z pobliskich wzgórz. Na terenie wsi Pstrokonie i Rojków odkryto stare cmentarzyska kultury łużyckiej.

Najstarsza pisana wzmianka dotycząca gminy Zapolice pochodzi z 1311 r., kiedy to Władysław Łokietek nadał wieś Pstrokonie Waclawowi Lisowicowi. Z XIV w. pochodzą także informacje związane z miejscowościami Strońsko, Zapolice, Rembieszów czy Młodawin.

Wsie wchodzące w skład Gminy Zapolice mogą poszczycić się dawnym rodowodem, sięgającym czasów średniowiecznych:

1. Beleń – w XIV w. wieś na terenie Ziemi Sieradzkiej; w XVI w. zapisana jako Bylen, Bylienvj parafii Strońsko. XIX-wieczny Bielento wieś i folwark nad Wartą.
2. Branica – w XIV w. to Brannicza; XVI-wieczna wieś Branicza, Branycza w parafii Strońsko w XIX w. stała się Branicą Rembieszowską- wsią z folwarkiem.
3. Młodawin – na przełomie XIV-XV w. wzmiankowany jako Mlodauino, Młodawin był własnością szlachecką w parafii Strońsko.
4. Paprotnia – datowanie XIV-XV w., wieś parafii Marzenin.
5. Pstrokonie – w metryce koronnej z XV w. znajduje się wzmianka o nadaniu, jako w 1311 r. dokonał Władysław Łokietek na rzecz Waclawa zwanego Liszowic. Otrzymał on bowiem miasto Lutomiersk oraz 5 wsi, a wśród nich *Pstrekonie*. W 1369 r. wieś odziedziczył Sptyek z Burzenina, stolnik sieradzki. W XVI w. wieś pozostawała w rękach szlachty. XIX wieczne Pstrokonie to wieś i folwark w parafii Strońsko
6. Pstrokonie – Okopy – w VI-VII w. istniała tu osada archeologiczna. Okopy jako wieś z folwarkiem występowała dopiero na mapach z XX w.
7. Ptaszkowice - wzmiankowane kolejno w 1386 r. jako Ptascowicz, w XVI w. jako Ptascowycze. W XIX w. - Ptaszkowice to wieś i folwark w parafii Strońsko.
8. Rojków - pojawia się już w 1221 r. w dokumencie Konrada Mazowieckiego, dotyczącym nadania wsi jako Ragicouo. W XVI w. Rojków był wsią w parafii Marzenin. W XIX w. znajdował się tu również folwark.
9. Strońsko - chociaż pierwsze wzmianki przypadają na XIV w., sama wieś musiała funkcjonować wcześniej. Tutejszy kościółek romański wzniesiono w I połowie XIII w. W XIV w. występuje jako Stronsco, Stronszko, Strońsko. W XVI w. nadal było wsią szlachecką.
10. Szwędzieniewice – w XIV w. Swandzeneuicze. W XVI w. wieś parafii Marzenin. XIX wieczne Swędzieniewice to wieś z folwarkiem w parafii Zduńska Wola.
11. Woźniki – w 1311 r. razem z Pstrokoniami zostały nadane Waclawowi zwanemu Liszowic przez Władysława Łokietka. W 1336 r. Kazimierz Wielki zatwierdził ugodę dotyczącą podziału wsi między żony z Żegoty z Sieciechowie i Zawiszy z Suchocic. Woźniki i Pstrokonie występują razem od tego właśnie roku do XVI w. włącznie i znajdują się najpierw w ręku Pstrokońskich herbu Poraj, po czym od 1459 r. w rękach Pstrokońskich herbu Budzisz, czyli Papparona.
12. Zapolice – wzmiankowane w XVI w. jako Zapolycze. Wieś szlachecka w parafii Strońsko. W XIX w. wieś i folwark nad Wartą.

Najcenniejszym zabytkiem gminy jest XIII-wieczny kościół w stylu romańskim pod wezwaniem św. Urszuli i Jedenastu Tysięcy Dziewic w Strońsku, położony na wysokim brzegu Warty. Jest to jeden z pierwszych ceglanych kościołów na ziemiach polskich.



Fot. Widok na kościół Parafialny pw.św. Urszuli i Jedenastu Tysięcy Dziewic w Strońsku (źródło POnZ gminy Zapolice, s. 27)



Karta N-07393 - Galeria Fotografii Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości w zbiorach IS PAN

Świątynia została wzniesiona w latach 1235-1247, prawdopodobnie jako prywatny kościół właściciela klucza Mściwoja Poboga. W 1601 r. dobudowano od północy zakrystię. W 1726 r. rozebrano korpus zachodni kościoła i przedłużono nawę w kierunku zachodnim. Na pocz. XX w. dostawiono wieżę w narożniku południowo-zachodnim kościoła, kaplicę północną (zapewne w miejscu nieistniejącej średniowiecznej - drewnianej) i kruchtę południową (w miejscu starszej, osiemnastowiecznej). W najstarszej wschodniej części, kościół w stylu romańskim. Obiekt murowany z cegły ceramicznej pełnej, mury budowli najstarszej z cegieł ze śladami obróbki kamieniarskiej. Fundamenty kamienne z eratyków ułożonych luźno w gruncie, bez zaprawy. Kościół nietynkowany, z zachowanymi opracowanymi spoinami (w części romańskiej), apsyda zwieńczona fryzem arkadkowym. Kościół stanowi element założenia kościelnego w Strońsku. Stan zachowania obiektu

dobry. Obiekt objęty ochroną poprzez wpis do Rejestru Zabytków Województwa Łódzkiego.<sup>11</sup>

Do cenniejszych zabytków należą także XIX-wieczne dwory w Kalinowej, Paprotni i Pstrokoniach oraz kaplice w Rembieszowie i na cmentarzu w Strońsku, gdzie pochowana jest matka założyciela miasta Zduńska Wola i prawdopodobnie on sam.

Kaplica dworska w Rembieszowie wpisana do rejestru zabytków województwa łódzkiego pod numerem 439/250/A. Kaplica została wzniesiona na początku XIX w. w stylu klasycystycznym. Zbudowana na miejscu starszej drewnianej kaplicy fundacji Radolińskich. Kaplica znajduje się na terenie dawnego przydworskiego parku. Kaplica zbudowana jest na planie prostokąta, posiada zamkniętą, półkolistą absydę. Ściany murowane z cegły ceramicznej, dach dwuspadowy kryty blachą ocynkowaną (pokrycie dachu wtórne). We wnętrzu zobaczyć można barokowy ołtarz pochodzący z XVII w. Na ołtarzu znajduje się obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem namalowany na przełomie XVII i XVIII w. Stan zachowania kaplicy oceniany jest na dobry, występują jedynie punktowe zawilgocenia w tynku.<sup>12</sup>

Kaplica cmentarna pw. św. Krzyża w Strońsku

Wpisana została do rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pod numerem 50/254/A. Kaplica cmentarna w Strońsku datowana jest na 1821r., a wzniesiono ją zapewne jako kaplicy grobową rodziny Sucheckich (płyta nagrobna Daniela Sucheckiego z 1821 r. stanowi zarazem płytę erekcyjną kaplicy). Obiekt ma formy klasycystyczną. Znajduje się w zakończeniu centralnej alei cmentarza, na nieco wyniesionym terenie. Poprzedzają ją monumentalne schody. Zabytek wzniesiono na planie prostokąta, zamkniętego półkoliście. Ceglane ściany wieńczy drewniany strop z dwuspadowym dachem, pokrytym ocynkowaną blachą stalową. Stan obiektu oceniany jest jako dostateczny. Widoczne zawilgocenia w tynku. Konieczność wykonania nowej elewacji obiektu oraz odnowienia schodów prowadzących do kaplicy.<sup>13</sup>

Pałac w Paprotni

Pałac wzniesiony w stylu neoklasycystycznym w stylu zwanym belweder murowany, otynkowany. Budynek na planie prostokąta, wewnątrz w części zachodniej i centralnej dwutraktowe, w części wschodniej trzytraktowe. Fasada poprzedzona dwukondygnacyjnym, czterokolumnowym portykiem. Pałac jednopiętrowy, częściowo podpiwniczony. Dach czterospadowy o prostych połaciach. Stan obiektu bardzo dobry. W ostatnich latach pałac został wyremontowany i odnowiony. Pałac stanowi element założenia pałacowo – parkowego w Paprotni. Obiekt znajduje się w rękach prywatnych. Dostęp do obiektu utrudniony. Obiekt objęty ochroną poprzez wpis do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.<sup>14</sup>

<sup>11</sup> Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zapolice na lata 2023-2025, s. 27

<sup>12</sup> tamże

<sup>13</sup> tamże, s. 28

<sup>14</sup> s. 28





*Pałac w Paprotni widok współczesny  
(źródło: GPOnZ Gminy Zapolice)*



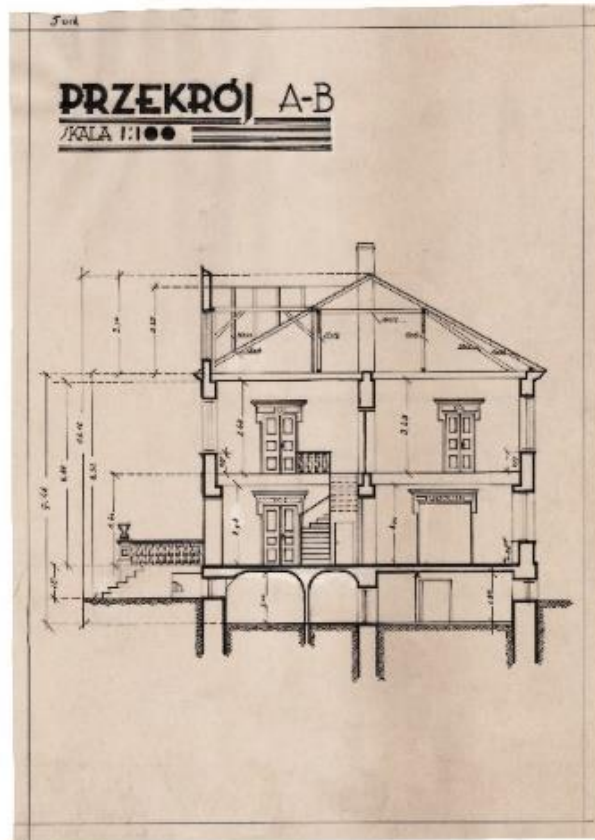
*Dwór w Paprotni lata 30-te XX w.  
(źródło: MHMZW)*

### Dwór w Pstrokonjach



*Dwór w Pstrokonjach widok współczesny (źródło: GPOnZ Gminy Zapolice)*

Dwór w Pstrokonjach. Wpisany do rejestru zabytków pod numerem 307/5/82/A. Wzniesiony pod koniec XIX wieku. Budynek murowany, otynkowany. Posiada piętro i podpiwniczenie, przykryty czterospadowym dachem z trzypiętrową wieżą znajdująca się w północno-zachodnim narożniku i facjatą na osi po stronie północnej. Dwór zbudowany został na planie prostokąta. Elewacja frontowa dziewięćosiowa z trzyosiowym ryzalitem zwieńczonym trójkątnym szczytem z wolutami po bokach. Stanowi element założenia parkowo-dworskiego. Stan obiektu dobry. Własność prywatna.



*Projekt dworu w Pstrokoniach – przekrój (źródło: MHMZW)*

#### Dwór w Kalinowej

Wpisany do rejestru zabytków województwa łódzkiego pod numerem 434/236/A. Zbudowany na początku XIX wieku w stylu klasycystycznym. Budynek parterowy, murowany na planie prostokąta. Na osi centralnej znajduje się portyk wsparty na czterech kolumnach zwieńczony mansardą z tympanonem. Dwór stanowi element założenia dworsko-parkowego w Kalinowej. Znajduje się w rękach prywatnych. Stan obiektu oceniany na dostateczny, zaniedbany. Występują liczne zawilgocenia i ubytki w tynku.

#### Dwór w Ptaszkowicach

Wpisany do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków. Wybudowany około 1820 roku. Murowany, na planie prostokąta z dobudówką na planie kwadratu. Dwór parterowy z dachem naczółkowym. Dobudówka dwukondygnacyjna z dachem płaskim. Nad otworami okiennymi gzyms dekoracyjny oraz koronujący. Dwór stanowi element założenia dworsko-parkowego w Ptaszkowicach.

Własność gminy Zapolice z przeznaczeniem na mieszkania komunalne. Stan obiektu zły. Posiada liczne ubytki w tynkach. Naruszona konstrukcja schodów wejściowych. Niezbędne są pilne prace remontowe zabezpieczające obiekt przed dalszą degradacją oraz nadanie dworowi nowej funkcji użytkowej.

Najnowsza historia gminy związana jest z trudnym okresem II wojny światowej. Na krawędzi doliny Warty w 1939 r. wybudowano 7 schronów bojowych, stanowiących linię broniącą przeprawy przez rzekę. Tu w dniach 4-6 września 1939 r. trwały zacięte wali o utrzymanie przeprawy.

Umocnień bronił 30 pułk Strzelców Kaniowskich z Warszawy, 31 pułk Strzelców Kaniowskich z Sieradza, 4 pułk piechoty Legionów z Kielc-Bukówki, I pułk kawalerii KOP, baon Obrony Narodowej z Wielunia oraz cofające się polskie oddziały z okolic Praszki, Wielunia i Złoczewa. W krwawej bitwie poległo ponad 261 żołnierzy polskich, których miejscowa ludność pochowała w oddzielnej kwaterze na cmentarzu w Strońsku.

Gmina Zapolice to także bogactwo terenów rekreacyjnych i walorów przyrodniczych. Park Krajobrazowy Międzyrzecza Warty i Widawki zajmuje ponad 28% powierzchni gminy. W gminie jest dużo drzew uznanych za pomniki przyrody (50 różnych gatunków), w tym aleja 13 lip drobnolistnych w parku podworskim w Strońsku. Pomnikowe drzewa znajdują się także w parkach przy dworach w Kalinowej, Paprotni, Pstrokonjach, Ptaszkowicach, w parku podworskim w Zapolicach oraz przy kaplicy w Rembieszowie.<sup>15</sup>

### **Gmina Zduńska Wola**

Gmina powstała 1 stycznia 1973 roku i tworzy ją 31 sołectw. Największymi wsiami w gminie są Czechy liczące 1600 mieszkańców, a najmniejszymi Laskowiec liczący 33 i Andrzejów zamieszkały przez 45 mieszkańców. Gmina Zduńska Wola jest położona w powiecie zduńskowolskim, w zachodniej części województwa łódzkiego. Graniczy z gminami Szadek, Łask, Sędziejowice, Zapolice, Sieradz, Warta oraz miastem Zduńska Wola, które otacza z trzech stron – od zachodu, wschodu i północy. Gmina zajmuje powierzchnię 112 km<sup>2</sup> i jest zamieszkiwana przez około 11, 5 tys. osób. Główną oś układu komunikacyjnego gminy stanowi droga krajowa, łącząca aglomerację łódzką z Kaliszem i Wrocławiem oraz sieć dróg powiatowych. Układ ten uzupełnia sieć dróg powiatowych i gminnych. Teren gminy jest równinny, położony przeciętnie na wysokości 15-160 m. n.p.m. Strukturę przestrzenną gminy kształtują obszary użytkowane rolniczo, które stanowią ponad 65 % jej powierzchni. Pośród nich dominują grunty orne ( 81%). Lesistość w gminie wynosi 26%. W drzewostanie przeważ sosna, rzadsze gatunki to: dąb, brzoza, grab, świerk i modrzew. Ze względu na unikatową florę, dwa fragmenty leśne zostały poddane ochronie rezerwatowej. Są to rezerwat „Jabłecznik” o powierzchni 47, 3 ha oraz rezerwat „Wojsławice” o pow. 97, 3 ha. W obu ochronie podlegają kompleksy leśne łąkowe lub łąkowe oraz bór mieszany z licznymi jodłami. Południowy fragment gminy leży w obrębie Parku Krajobrazowego Międzyrzecza Warty i Widawki oraz Nadwarciańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu.

W odróżnieniu od typowych gmin wiejskich regionu łódzkiego, gmina Zduńska Wola nie posiada tzw. Miejscowości gminnej. Jej funkcje pełni miasto Zduńska Wola (osobna gmina miejska), jednocześnie siedziba powiatu. W skład gminy wchodzi 31 sołectw, obejmujących łącznie 41 miejscowości.

Układ osadniczy poszczególnych wsi jest do siebie zbliżony. Są to głównie ulicówki oraz rzędówki. Układ działek jest do siebie zbliżony – pasmowy lub blokowo pasmowy. Dominuje zabudowa niska, jednokondygnacyjna, rzadziej dwukondygnacyjna. Większość budynków mieszkalnych wzniesiona z cegły pochodzi z lat 60 i 70 XX w. Budynkom mieszkalnym zazwyczaj towarzyszy zabudowa gospodarcza związana z działalnością rolniczą (nie dotyczy to budynków najmłodszych). Są to przede wszystkim stodoły, obory i garaże.

Gęstość zaludnienia na terenie gminy wynosi 103 os./km<sup>2</sup> i jest dwukrotnie wyższa od przeciętnej na obszarach wiejskich w Polsce.

Pomimo wiejskiego charakteru, rolnictwo nie stanowi o obliczu gospodarczym gminy. Cechuje się ono dużym rozdrobnieniem, tylko 65% gospodarstw powyżej 5 ha oraz średnią towarowością. Dominują gospodarstwa o mieszanym profilu działalności, z przewagą hodowli trzody

<sup>15</sup> Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zapolice na lata 2022-2025, s. 21

chlewnej, w mniejszym stopniu bydła. W większości gospodarstw rolnictwo jest drugim, po pracy najemnej, źródłem dochodów mieszkańców. Ludność w wieku produkcyjnym stanowi 62%, a w przedprodukcyjnym 22 %. W gminie ponad 60 % procent to mieszkańcy w wieku do 40 lat.<sup>16</sup>

Na terenie gminy znajdują się liczne stanowiska archeologiczne poczynając od młodszej epoki kamienia po okres późnego średniowiecza i epokę nowożytną. Kilka miejscowości w gminie ma dość wczesną metrykę, potwierdzoną znaleziskami archeologicznymi i wzmiankami w źródłach pisanych.

Historia wsi Czechy sięga XV w. kiedy to została wymieniona w dokumencie pochodzącym z 1406 roku jako Czechy. Wieś była prawdopodobnie własnością kościelną. W dokumentach Czechy zostały po raz pierwszy wymienione w 1409 r. Z 1510 roku pochodzą akta lokacji osady Czechy. W 1552 pochodzi wzmianka o S. Czechowskim herbu Odrowąż z Kamostku i Dobrej, który miał wpływ na rozwój wsi. W drugiej połowie XIX wieku wieś zamieszkiwały 483 osoby, w tym 460 katolików. Była to ludność średniozamożna. 990 mórg ziemi było w posiadaniu włościan. W latach 20 i 30 XX w. ludność wsi trudniła się głównie rolnictwem i tkactwem, oddając uzyskiwany produkt właścicielom spółek w zamian za niskie wynagrodzenie. Zabudowa z tego okresu była niska, drewniana, pokryta strzechą. Domy z cegły zaczęto wznosić dopiero pod koniec lat 30-tych XX w. W 1932 roku nakładem gospodarzy, wybudowano z kamieni 0,5 km drogi wiodącej do Zduńskiej Woli (obecnie droga nr 14). Sołectwo charakteryzuje się złożonym układem przestrzennym (jest to tym wsi samorodnej, skupionej, zbliżone do ulicówki lub rzędówki). Zabudowa ma charakter zwarty. Najstarsze budynki pochodzą z sprzed 1918 r. Jest to 13 obiektów przy drodze gminnej w centralnej części wsi. Podobna lokalizacja cechuje zabudowania z lat 1919-45 (47 budynków). Budynki najnowsze powstają jako uzupełnienia istniejących luk w zabudowie, głównie wzdłuż drogi nr 14 oraz w strefie granicznej ze Zduńską Wolą. Na terenie wsi Czech znajduje się 880 budynków gospodarczych w przeważnej części murowanych i 415 mieszkalnych z tego 24 drewniane (stan na 2011 r.). W ostatnich latach występuje proces adaptacji części budynków gospodarczych na cele mieszkaniowe. Przeważa zabudowa jednokondygnacyjna. Jedynie ok. 10% stanowią budynki dwukondygnacyjne, zlokalizowane w obrębie Czech II. Starsze zabudowania mają charakter typowy dla obszarów wiejskich, najnowsze zaś prezentują podmiejski typ zabudowy. Od końca XVIII wieku wieś należała do parafii Zduńska Wola. Zarodkiem ośrodka kultury i oświaty była szkoła powszechna powstała w 1917 roku.<sup>17</sup>

Nieco starszy rodowód ma wieś Korczew. Pierwsza wzmianka o tej miejscowości pochodzi z 1386 r. (Czesantcha de Korczow). Według tradycji parafię erygowano już w XIII wieku. W późnym średniowieczu i czasach nowożytnych Korczew był wsią szlachecką. W administracji świeckiej do czasów rozbioru Rzeczypospolitej należała do woj. sieradzkiego. Największa intensyfikacja zmian przynależności terytorialnej Korczewa nastąpiła po II rozbiórce w 1793 r. w zaborze pruskim oraz po powstaniu Królestwa Polskiego w 1815 roku kiedy to Korczew znalazł się w zaborze rosyjskim w województwie kaliskim, przemianowanym w 1837 roku na gubernię. Od czasów po I wojnie światowej z wyłączeniem lat 1975-1998, kiedy znajdował się w woj. sieradzkim, należy do woj. łódzkiego. Parafia Korczew od samego początku istnienia należała do archidiecezji gnieźnieńskiej, powstałej po 1000 roku i archidiakonatu uniejowskiego. Ten stan trwał do roku 1818. W następstwie powstania Królestwa Polskiego w 1815 r. ustalono nowe granice pomiędzy Rosją, Prusami i Austrią, które dzieliły niektóre diecezje na części. Jedną z najbardziej dotkniętych była Diecezja Gnieźnieńska, której stolica z małą częścią parafii znalazła się w Królestwie Pruskim. Przeważającą część parafii znalazła się w Królestwie Polskim. W związku z tym ustalono nowe granice diecezji. Papież Pius VII, ogłaszając 30 czerwca 1818 r. bullę *Ex imposita nobis* utworzył z tych terenów nową diecezję włocławską, czyli kaliską w skład której

<sup>16</sup> Leksykon sołectw Gminy Zduńska Wola, red. B. Bartosiewicz, Łódź-Zduńska Wola 2011, s. 7-9

<sup>17</sup> Tamże, s. 24-28

weszła parafia Korczew. W wyniku nowego rozgraniczenia diecezji w Polsce diecezja kujawsko-kaliska decyzją bullą *Vixdum Poloniae unitas* z 28 października 1925 roku została znacznie zmniejszona i otrzymała nazwę włocławska. Parafia Korczew pozostawała i pozostaje do dzisiaj w granicach tej diecezji.<sup>18</sup>

W Korczewie znajduje się drewniany kościół parafialny z 1729 roku pod wezwaniem św. Katarzyny zbudowany z fundacji ks. Grzegorza Paszkowskiego. Orientowany. Zachowały się nieliczne fragmenty wyposażenia z XVII i XVIII w. na cmentarzu parafialnym stoi murowana kaplica p.w. św. Józefa ufundowana przez Ignacego Siemiątkowskiego. Według tradycji parafia istniała w XIII w. Kościół w 1875 został gruntownie odrestaurowany. W 1930 roku rozbudowany od strony zachodniej. Kościół drewniany w konstrukcji zrębowej, oszalowany. Jednonawowy z węższym i niższym prezbiterium, zamkniętym wielobocznie. Przy prezbiterium od północy znajduje się prostokątna zakrystia, przy nawie od południa kruchta. Strop w nawie i prezbiterium płaski, w części nowej pozorna kolebka z prostymi odcinkami stropowymi po bokach. Dachy dwuspadowe, gontowe, na wschodniej ścianie nawy barokowa wieżyczka z sygnaturką. Zachowane tabernakulum z głównego ołtarza z 1 poł. XVII w., rzeźbione, z malowanymi przedstawieniami czterech ewangelistów. Krucyfiks barokowy z XVIII w. i pacyfikał również barokowy.



Korczew Kościół pw. św. Katarzyny fotografia archiwalna z okresu międzywojennego. Źródło: IS PAN

<sup>18</sup> G. Sztandera, Świecka i Kościelna przynależność administracyjna parafii Korczew, [w:] Biuletyn Szadkowski. T. 15 (2015), s. 241-242





Korczew kościół pw. Św. Katarzyny. Fotografia archiwalna z okresu międzywojennego. Źródło: IS PAN

Rodowód wsi Wojsławice sięga 1311 r. kiedy to Władysław Łokietek nadał Waclawowi Lisowi vel Lisowicowi z rodu Zarembów miasto Lutomiersk i pięć wsi, w tym Wojsławice. W połowie XV wieku były one wsią królewską dzierżawi oną przez ród Koniecpolskich, by w końcu tego stulecia trafić w ręce Wężyków z Woli Wężykowej. Około 1520 roku Wojsławice zostały odnotowane jako królewszczyzna przynależąca do parafii w Korczewie. W 1721 roku wieś przeszła z rąk chorążego sieradzkiego Stanisława Przerębskiego w posiadanie jego syna Mikołaja. Od drugiej połowy XIX w. do 1945 majątek był własnością rodziny Siemiątkowskich herbu Jastrzębiec. W 1978 roku utworzono tu rezerwat florystyczny „Wojsławice” położony na terenie leśnictwa Szadek. Celem ochrony jest zachowanie fragmentu lasu o zróżnicowanych warunkach siedliskowych.

Zabytkiem architektury w Wojsławicach jest zespół dworsko-pałacowy. Tworzy go kilka obiektów, min. wzniesiony przez Siemiątkowskich eklektyczny pałac z przełomu XIX i XX w. oraz wpisany do rejestru zabytków neoklasycystyczny dwór murowany, pochodzący z pierwszej połowy XIX w. zachowały się również XVI wieczne relikty murowanego dworu obronnego Wężyków. Obecnie w pałacu mieści się Zespół Szkół Centrum Kształcenia Ustawicznego. Centrum opiekuje się Izbą Regionalną, której zbiory liczą blisko 5 tys. eksponatów.



RELIKT DWORU OBRONNEGO WĘŻYKÓW w zespole pałacowo – parkowym w Wojślawicach. Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków gminy Zduńska Wola

Cztery dzielnice: Stara Wieś, Kolonia, zagórze i Zimna Woda tworzą wieś Mostki, której rodowód sięga XVIII w. Do końca XIX wieku przy trakcie do Borszewic znajdowała się tu karczma zwana Murowaniec. W Mostkach zachowały się relikty XIX wiekowej cegielni „Lipowski i Król”. Od północy Mostki sąsiadują z Szadkowicami-Orgrodimem (gmina Szadek), od wschodu z Borszewicami (gmina Łask), od południa z sołectwami Gajewniki, Kłady i Wymysłów, a od zachodu z Suchoczasami. Powierzchnia sołectwa wynosi 424, 3 ha. Brak jest wiarygodnych informacji na temat genezy miejscowości, wchodzących w skład obecnego sołectwa. Według mieszkańców najstarszą jednostką osadniczą jest Zimna Woda, powstała najprawdopodobniej w XIV w. Był to obszar przynależny pierwotnie do Zagórze-Dziadkowic. W XVI w. na tym terenie funkcjonował przypuszczalnie folwark szlachecki. Według Słownika Królestw Polskiego w końcu XIX w. osada miała powierzchnię 136 mórg; znajdowało się w niej 7 domów, w których mieszkało 29 osób. Powstanie osady Mostki-Stara Wieś należy łączyć z istniejącym w tym miejscu dworem wybudowanym w XVII w., a zniszczonym w 1914 r. Najmłodszą jednostką osadniczą jest Kolonia Mostki. Powstała ona prawdopodobnie w XX w.

Tymienice: we wsi zachował się dwór szlachecki. Jednym z najciekawszych zachowanych zabytków ruchomych jest ustawiona przy drodze kapliczka z figurką św. Jana Nepomucena pochodzącą z XVII w. Najstarsze ślady osadnictwa na terenie sołectwa pochodzą prawdopodobnie z okresu halsztackiego (650-400 r. p.n.e.), o czym świadczy odkryty podczas badań archeologicznych punkt osadniczy kultury łużyckiej.

Tymienice były samodzielną osadą już w połowie XVI w. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z księgi uposażenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego, natomiast nazwa od staropolskiego słowa Tymian. Z czasem Tymian przekształcił się w nazwisko rodowe Tymieniecki. Około 1770 r. członkowie tej rodziny wnieśli murowany budynek dworu. Z czasem Tymienice stały się częścią wsi Stęszyce (Stęszyce Tymieńskie). Na początku XVI w. Stęszyce Tymieńskie dawały dziesięcinę z pól dworskich plebanowi z Korczewa, zaś z łąków kmiecych parafii w Tuszyńcu. W 1827 r. na terenie

Tymienic było 20 domów, zamieszkałych przez 224 osoby, natomiast w 1850 r. kolonia tymienicka liczyła 169 mieszkańców w tym 165 katolików oraz 4 ewangelików. Spadek liczby ludności spowodowany był wybuchem epidemii cholery. W połowie XIX w. zabudowa skupiała się w okolicy dworu, wzdłuż drogi do Stężyc. Gospodarstwa były małe i liczyły po 2-3 morgi. We wsi znajdowało się wówczas 13 murowanych budynków o charakterze wielorodzinnym, zwanych czworakami zamieszkiwanych od 31 do 51 osób. We dworze i oficynie dworskiej mieszkało 24 osób. Około 1840 r. Tymienice stały się własnością rodziny Siemiątkowskich. W 1872 r. utworzono folwark, którego tereny znajdowały się w pld. części dzisiejszego sołectwa, a także po wschodniej stronie drogi prowadzącej do Korczewa. Folwark obejmował 1795 mórg ziemi. W wyniku reformy uwłaszczeniowej z 1864 r. część mieszkańców przeniosła się do Zduńskiej Woli, gdzie powstawały fabryki włókiennicze. W folwarku prowadzono wielokierunkową produkcję rolną – uprawiano zboża i ziemniaki, a także hodowano konie, bydło i trzodę chlewną. Na potrzeby folwarku funkcjonowała cegielnia. We wschodniej części sołectwa stał wiatrak. Na terenie wsi znajdowała się również karczma. Mieszkańcy wsi, poza pracą na roli trudnili się także tkactwem, a materiały sprzedawali głównie w Zduńskiej Woli. Właściciele folwarku Tymienice Siemiątkowscy wybudowali dla pracowników jednokondygnacyjny budynek mieszkalny. Składał się on z jednoizbowych mieszkań, do których wchodziło się przez wspólną sień. Zamieszkiwany był przez 8 rodzin. Budynek został rozebrany w latach 60-tych XX w. Pod koniec XIX w. Tymienice składały się z trzech części: wsi składającej się z 14 domów i 264 mieszkańców, folwarku składającego się z 4 domów i 113 mieszkańców i osiedla leśnego składającego się z 1 domu i 6 mieszkańców. W 1900 r. Bolesław Siemiątkowski wybudował nowy pałac, w miejsce istniejącego od 1770 r. W latach międzywojennych Tymienice zamieszkiwało 300 mieszkańców. W okresie II wojny światowej okupanci sprowadzili na teren wsi rodziny niemieckich osadników, którzy przejęli zabudowania należące do ludności polskiej i folwark Siemiątkowskich, spalony w 1944 r. Po wojnie ziemia i zabudowania folwarku przejęte zostały przez Skarb Państwa. Część ziemi została rozdzielona między pracowników folwarku, reszta weszła w skład spółdzielni rolniczej, specjalizującej się w produkcji owocowo-warzywnej.

Tymienice charakteryzują się złożonym układem przestrzennym. Pierwsze zabudowania powstały w pobliżu dworu szlacheckiego, czyli późniejszego folwarku Siemiątkowskich (zabudowania nie zachowały się do czasów obecnych), następnie budownictwo rozwinęło się w kierunku północnym, wzdłuż wschodniej terasy zalewowej Pichny. Powstała tutaj część Tymienic zwana „wsią”, ulicówka, której zabudowania położone były w niewielkich odległościach od siebie (ok. 15-20 m.) po obu stronach drogi. W latach 70-tych rozlokowano osadę leśną Borostwo. Powstała ona na terenach zajmowanych wcześniej przez las; po jego wykarczowaniu powstała typowa rzędówka. Pozostałe części sołectwa mają charakter przysiółków złożonych z ok. 10 domów i powstałych w różnych okresach. Przed II wojną światową zabudowa rozwijała się po zachodniej stronie drogi prowadzącej do Korczewa, zaś część wschodnia była wolna od zabudowań ponieważ stanowiła część majątku Siemiątkowskich. Po wojnie tereny te rozparcelowano, zaś w latach 60-tych rozebrano czworaki, a na ich miejscu wytyczono działki budowlane, dla byłych pracowników folwarku.<sup>19</sup>

Annopole Stare. Powstała w 1 p. XVIII w. Jej nazwa pochodzi od imienia pierwszej właścicielki wsi – Anny Siemiątkowskiej. Początkowo teren ten nazywany był Anny Polem, z czasem nazwę zmieniono na Annopole. Rozwój wsi związany był ściśle z rozwojem manufaktur w Zduńskiej Woli. W tym czasie nastąpił napływ osadników niemieckich na tereny otaczające Zduńską Wolę, w tym do Annopola. W 1880 r. wieś zamieszkiwało 189 osób. Przeważała wówczas ludność niemiecka, wyznania ewangelicko-augsburskiego. We wsi znajdowała się szkoła ewangelicka. Do dzisiaj zachował się cmentarz ludności niemieckiej. Na początku XX w. wraz

<sup>19</sup>Leksykon sołectw Gminy Zduńska Wola, red. B. Bartosiewicz, Łódź-Zduńska Wola 2011, s.114-116



z rozwojem demograficznym, część mieszkańców Annopola zaczęła się przenosić na obszar dzisiejszej miejscowości Annopole Nowe. Po wojnie w opuszczonych gospodarstwach niemieckich zamieszkali repatrianci z okolic Lwowa. Pod względem genetycznym Annopole Stare należy uważać za ulicówkę. Zabudowa wsi jest skupiona wzdłuż drogi do Czartek, po obu jej stronach. Z tyłu do większości domów przylegają pola uprawne, które przyjmują układ pasmowy.<sup>20</sup>

Gajewniki. Powstały na przełomie XIV i XV w., stanowiąc własność wielkiego kanclerza koronnego i prymasa Polski Jana Łaskiego. Według lokalnych podań, prawdopodobnym założycielem wsi był starosta sieradzki Gajewnicki, od którego nazwiska wzięło nazwę sołectwo. W połowie XVII w. wieś i okoliczne dobra były dzierżawione przez Jana Biernackiego. W tym okresie Gajewniki stanowiły odizolowaną osadę, położoną wśród dużych kompleksów leśnych. Na początku XIX w. zabudowa wsi koncentrowała się po północnej stronie drogi biegnącej do Janiszewic. W tym czasie powstały pierwsze zabudowania w Kęszycach oraz Koszęcinie, tworząc folwark gajewnicki. W 1827 roku na terenie Gajewnik znajdowało się 21 domów zamieszkałych przez 176 mieszkańców. W 2 poł. XIX w. we wsi Kraszęcin było 6 domów, w których mieszkało 56 osób, zaś w 1881 r. wieś Kęszyce zamieszkiwało 52 mieszkańców w 10 domach. Całość należała wówczas do parafii w Borszewicach. Pod na przełomie XIX i XX w. tereny dzisiejszego sołectwa należały do dziedzica Kęszyckiego, następnie Skolimowskiego. Posiadał on w Gajewnikach dwór oraz duże stado koni, które dało początek współczesnej stadninie. W 1898 r. utworzono tu pierwszą szkołę podstawową. Największy zasięg terytorialny posiadały Gajewniki w okresie międzywojennym, dochodząc na pld. do torów kolejowych relacji Łódź – Wrocław. Podczas II wojny światowej 30% ludności Gajewnik zostało wysiedlonych do Niemiec a sama wieś zasiedlona została Niemcami repatriowanymi z krajów bałtyckich i Besarabii. Najbardziej intensywny rozwój wsi, pod względem liczby mieszkańców i zabudowy nastąpił w latach 70-tych XX w., zahamowany w kolejnej dekadzie. Od lat 90-tych widoczny jest ponowny wzrost liczby mieszkańców.

Współczesny układ przestrzenny zabudowy jest złożony. W centralnej części Gajewnik gospodarstwa skupiają się wzdłuż drogi powiatowej oraz drogi lokalnej okrążającej z lewej strony drogę powiatową. Zabudowa Kraszęcina ma charakter rozproszony, podobnie jak przysiółki położone w południowym i zachodnim fragmencie sołectwa. Na terenie Gajewnik zachowało się niewiele budynków pochodzących sprzed 1914 r., również zabudowania z okresu międzywojennego są nieliczne.<sup>21</sup>

Krobanów. Pierwsza pisemna wzmianka o wsi pochodzi ze Zbioru Przysięg Sądowych z 1386 r., wówczas wieś nazywano Crobanowo lub Crobanów. W XIV w. założono tu folwark szlachecki; całość należała do parafii w Marzeninie. W 1827 r. znajdowało się tu 12 domów zamieszkałych przez 128 osób, natomiast w 1880 r. liczba wzrosła do 39 domów, w których mieszkało 251 mieszkańców. Pod koniec XIX w. dobra Krobanowa składały się z wsi: Krobanów, Osmolin, Kolonia Ostrów i Rozomyśl oraz folwarków Krobanów i Osmolin. W 1914 r. w Krobanowie powstała pierwsza szkoła powszechna. W trakcie II wojny światowej większość mieszkańców narodowości polskiej wywieziono na roboty do Niemiec. Do wsi przybyli osadnicy niemieccy, po których pozostało kilka drewnianych domów modułowych zwanych „besarabkami”. Współczesny układ przestrzenny sołectwa jest złożony – składa się z wsi Krobanów i Kolonii, oddalonej o 1 km. na północ. Obie jednostki przypominają swym kształtem typ ulicówki, o zwartej zabudowie, znajdującej się po obu stronach drogi. W Krobanówku są dwa bloki mieszkalne, należące do Stacji Unasienniania Zwierząt. W sołectwie znajdują się 74 budynki mieszkalne, najstarsze pochodzą z sprzed 1918 r. (3%). Ponad 30 % stanowi zabudowa powstała w latach 1970-1989. Przeważa zabudowa jedno i dwukondygnacyjna.<sup>22</sup>

<sup>20</sup> tamże, s. 16-17

<sup>21</sup> tamże, s. 30-31

<sup>22</sup> tamże, s. 64-65

Elementy tradycyjnego, drewnianego budownictwa min. domy, studnie, ogrodzenia zachowały się w Izabelowie. Wieś powstała pod koniec I p. XIX i należała wtedy do majątku rodu Siemiątkowskich. Z wykazu mieszkańców sołectwa Wojsławice wynika, iż w 1845 r. istniała kolonia Izabelów, zamieszkała przez 563 osoby. Przed I wojną światową Izabelów był osadą rolniczą. Bardzo dobrze rozwinięte było tu także tkactwo wełniane, oparte na produkcji chałupniczej, wytwarzające tkaniny ciężkie na rynek rosyjski.

Na terenie Izabelowa Małego i wsi Andrzejów zachowały się trzy bunkry żelbetowe tzw. „tobruki” pochodzące z okresu II wojny światowej.

Izabelów i Izabelów mają reprezentujący typ genetyczny wsi zwany ulicówką-zabudowa występuje wzdłuż drogi, po obu jej stronach. Andrzejów ma formę przysiółka; w jego skład wchodzi zaledwie kilka gospodarstw, a zabudowa jest rozproszona.<sup>23</sup>

Janiszewice. Najstarsze wzmianki o wsi pochodzą z 1 poł. XIX w. Według tych informacji, w 1820 r. ziemie janiszewickie wraz z położonymi obok Kładami zostały zakupione za 170 tys. złotych polskich przez dziedzica Janiszewskiego. Miejscowość składała się wówczas z siedmiu domów zamieszkałych przez 50 osób, a nabyta posiadłość liczyła 85 włók magdeburskich czyli około 2250 mórg. Według przekazu ustnego Janiszewski podzielił dobra pomiędzy swoich synów i w ten sposób powstały dzisiejsze wsie Beniaminów, Karolew i Maciejów. W latach 20-tych XX w. na terenie użytkowanym przez jednostkę OSP i sąsiadujący zakład produkcyjny zlokalizowana była niewielka fabryka włókiennicza Sz wajdlera, wytwarzająca płótno i materiały bawełniane. Zakład składał się z trzech budynków: jednego produkcyjnego i dwóch mieszkalnych (w pierwszym mieszkała rodzina właściciela, a w drugim pracownicy). Po likwidacji manufaktury w 1933 r., teren sprzedano powstającej na tym terenie OSP Janiszewice. Do końca lat 20-tych XX w. na obecnych działkach 1 i 2 w Janiszewicach istniał „Folwark Janiszewice”, który prawdopodobnie należał do rodziny Dąbrowskich pochodzących z Pabianic. Znaczną część ziem folwarku zakupiła następnie rodzina Pilców. W 1934 r. ziemie folwarku zostały wykupione na rzecz magistrali kolejowej. Współczesny układ przestrzenny jest złożony. Pierwszy etap rozwoju trwał do 2 poł. XIX w. i zakończył się na początku lat 30-tych XX w. To wówczas powstały dzisiejsze wsie, skupione wokół majątku ziemskiego Janiszewskich. Były one koloniami, składającymi się z kilku zagród (zabudowa rozproszona), zamieszkanymi przez kilkanaście, kilkadziesiąt osób. Drugi etap nastąpił po 1945 r., kiedy w ramach reformy rolnej ziemie należące do folwarku zostały rozparcelowane i przekazane miejscowym rolnikom.

Najstarszy, zamieszkały dom mieszkalny pochodzi z 1863 r (Janiszewice 2), należy dziś do pani Buśko, wnuczki Pilca, właściciela dóbr janiszewickich w okresie międzywojennym.<sup>24</sup>

Karsznice: Pierwsza wzmianka o wsi Karsznice pochodzi z 1386 r. W kronikach i na mapach można spotkać różne nazwy tej miejscowości: Karznicze, Karsznicze. Na terenie dzisiejszych Karsznic już w neolicie (4,5-1,8 tyś. lat p.n.e.) istniała prawdopodobnie osada kultury pucharów lejkowych. Późniejsze dowody na istnienie osadnictwa na tym terenie to stanowiska archeologiczne z średniowiecza (kultura prapolska) i nowożytności (kultura polska). Na początku XX wieku istniał tu folwark z dworem, który do dziś pełni funkcję mieszkalną. Jednym z najważniejszych wydarzeń, które zdecydowały o dzisiejszym charakterze oraz zagospodarowaniu Karsznic, była budowa w latach 30-tych XX w. linii kolejowej Górny Śląsk-Gdynia i powstanie tu kolonii kolejowej. Sołectwo wyróżnia się, obok Wojsławic i Korczewa, dość nietypowym układem przestrzennym zabudowy. Większość wsi w gminie jest ulicówkami lub rzędówkami, podczas gdy Karsznice-usytuowane w rozwidleniu kilku dróg-mają układ wielodrożnicy. Zabudowania występują

<sup>23</sup> tamże, s. 42-43

<sup>24</sup> Leksykon sołectw Gminy Zduńska Wola, red. B. Bartosiewicz, Łódź-Zduńska Wola 2011, s. 46-48



w trzech skupiskach, zlokalizowanych w centralnej i północnej części obszaru. Rejon środkowo-wschodni był pierwotnym rdzeniem osadniczym wsi. W centrum gospodarstwa usytuowane są blisko siebie, zaś we wschodniej części odległości między nimi są nieco większe.<sup>25</sup>

Pratków (dawniej Prathkow) został założony na przełomie XVI i XVII w. przez sześć rodzin cieśli niemieckich, którzy zajmowali się karczowaniem lasów. Początkowo zabudowa wsi miała charakter rozproszony, z blokowym układem pól. Wraz z napływem nowych mieszkańców straciła swój pierwotny charakter. Zabudowa zaczęła koncentrować się wokół głównej drogi, a sama wieś przybrała charakter ulicówki. Według Słownika królestwa Polskiego z 1888 r., w latach 1552-1553 wieś była podzielona na trzy części: pierwsza należała do Jana Kursy i miała jeden łan powierzchni, druga do Jana Kamockiego-4 łany i trzecia do Mikołaja Pratkowskiego – 2 łany. W XIX wieku na terenie Pratkowa znajdowało się 49 domów, zamieszkałych przez 335 osób. Od 1883 r. we wsi istniała szkoła elementarna funkcjonująca w różnych lokalizacjach do lat 70-tych XX w. W 1908 powstała Ochotnicza Straż Pożarna.

Pratków zachował układ wsi ulicowej. Wszystkie zabudowania koncentrują się wzdłuż drogi powiatowej, przy czym większość po zachodniej jej stronie. Odległości pomiędzy zagrodami są niewielkie i wynoszą ok. 10 m.<sup>26</sup>

Piaski. Nazwa pochodzi prawdopodobnie od występujących na tym obszarze słabej jakości gleb („piasków”). Przekazy podają jednak, że nazwa wsi wywodzi się od nazwiska dawnego właściciela ziemskiego Piaseckiego. Według regimentu poborowego powiatu Szadkowskiego z 1552 r. Piaski składały się z dwóch części rakowa (młyn, dwie osady) oraz Kostrzewa (młyn, cztery osady), liczących po 4,5 łana. Jedna osada była w posiadaniu Klinowskiego z Bylina. Według Słownika geograficznego Królestwa Polskiego z XIX w. Piaski były kolonią i osadą karczemną nad rzeką Wartą. Położone były w powiecie sieradzkim, gminie Męka, parafii Strońsko. Kolonia liczyła wówczas 51 domów oraz 421 mieszkańców, a osada karczemna 2 domy i 12 mieszkańców. W Piaskach była również osada leśna, gdzie znajdował się jeden dom z 9 mieszkańcami. We wrześniu 1939 roku w oparciu o rzekę Wartę zorganizowano główną linię obrony Armii „Łódź”. Według przekazów najstarszych mieszkańców Piasków, w trakcie II wojny światowej mieszkańcy zostali wysiedleni, teren wsi włączony został w obszar niemieckiego poligonu. W Piaskach występuje zabudowa zwarta o typie ulicówki. Domy rozmieszczone są dość regularnie po obydwu stronach ulicy. Odstęp między zabudowaniami mają około 30 m. Wyjątek stanowią nowe zabudowania, których układ jest nieregularny.<sup>27</sup>

Polków. Pierwsze wzmianki na temat Polkowa pochodzą z 1358 r. Ówczesny Polcow był wsią królewską w wyniku zamiany dokonanej pomiędzy klasztorem Augustianów we Wrocławiu, a królem Kazimierzem Wielkim. Wieś należała do parafii w Męce. Według regimentu poborowego powiatu Szadkowskiego z lat 1552-53, liczyła 9 mieszkańców i posiadała 2,5 łana powierzchni. W połowie XIX w. w Polkowie znajdowały się 33 domy, w których mieszkało 188 osób. W latach 30-tych XIX wieku wieś została zakupiona przez Stefana Złotnickiego właściciela miasta i wsi Zduńska Wola. W tym czasie w Polkowie znajdowały się: stajnia, owczarnia oraz dwa wiatraki, a także niewielka rezydencja właściciela. W latach międzywojennych we wsi powstała czteroklasowa szkoła powszechna. We wrześniu 1939 r. w wyniku działań wojennych zniszczona została remiza OSP i kilka domów. Remiza została odbudowana po zakończeniu wojny. Na początku swojego istnienia Polków był zlokalizowany na południe w stosunku do aktualnego położenia. W 1875 r. we wsi znajdowało się 18 zagród. Po 1945 r. wieś liczyła 66 zagród, zamieszkałych przez 300 osób. W latach 50-tych liczba mieszkańców wzrosła do 400. Powierzchnia gospodarstw wynosiła przeciętnie 3,5 ha.

<sup>25</sup> tamże, s. 52-53

<sup>26</sup> tamże, s. 102-103

<sup>27</sup> tamże, s. 90-91

Polków to typowa ulicówka. Świadczy o tym w miarę zwarta zabudowa, równomiernie rozmieszczona po obu stronach drogi. Cechą charakterystyczną są zachowane drewniane budynki mieszkalne pochodzące nawet sprzed 1918 roku.<sup>28</sup>

Rębieskie. Z dokumentów zachowanych w Metryce Koronnej wynika, że wieś Rębieskie została założona w 1406 r. Lokacja odbyła się na prawie niemieckim, na 10 łanach. Sołtys wsi otrzymał jako uposażenie 2 łany, przyznano mu także trzeci denar z kar sądowych i czynszów, prawo osadzania na swoich gruntach zagrodników i zabudowania karczmy, prawo wypasu bydła w obrębie ziem należących do wsi oraz korzystania z brzegów rzeki na określonym jej odcinku. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego z 1888 r. podaje, że „Rembieskie albo Rębielskie” to wieś oraz folwark, położone nad rzeką Pichną, w powiecie sieradzkim, w gminie Wojsławice, w parafii Korczew, odległe o 12 wiorst od Sieradza. W tym czasie wieś liczyła 17 domów i 210 mieszkańców, natomiast folwark posiadał 4 domy i 54 mieszkańców. Na początku XVI w. łany kmiecie dawały dziesięcinę arcybiskupowi, natomiast plebanowi w Korczewie po groszu w czasie kołody. Folwark był zobowiązany do płacenia dziesięciny plebanowi.

Zabudowania wsi Rębieskie zostały ulokowane na obszarze terasy zalewowej i nadzalewowej, równoległe do doliny rzecznej, natomiast zabudowania kolonii usytuowano prostopadle do koryta rzeki, wzdłuż dolinki denudacyjnej. Rębieskie-Stare można zaliczyć do wsi leśno-łanowych, m.in. ze względu na okres powstania i lokację wzdłuż rzeki na powierzchni uzyskanej z karczunku lasu. Zabudowa wsi jest ulokowana po obu stronach przebiegającej przez nią drogi. We wsi Rębieskie Kolonia budynki występują niemal wyłącznie po północnej stronie ulicy (rzędówka z pasmowym układem pól). W sołectwie dominuje zabudowa zagrodowa, nieliczne budynki reprezentują typ podmiejski.<sup>29</sup>

Suchoczasy. Pierwsze wzmianki o wsi Suchoczasy pochodzą z 1386 r. Były to dobra kościelne, stanowiące zaplecze rolnicze dla parafii szadkowskiej, położone przy trakcie handlowym prowadzącym do Szadku. W XVI w. Suchoczasy przeszły w ręce szlacheckie. W 1510 r. nastąpiła lokacja osady na prawie magdeburskim. W połowie XVI w. wieś liczyła 8 domów i 79 mieszkańców. Jej rozwój gospodarczy jak i przestrzenny opierał się na folwarku, znajdującym się ok. 200 m. od wsi, której początki pokrywają się z dzisiejszym centrum Suchoczasów. W 1875 roku folwark liczył 625 mórg, z czego 342 morgi stanowiły grunty orne. Liczba mieszkańców wsi wynosiła wówczas 150-170 osób. Folwark często zmieniał właścicieli. Tym, który zapisał się w historii wsi był właściciel Lipicki. Jego nieugięte rządy oraz nakładanie wysokich podatków doprowadziło do buntu podgórczan, którzy za ten czyn zostali wypędzeni przez właściciela. Wgnani mieszkańcy przenieśli się na południe, gdzie założyli osadę, która do dzisiaj nosi nazwę „Wygnaniec”. Według ustnych przekazów mieszkańców, pałac właścicieli folwarku mieścił się w Suchoczasach przy stawach hodowlanych. Został on zburzony prawdopodobnie w latach 20-tych XX w. Pod koniec II wojny światowej na terenie sołectwa miały miejsce potyczki pomiędzy Niemcami i Rosjanami. Pamiątką tych wydarzeń jest, odkryte w 2000 roku w pobliżu drogi w kierunku Mostków miejsce pochówku 30 żołnierzy niemieckich.<sup>30</sup>

Wólka Wojsławska. Powstała najprawdopodobniej w XV w. jako ziemie należące do Wojsławic. Dobra należały do miejscowego szlachcica Wacława Liszewskiego, któremu zostały nadane przez Władysława Łokietka w XIV w. W XV w. ziemie przeszły we władanie rodziny Koniecpolskich i od tego momentu można obserwować uniezależnienie się Wólki Wojsławskiej od Wojsławic, choć powiązania z tym sołectwem przez długi czas były bardzo silne. Wólka Wojsławska charakteryzuje się złożonym układem przestrzennym. Można wyróżnić tu dwie formy

<sup>28</sup> tamże, s. 94-95

<sup>29</sup> Leksykon sołectw Gminy Zduńska Wola, red. B. Bartosiewicz, Łódź-Zduńska Wola 2011, s. 106-107

<sup>30</sup> tamże, s. 110-111

genetyczne: wielodrożnicę oraz typową ulicówkę. Istnieje przypuszczenie, że historycznie miejscowość ta rozwijała się jako wielodrożnica, a przemawia za tym fakt, iż część sołectwa z najstarszą zabudową (najstarszy budynek pochodzi z 1918 r.), jest zlokalizowana przy skrzyżowaniu dróg, w zachodnim fragmencie sołectwa zwanym „Bachornią”.<sup>31</sup>

Zamłynie. Najstarsze ślady stałego osadnictwa na terenie obecnego Zamłynia pochodzą z okresu wpływów rzymskich, kultury przeworskiej. Zamłynie odnotowano jako samodzielną osadę w połowie XVI w. W 1552 istniał tu „młyn o jednym kole”, położony nad tutejszym ciekim wodnym, stąd też prawdopodobnie wywodzi się nazwa miejscowości. W 1892 r. Zamłynie stanowiło kolonię w gminie Wojstawice, w powiecie sieradzkim liczącą 197 mieszkańców. Sołectwo Zamłynie tworzy jedna wieś o zwartej zabudowie, która jest zlokalizowana w jej południowo-wschodniej części, wzdłuż drogi powiatowej Zduńska Wola-Boczki. Jest to typowa ulicówka. Dwie zagrody są położone przy drodze prowadzącej w kierunku Pratkowa, a jedna zajmująca budynki po dawnej Spółdzielni Kółek Rolniczych jest odsunięta na płd.-wsch.<sup>32</sup>

Zborowskie. W granicach sołectwa mieszczą się dwie jednostki: Zborowskie i Laskowiec. Pierwsze wzmianki o wsi pochodzą z XVI w. Nosiła wówczas nazwę Borowskie i liczyła 50 domów z 379 mieszkańcami. Wchodziła w skład dóbr Woli Męckiej. Znajdował się tu dwór szlachecki. Z czasem zaludnienie zmniejszyło się i w 1817 r. znajdowało się tu 21 domów zamieszkiwanych przez 177 osób. Na terenie sołectwa występują torfowiska objęte prawnym systemem ochrony przyrody. W jego granicach utworzono też strefę ochrony archeologicznej. Znajdują się tu dwa stanowiska, związane ze środkową epoką kamienia (mezolitem). Układy przestrzenne obu wsi są zbliżone do rzędówki, która cechuje się luźnym rozmieszczeniem zabudowań wzdłuż drogi, najczęściej tylko po jednej stronie, oraz pasmowym układem pól. Zborowskie i Laskowiec są oddzielone od siebie wolnym od zabudowy pasem o szerokości 60 m.<sup>33</sup>

### 3.4. Krajobraz kulturowy

Najmocniejszym fundamentem tożsamości społeczności lokalnej jest dziedzictwo kulturowe. Tworzą je symboliczne miejsca oraz świadectwa materialne związane z tradycją i historią danego obszaru terytorialnego. Ludzie zamieszkujący teren nadają tym miejscom i świadectwom szczególne znaczenia, które będąc przez wszystkich mieszkańców tak samo rozumiane umacnia więź pomiędzy ludźmi, wzmacnia poczucie przynależności, integruje ich, a w konsekwencji buduje tożsamość: indywidualną oraz zbiorową.

Na dziedzictwo lokalne składają się zabytki o znaczeniu lokalnym, związane z tradycją i historią danego miejsca. W rejestrze zabytków województwa łódzkiego, do którego wpis jest formą ochrony zabytków, figuruje 28 obiektów z terenu powiatu. Są to zabytki architektury i budownictwa, głównie obiekty sakralne, dwory szlacheckie oraz zespoły dworsko-parkowe. Wśród obiektów i obszarów o szczególnym znaczeniu dla krajobrazu kulturowego i tożsamości regionu, czyli tzw. zabytków reprezentatywnych dla województwa łódzkiego wymienić należy sześć znajdujących się na terenie powiatu:

1. układ urbanistyczny Szadku,
2. kościół Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba z dzwonnica w Szadku,
3. układ ruralistyczny w Strońsku,
4. kościół parafialny św. Urszuli w Strońsku,
5. Skansen Lokomotyw filia Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola

<sup>31</sup> Leksykon wsi...s. 126-127

<sup>32</sup> tamże, s. 134-135

<sup>33</sup> tamże, s. 138

6. cmentarz żydowski w Zduńskiej Woli.<sup>34</sup>**Tabela 9.** Obiekty i obszary reprezentatywne ocena stanu zachowania oraz rekomendowane działania do podjęcia (na podstawie WPONZ na lata 2020-2023).

Objaśnienia do skali oceny zachowania	BDB Bardzo dobry	DB dobry	SR średni	ZL zły
Objaśnienia do działań rekomendowanych	BPU Bieżące prace utrzymaniowe	LKR Lokalne działania konserwatorsko-utrzymaniowe	RLK Kontynuacja rewaloryzacji/rewitalizacji	RL Kompleksowa rewaloryzacja/rewitalizacja

L P	Miejscowość	Gmina	Powiat	Obiekt	Chro- no- logia	Adres	Stan zachowania	Rekomendowane działania
1	Strońsko	Zapolice	zduńskowolski	Kościół parafialny św. Urszuli	XIII	Strońsko 8	DB	RLK
2	Strońsko	Zapolice	zduńskowolski	Układ ruralistyczny			DB	RLK
3	Szadek	Szadek	zduńskowolski	Kościół Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba z dzwonnica	XIV	Ogrodowa 1	DB	RLK
4	Szadek	Szadek	zduńskowolski	Układ urbanistyczny	XIV		DB	RLK
5	Zduńska Wola	Zduńska Wola	zduńskowolski	Skansen Lokomotyw filia Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola	XX	Kolejowa 6	SR	RLK
6	Zduńska Wola	Zduńska Wola	zduńskowolski	Cmentarz Żydowski	XIX	Kacza 18	SR	RLK

## 3.4.1. Opis wybranych obiektów reprezentatywnych

**Kościół w Strońsku.** XIII-wieczna świątynia w stylu romańskim pod wezwaniem św. Urszuli i Jedenastu Tysięcy Dziewic w Strońsku, położony na wysokim brzegu Warty. Jest to jeden z pierwszych ceglanych kościołów na ziemiach polskich. Świątynia została wzniesiona w latach 1235-1247, prawdopodobnie jako prywatny kościół właściciela klucza Mściwoja Poboga. W 1601 r. dobudowano od północy zakrystię. W 1726 r. rozebrano korpus zachodni kościoła i przedłużono nawę w kierunku zachodnim. Na pocz. XX w. dostawiono wieżę w narożniku południowo-zachodnim kościoła, kaplicę północną (zapewne w miejscu nieistniejącej średniowiecznej – drewnianej) i kruchtę południową (w miejscu starszej, osiemnastowiecznej). W najstarszej wschodniej części, kościół w stylu romańskim. Obiekt murowany z cegły ceramicznej pełnej, mury budowli najstarszej z cegieł ze śladami obróbki kamieniarskiej. Fundamenty kamienne z eratyków ułożonych luźno w gruncie, bez zaprawy. Kościół nietynkowany, z zachowanymi opracowanymi spoinami (w części romańskiej), apsyda zwieńczona fryzem arkadkowym.

<sup>34</sup> Strategia Powiatu Zduńskowolskiego na lata 2022-2030

**Kościół WNPM i św. Jakuba Apostoła wraz z dzwonnica.** Pierwotny, drewniany spalony został w 1331 r. Obecny konsekrowany w 1335 r. Powstały prawdopodobnie XIV wieku i wielokrotnie przebudowywany w XV w., 1551, 1788, po pożarze 1802 i 1868 r. Gotycki, orientowany. Murowany z cegły o regularnym układzie polskim. Trzynawowy, halowy. Prezbiterium dwuprzęsłowe zamknięte wielobocznie, o osi odchylonej ku północy. Korpus czteroprzęsłowy na planie czworokąta zwężającego się ku zachodowi, złożony z nawy głównej, równej szerokości z prezbiterium i węższych naw bocznych. Przy prezbiterium od północy gotycka zakrystia i skarbczyk z wejściem osłoniętym kruchtą z 1868 r.. Przy nawie od północy gotycka, prostokątna kaplica, od zachodu i południa kruchty z 1868 r. i 1905 r. nawy boczne otwarte do głównej arkadami ostrołukowymi na czworobocznych filarach. Otwór tęczyowy ostrołukowy, profilowany. Sklepienia z XVI wieku w nawie, prezbiterium, kaplicy i pierwszym przęśle północnej nawy bocznej gwiaździste, w nawie południowej i w dalszych przęsłach nawy północnej siatkowe.

**Cmentarz żydowski w Zduńskiej Woli.** Cmentarz żydowski w Zduńskiej Woli został założony bezpośrednio po lokacji miasta, tj. ok. 1826 r., przy obecnej ul. Kaczej 18, na zachód od miasta. Zlokalizowany jest po lewej stronie wyjazdowej drogi do Sieradza, na terenie płaskim, choć ma zauważalny lekki pagórek na swoim obszarze. Rozplanowany na rzucie wieloboku zbliżonym do prostokąta, ogrodzony jest ceglany murem od strony zachodniej, południowo-wschodniej oraz częściowo północnej, gdzie zniszczone przęsła uzupełnione zostały w latach 80. i 90. XX w. betonowym płotem. Najstarsze odczytane macewy pochodzą z 1829 roku, a ostatni pochówek odbył się w 1964 roku. Obecnie nekropolia nie jest wykorzystywana w celach grzebalnych. Cmentarz został poważnie zniszczony podczas drugiej wojny światowej przez Niemców, wiele szkód wyrządziła też postępująca dewastacja po 1945 roku. Na cmentarzu, zachowało się ponad 3000 macew, w połowie przewróconych lub połamanych.

### **Układ urbanistyczny Szadku.**

**Skansen Lokomotyw filia Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola** – filia Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola znajdująca się w Zduńskiej Woli przy ul. Kolejowej 6. Skansen, jako zakładowa izba historii został otwarty oficjalnie dla zwiedzających 11 listopada 1993 r. po pracach przygotowawczych trwających od 1989 r. na terenie Zakładu Taboru w Karsznicach podlegającego północnej Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych w Gdańsku. Pierwszym eksponatem był parowóz Ty23-273. W latach następnych poszerzano zbiory. Sprowadzono kolejnych siedem parowozów różnej produkcji oraz trzy parowozy przemysłowe i trzy lokomotywy spalinowe. Do taborowych perełek należy niewątpliwie amerykański parowóz towarowy Ty246-22. Nazywano je potocznie „Trumanami” lub „Amerykanami”. Ten będący w Karsznicach to jedyny egzemplarz jaki zachował się w Polsce. W 2010 roku Prezydent Miasta Zduńska Wola przekazał teren skansenu kolejowego w użyczenie Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola. W 2015 roku na wniosek dyrektora Muzeum Historii Miasta Rada Miasta Zduńska Wola utworzyła na bazie skansenu filię Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola.

### **3.4.2. Zabytki nieruchome**

Wojewódzka Ewidencja Zabytków uwzględnia 120 obiektów, w tym 28 obiektów wpisanych do Wojewódzkiego Rejestru Zabytków



**Tabela 10.** Zabytki nieruchome wpisane do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków Województwa Łódzkiego

L P	Powiat	Gmina	Miejscowość	Ulica	Numer	Nazwa Obiektu	Datacja	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
1.	zduńskowolski	Szadek	Lichawa			Park dworski	k. XIX w.	294/A	1977-08-20
2.	zduńskowolski	Szadek	Prusinowice			Dwór	Pocz. XIX w.	836/47/A	1967-12-28
3.	zduńskowolski	Szadek	Prusinowice			Oficyna dworska	1 poł. XIX w.	838/48/A	1967-12-28
4.	zduńskowolski	Szadek	Prusinowice			Spichlerz	1 poł. XIX w.	837/49/A	
5.	zduńskowolski	Szadek	Przatów Górny			Spichlerz dworski	2 poł. XIX w.	438/249/A	1967-07-25
6.	zduńskowolski	Szadek	Przatówek		001	Park dworski	Pocz. XX w.	296/A	1977-08-20
7.	zduńskowolski	Szadek	Rzepiszew			Dwór	1835-1840	399/A	1993-04-05
8.	zduńskowolski	Szadek	Szadek	Ogrodowa	001	Kościół parafialny pw. WNMP i św. Jakuba	1333-1335, rozbud. przed poł. XV i w 1 poł. XVI w., restauracji i rozbudow any. 1868 r. oraz 1905 r.	850/65/A	1967-12-28
9	zduńskowolski	Szadek	Szadek	Ogrodowa	001	Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego	1 poł. XIV w., nadbud. 1778 r.	851/66/A	1967-12-28
10	zduńskowolski	Szadek	Wola Krokocka			Park Dworski	XIX w.	295/A	1977-08-20
11	zduńskowolski	Zapolice	Kalinowa			Dwór	Pocz. XIX w. przebudowany	434/236/A	1967-07-24
12	zduńskowolski	Zapolice	Pstrokonie		024	Dwór	2 poł. XIX w.	307/5/82/A	1982-08-28
13	zduńskowolski	Zapolice	Pstrokonie		089	Park Dworski	XIX/XX w.	432/A	1998-12-28
14	zduńskowolski	Zapolice	Rembieszów		047	Kaplica dworska	Pocz. XIX w. restaurowana 1842 i 1902 r.	439/250/A	1967-07-25
15	zduńskowolski	Zapolice	Strońsko			Kościół parafialny p.w. św. Urszuli i Jedenastu Tysięcy Dziewic	ok. 1250 r. przebud. 1458, rozbud. 1600 i 1726 i pocz. XX w.	49/253/A	1967-07-21
16	zduńskowolski	Zapolice	Strońsko			Kaplica cmentarna	1821 r. restaurowana	50/254/A	1967-07-21

17	zduńskowolski	Gmina Zduńska Wola	Korczew			Kościół parafialny p.w. św. Katarzyny	Ok. 1729 r. restaurowany 1857 r. rozbudowany 1930 r.	824/29/A	1967-12-28
18	zduńskowolski	Gmina Zduńska Wola	Wojstawice			Dwór	I połowa XIX w.	868/88/A	1967-12-28
19	zduńskowolski	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kacza	18	Cmentarz Żydowski	1826 r.	A/101	2010-12-27
20	zduńskowolski	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościelna	13	Dom	Pocz. XX w.	301/283/A	1967-12-30
21	zduńskowolski	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościelna		Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP	1872-1891 r. przebudowany (wieża) po 1921 r.	382/A	1991-08-23
22	zduńskowolski	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościuszki	003	Dom służby i szkoła ewangelicka (obecnie Szkoła Muzyczna)	Początek XX w.	380/A	1989-10-17
23	zduńskowolski	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościuszki	005	Kościół Ewangelicko-Augsburski	1866-1868	410/A	1976-05-17
24	zduńskowolski	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościuszki	009	Plebania w zespole kościoła ewangelicko-augsburskiego	I połowa XIX w.	922/277/A	1967-12-30
25	zduńskowolski	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościuszki	011	Dom Organisty ob. Dom mieszkalny	II połowa XIX w.	993/278/A	1967-12-30
26	zduńskowolski	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Św. M. M.Kolbego	9	Dom urodzin św. M.M. Kolbe	II p. XIX w. rekonstrukcja 1992-94	388/A	1991-05-12
27	zduńskowolski	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Sieradzka	029	Seminarium nauczycielskie ob. Liceum Plastyczne	3 ćw. XIX w.	318/A	1985-02-22
28	zduńskowolski	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Złotnickiego	006	Dom	I p. XIX w.	995/280/A	1967-12-30

### 3.4.3 Zabytki ruchome

Zgodnie z art. 3 pkt. 3 ustawy z 23 lipca 2003 r., o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiąca świadectwo minionej epoki, bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość

historyczną, artystyczną lub naukową. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest m.in. do:

- a. zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- b. zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- c. udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- d. przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- e. kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- f. uwzględniania zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Na terenie powiatu występują zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków, jednak ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się danych dotyczących tych obiektów. Głównie stanowią wyposażenie kościołów, w szczególności kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba, p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Zduńskiej Woli, św. Urszuli w Strońsku i kościoła parafialnego w Korczewie.

Z najważniejszych należy wymienić:

#### KOŚCIÓŁ PW. ŚW. URSZULI W STROŃSKU

Do wyposażenia kościoła pw. Św. Urszuli w Strońsku należą m.in.: ołtarz główny w stylu baroku z końca XVII w. Towarzyszą mu rzeźby św. Doroty i Apolonii oraz obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Dwa ołtarze boczne barokowe z początku XVIII w. z rzeźbami świętych Anny Samotrzeciej, Kazimierza Królewicza, św. Józefa i Zachariasza oraz Michała Archanioła i Anioła Stróża z końca XVIII w. Znajdują się tam również obrazy świętych: Józefa z XVIII w. oraz Jana Nepomucena i Anny z początku XIX w. Ołtarze te były restaurowane w 1874 i 1873r. Dwa ołtarze boczne, także barokowe, z około 1730r., a przy nich rzeźby św. Wojciecha, Stanisława i Wawrzyńca oraz niezidentyfikowanego świętego. Towarzyszą im również obrazy: Przemienienia Pańskiego i św. Mikołaja z XVIII w. Ołtarz w kaplicy z 1749 r. z grupą Ukrzyżowania z XVIII w. Tympanon romański z płaskorzeźbą smoka i motywem plecionki, drewniana chrzcielnica klasycystyczna, dwie kropielnice z 1504r., trzy feretrony barokowe, gotycka rzeźba Pieta z początku XVI w., barokowa rzeźba Chrystus Zmartwychwstały, rokokowe i klasycystyczne lichtarze i krzyże ołtarzowe, tablice inskrypcyjne: Antoniego Myszkowskiego, Franciszka i Sebastiana Bemów, monstrancja wieżyczkowa z figurkami świętych z około połowy XVII w., kielich barokowy z końca XVIII w., barokowy relikwiarz. Do wyposażenia kaplicy cmentarnej w Strońsku należy: rzeźbiony krucyfiks z XIX w. pomnik nagrobny Adolfiny Myszkowskiej w formie kolumny zwieńczonej urną tablica J. Sucheckiej z inskrypcją.

#### KOŚCIÓŁ PW. WNMP I ŚW. JAKUBA APOSTOŁA

Wewnątrz kościoła zachowała się we fragmentach (na filarach środkowych i ścianie południowej) późnogotycka polichromia ścienna pochodząca z około 1451 r. dzieło Jana z Wrocławia. W prezbiterium znajdują się dwa bogato zdobione witraże z końca XIX w., cztery witraże w nawie głównej w stylu późnej secesji z lat 20-tych XXw. Zespół pięciu cennych, manierystycznych, bogato zdobionych ołtarzy typu gdańskiego z XVII w, rzeźba gotycka Pieta z pierwszej połowy XV w., Postać Chrystusa na krzyżu wyrzeźbiona przez ucznia Wita Stwosza. Chór muzyczny z XVI w. pod którym zachowały się gotyckie belki-tragarze, zdobione rzeźbionymi łańcuchami. Ambona późnorennesansowa z I p. XVII w. Chrzcielnica z brązu, gotycka, ze sceną

ukrzyżowania z XIV w. W otworze tęczowym późnogotycki, pochodzący z XVI w medalion przedstawiający Matkę Boską z Dzieciątkiem. W kościele znajduje się szereg cennych nagrobków i tablic epitafijnych pochodzących z XVI i XVII wieku. Do najstarszych należy płyta nagrobna rodziny Wierzbowskich wykonana z piaskowca w 1661 r. oraz marmurowe epitafium Stefana Ołdakowskiego (zm. 1583 r.) z obrazem wotywnym z końca XVI w., drzwi do zakrystii gotyckie z herbem Wieruszów. Gotycka monstrancja wieżyczkowa z 1450 r., odnawiana w 1852 i 1923 r. Dwa cenne drewniane relikwiarze z połowy XVII w. z malowanym na szkle obrazkiem w stylu gotyckim z 1500 r. przedstawiającym Chrystusa w studni, drugi z przełomu XV/XVI w. z miniaturą gotycką przedstawiającą Matkę Boską z Dzieciątkiem. Organy z XVIII w.

### BAZYLIKA MNIEJSZA PW. WNMP W ZDUŃSKIEJ WOLI

W kościele znajdują się: marmurowy ołtarz główny barokowy z 1 p. XVII w., metalowe Tabernakulum ołtarza głównego z połowy XIX w., dwa ołtarze boczne barokowe pochodzące z XVIII w., p.w. Matki Boskiej i św. Maksymiliana M. Kolbe wykonane z drewna, złożone z bogatą snycerką, polichromowane, dwa krucyfiksy barokowe z I p. XVIII w. – drewno polichromowane, monstrancja barokowo-klasycystyczna z ok. 1800 r. – metal złożony, kielich metalowy złożony z XIX wieku wykonany przez firmę Fraget, kielich platerowy częściowo złożony z XIX w. wykonany przez firmę Norblin, kielich z XIX wieku cyna, srebro złożone, ornat czerwony neogotycki z XIX w. wykonany z jedwabiu, haft złoty, ornat zielony neobarokowy z XIX w. wykonany z jedwabiu, aksamitu, haftowany, ornat biały neobarokowy z XIX w. wykonany z jedwabiu haftowany, ornat żółty, neobarokowy z XIX w. wyk. gobelin, haft srebrny.

#### **3.4.4. Zabytki archeologiczne**

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo-konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Systematyzuje on istniejący zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu, poprzez obserwację archeologiczną terenu oraz uwzględnianie informacji zawartych w zbiorach archiwalnych, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach. Zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są wszelkie informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych relikwach przeszłości niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe zebrane dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP może być źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie i zabytkach archeologicznych.

#### **3.4.5. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych**

### **Zabytki ruchome przechowywane w Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola**

Choć Zduńska Wola jest młodym miastem, które otrzymało prawa miejskie w 1825 r., to pierwszych śladów obecności człowieka w jej rejonie można szukać dużo wcześniej. Mają one związek z późno paleolitycznymi łowcami reniferów, którzy w połowie IX tysiąclecia p.n.e. przemierzali panującą wówczas tundrę. Łowcy przyporządkowywani do tzw. kultury świderskiej pozostawili po sobie krzemienne grotty, odkryte w Zduńskiej Woli na początku XX w.

Przez kolejne tysiąclecia w rejonie dzisiejszej Zduńskiej Woli pojawiali się ludzie związani z różnymi kulturami archeologicznymi, były to: kultura komornicka (mezolit), chojnicko-pieńkowska (mezolit), ceramiki grzebykowo-dołkowej (mezolit), pucharów lejkowatych (neolit), kultura amfor

kulistych (eneolit), ceramiki sznurowej (wczesna epoka brązu), mierzanowicka (starsza epoka brązu), łużycka (środkowa, młodsza i późna epoka brązu), pomorska (wczesna epoka żelaza) oraz przeworska (okres późnolatański i rzymski).

Spośród zbiorów Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola najciekawszymi zabytkami archeologicznymi pochodzącymi z okresu prehistorycznego są te związane z kulturą pomorską oraz łużycką. Pochodzą one z wykopalisk przeprowadzonych w pobliskim Marzeninie w 2012 r. na trasie budowy trasy szybkiego ruchu S8:

1. **Dwa nity brązowe** (najprawdopodobniej związane z kulturą łużycką). Były obecne samodzielnie, wewnątrz jamy grobowej i służyły prawdopodobnie do łączenia lub mocowania przedmiotów ze skóry lub drewna.
2. **Fragment brązowego napiersnika z okresu kultury pomorskiej.** Posiada on delikatne zdobienia. Pierwotnie był noszony, jako element ozdobny. Został zawinięty i stanowi formę bransolety. Odnaleziony wewnątrz jamy grobowej. Jest to unikat na skalę regionalną. Tego typu znaleziska występowały dotychczas najczęściej na Pomorzu oraz w Wielkopolsce.
3. **Czerniona popielnica z okresu kultury pomorskiej.** To jeden z najciekawszych eksponatów w całym zbiorze. Choć popielnica jest zachowana we fragmentach, o jej wartości świadczą proste, lecz piękne zdobienia przedstawiające wyobrażenie lasu, który wśród wierzeń ludzi kultury pomorskiej wiązał się prawdopodobnie z wizją życia pośmiertnego.
4. **Popielnica z okresu kultury pomorskiej.** Zachowana w bardzo dobrym stanie. Jej cechą charakterystyczną jest wysoka wyodrębniona szyja oraz nisko umieszczony załom brzuśca. Charakterystyczna dla starszego odcinka rozwojowego kultury pomorskiej tj. od okresu halsztackiego do wczesnego okresu lateńskiego (od ok. 620 do 300 r. p.n.e.).
5. **Fragmety ornamentowanych wyrobów kościanych.** Zostały one odnalezione wewnątrz jamy grobowej związanej z kulturą pomorską. Posiadały długość 11,5 cm. Pełniły prawdopodobnie funkcję imitacji niewielkich grotów i miały towarzyszyć zmarłemu w życiu pośmiertnym.
6. **Dwa brązowe wisioriki gruszkowate z okresu kultury pomorskiej.** Oba posiadają uszkodzone uszka. Jeden z wisiorków posiada zdobienie w formie wgłębnej linii o długości 6 mm.

Tak liczne ślady bytności człowieka do IV w. n.e. świadczą o tym, że omawiany rejon już od czasów najdawniejszych bardzo przyciągał grupy ludzi i osadnictwo.

W IV-IX w. zauważamy wyludnienie tego obszaru. Ponowne ślady osadnictwa można odnaleźć dopiero w połowie IX w., czyli we wczesnym średniowieczu. Ślady tzw. kultury prapolskiej zbadano w pobliżu najstarszego na terenie obecnego powiatu zduńskowolskiego kościoła w Strońsku. Prawdopodobnie w miejscowości tej istniało także grodzisko.

Pod koniec wczesnego średniowiecza można zauważyć przeniesienie osadnictwa w wyższe partie terenu (zwłaszcza w rejonie Szadku). Bez wątplenia wpływ na rozwój osadnictwa w rejonie dzisiejszej Zduńskiej Woli, w okresie średniowiecznym miało dogodne położenie, na przecięciu ważnych dróg handlowych wiodących z południa na północ oraz ze wschodu na zachód, a także bliskość istotnych szlaków komunikacyjnych: rzeki Warty oraz drogi z Sieradza do Szadku. Ta ostatnia miejscowość, leżąca obecnie w powiecie zduńskowolskim była w średniowieczu prężnie rozwijającym się miastem.

Rozkwit osadnictwa w rejonie obecnej Zduńskiej Woli przypada w średniowieczu na XIII-XV w. Świadczy, o tym najlepiej powstawanie kolejnych miejscowości, np.: wzmiankowane w 1311 r. Pstrokonie i Wojsławice, czy też Karsznice, Korczew oraz Paprotnia, o których pierwsze informacje pochodzą z 1386 r. Wtedy też można szukać pierwszych informacji o samej Zduńskiej Woli. Pierwsza wzmianka dotycząca wsi o tej nazwie pochodzi z 1394 r.



Jej właścicielem miał być „*Andreas de Zduny alias Wola*”. Zapis ten można odnaleźć w tzw. „tekach Pstrokońskiego” znajdujących się w Muzeum Czartoryskich w Krakowie.

Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola posiada następujące interesujące zabytki archeologiczne związane z okresem średniowiecznym:

1. **Mizerykordia.** Jest to wąski sztylet długości 35 cm. Stanowiły one najczęściej element wyposażenia rycerza i służyły przeważnie do dobijania rannych przeciwników.
2. **Dwa groty włócznie** zachowane w dobrym stanie. Stanowiły element wyposażenia oddziałów lekkobrojnnych.

W wieku XVI i XVII rozwój osadnictwa w rejonie Zduńskiej Woli nadal był dynamiczny. W końcu XVI lub na początku XVII w. w Zduńskiej Woli osiedliła się rodzina Złotnickich. Ich obecność miała mieć później decydujące znaczenie dla rozwoju przyszłego miasta. W końcu XVII w. Zduńska Wola pełniła funkcję centrum dóbr okolicznych wsi, jak Woźnik, Pstrokonie, Opiesina i Osmolina. W 1766 r. dziedzic Feliks Złotnicki wystąpił z prośbą o wydzielenie z parafii w Korczewie wsi należących do dóbr zduńskowolskich. Dzięki temu w 1767 r. erygowano parafię, w której skład weszły m.in.: Czechy, Paprotnia, Krobanów, Osmolin oraz Zduńska Wola. Erygowanie parafii było czynnikiem miastotwórczym, pozwoliło bowiem skupić i integrować miejscową ludność wokół przyszłego miasta. Interesujący jest fakt, że wśród dóbr Złotnickich było także miasteczko Czekaj, leżące w rejonie dzisiejszej Zduńskiej Woli. Król Stanisław August Poniatowski nadał mu w 1773 r. przywilej organizowania 12 targów rocznie przysługujący wyłącznie miastom. Czekaj posiadał w 1789 r. 30 domów i 24 rzemieślników.

Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola posiada m.in. cenne eksponaty numizmatyczne oraz pozycje książkowe pochodzące z omawianego okresu:

1. **Monety pochodzące z czasów panowania króla Jana Kazimierza:** dwa szelągi litewskie (1661) oraz dwa szóstaki (1664 i 1668);
2. **Grosz** pochodzący z okresu panowania króla Augusta III Sasa z 1755 r.;
3. *Electa divi Augustini* to żywot św. Augustyna wydany przez Towarzystwo Jezusowe w 1688 r. Wydany w języku łacińskim. Księga zachowana w doskonałym stanie, w skórzanej i prawdopodobnie pierwotnej okładce;
4. **Światobliwy Żywot Wielkiej Służebnice Boskiej S. Jadwigi ... Śląskiej Xiężny** to żywot św. Jadwigi Śląskiej. Wydany w języku polskim, w Krakowie w roku 1724. Wewnątrz dedykacja dla Teofili Dreckiej;
5. ks. **Jan Kluk Zwierząt domowych i dzikich ... historii naturalnej początki i gospodarstwo. Tom III – o gadzie i rybach.** Książka wydana w Warszawie w 1798 r. Oprawa oryginalna. Książka napisana w języku polskim doskonale obrazuje poziom ówczesnej wiedzy przyrodniczej;
6. **Elementy pieca kaflowego** z XVIII w.;
7. **Stół w stylu biedermeier**;
8. **Portret Stefana Złotnickiego**;
9. **Widok miasta Zduńska Wola.**

**Tabela 11.** Zabytki archeologiczne przekazane w bezterminowy depozyt Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola przez Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków:

Miejscowość/stanowisko archeologiczne	Inwentarz zabytków masowych szt.	Obiekty pojedyncze w sztukach	Podstawa prawna dysponowania
Czyżeminek III – 5	1343	15776	protokół z XII, 2013 r.
Mogilno Duże – 2	525	4725	Protokół z XII, 2013 r.
Jadwinin – 5	177	-	Protokół z III. 2014 r.
Czyżeminek III – 4	830	-	Protokół z X 2012 r.
Jadwinin – 4	102	166	Protokół z X 2013 r.
Mogilno Duże – 1	64	-	Protokół z III 2014 r.
Barycz – 3 inwentarz	57	-	Protokół z X 2013 r.
Barycz – 5	157	-	2012 r.
Jadwinin – 6	722	-	Protokół X 2013 r.
Kalinko – 1	1	-	Protokół z VII 2016 r.
Ldzań – 7	728	-	2012 r.
Róża – 2-3	115	2584	2013 r.
Pełczyska – 5	17567 plus 6 obiektów wydzielonych	-	2013 r.

**Zabytki znajdujące się w filii Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola – Skansenie Lokomotyw:**

Wykaz eksponatów znajdujących się na terenie filii Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola – Skansen Lokomotyw i Urządzeń Technicznych w Zduńskiej Woli os. Karsznice:

Ekspozyty będące własnością Miasta Zduńska Wola i Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola

1. parowóz towarowy normalnotorowy serii Ty 42 -9 **nr rejestru zabytków 234/9**
2. parowóz towarowy normalnotorowy serii Ty 45-39 **nr rejestru zabytków 234/18**
3. parowóz towarowy normalnotorowy serii Ty 43-1 **nr rejestru zabytków 234/20**
4. parowóz wąskotorowy serii Px 48-1723 **nr rejestru zabytków 234/27**
5. parowóz manewrowy normalnotorowy serii TKp – 20 typ T2D „Śląsk” **nr rejestru zabytków 234/32**
6. lokomotywa elektryczna serii ET 21-01 **nr rejestru zabytków 234/30**
7. lokomotywa spalinowa serii SM 41-175 **nr rejestru zabytków 234/34**
8. lokomotywa spalinowa serii SM 30-39 **nr rejestru zabytków 234/31**
9. lokomotywa spalinowa serii SM 03-41 **nr rejestru zabytków 234/33**
10. elektryczny Zespół Trakcyjny EN 57-919 nr rejestru zabytków- **eksponat muzealny wpisany do ks. Inwentarzowej - Technika**
11. wagon spalinowy serii SN 61-505 **nr rejestru zabytków 234/35**
12. wagon bagażowy serii Big o numerze 862936 **nr rejestru zabytków 234/7**
13. wagon towarowy kryty typu Kdth z budką hamulcową **nr rejestru zabytków 234/5**
14. pług wirowy kolejowy odśnieżny typu W-14 **nr rejestru zabytków 234/14**
15. tokarka kołowa do obróbki parowozowych zestawów kołowych **nr rejestru zabytków nr rejestru zabytków 234/22**
16. silnik spalinowy „Perkun” **nr rejestru zabytków 234/9**
17. sprężarka powietrza typu S2W-216 **nr rejestru zabytków 234/24**
18. sprężarka powietrza typu WS-50 **nr rejestru zabytków 234/23**
19. agregat prądowłórczy (spalinowo prądowy) **nr rejestru zabytków 234/12**
20. lokomobila „Magdeburg 1942” **nr rejestru zabytków 234/15**
21. stocker nr rejestru zabytków **nr rejestru zabytków 234/21**
22. agregat pompowy Otto-Deutz **nr rejestru zabytków 243/3**

Ekspozyty użyte od Muzeum Kolejnictwa w Warszawie (Umowa depozytowa nr 84/F/2013/61/F/2017/STM)

1. wagon osobowy Ci 034891 **nr inw. MUZ I 29**
2. wagon osobowy Ci 02712 **nr inw. MUZ I 30**
3. parowóz Ty 246-22 **nr inw. MUZ I 51**
4. parowóz Tkh-4027 **nr inw. MUZ I 59**
5. parowóz Tr 21-53 **nr inw. MUZ I 64**
6. wagon osobowy Bi 505124-15134-9 **nr inw. MUZ I 67**
7. wagon bagażowy Dy 93-21196-6 **nr inw. MUZ I 78**
8. parowóz Tkb10-1725 **nr inw. MUZ I 71**
9. dźwig parowy USA xxs 844045 **nr inw. MUZ I 86**
10. parowóz Pt 47-93 **nr inw. MUZ I 65**
11. wagon osobowy 4-osiowy Wirtemberg **nr inw. MUZ I 96**
12. parowóz Okl 49-79 **nr inw. MUZ I 102** (dawny nr IE 1)
13. wagon pomiarowy (sypialny) 809998 **nr inw. MUZ I 123** (dawny nr IE 25)
14. wagonik i wyciąg kolejki z Gubałówki **nr inw. MUZ II 204**
15. napęd KL-T Kolejki na Gubałówkę **nr inw. MUZ III 427**

**Opis wybranych eksponatów znajdujących się na wystawie stałej w filii Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola**

### **LOKOMOTYWA TY246**

Amerykański parowóz wojenny. W 1947 roku zakupiono na potrzeby PKP 100 sztuk. „Lima” była ciężkim parowozem przeznaczonym do prowadzenia pociągów towarowych na magistrali węglowej. Była największym parowozem eksploatowanym przez PKP. Był to parowóz o wielu nowoczesnych, jak na lata 40. XX w. rozwiązaniach technicznych, do których zaliczyć można wprowadzenie mechanicznego podajnika węgla. W Polsce zyskał miano „Trumana”.

### **PAROWÓZ Tr21-53**

Produkcję parowozów Tr21 rozpoczęto w 1922 r. Był to pierwszy parowóz budowany w Polsce przez Fablok w Chrzanowie. Projekt opracował zespół polskich inżynierów przy współpracy z Biurem Konstrukcyjnym Fabryki Lokomotyw StEG w Wiedniu (*Staats Eisenbahn Gesellschaft*). W 1921 r. StEG zmontował 36 pierwszych parowozów z kotłami dostarczonymi przez zakłady Fitzner&Gamber z Sosnowca. Do 19 grudnia 1925 w belgijskich zakładach firmy John Cockerill w Seraing i St. Leonard w Liège zbudowano 72 egz. Tr21 z numerami 55-94 (40 egz.). Do 1925 zbudowano 148 egz. Parowóz na ekspozycji sprzęgnięty jest z tendrem czteroosiowym 22D23. Do dzisiaj w Polsce zachowały się ledwie 3 parowozy tej serii.

### **WAGONIK KOLEJKI TERENOWO-LINOWEJ**

Kolej terenowo-linową na Gubałówkę oddano do eksploatacji w grudniu 1938 r. Projekty, urządzenia mechaniczne, uzbrojenie tras i tabor dla polskich kolei linowych (z wyjątkiem kolei na Kasprowy Wierch zbudowanej wg. systemu Bleichert-Zug) dostarczyła szwajcarska firma L. de Roll, a urządzenia elektryczne firma Brown-Boveri. Urządzenia torowe i obiekty na trasie wykonały polskie firmy. Prace przy budowie kolei na Gubałówkę rozpoczęto w lipcu 1938 r. Dwa wagoniki poruszające się po jednym torze przewoziły jednorazowo 80 osób. W 1989 r. wymieniono tabor i urządzenia napędowe. Od 1993 roku 1 wagonik prezentowany jest na ekspozycji skansenu

Zduńska Wola Karsznice, drugi w skansenie Kościerzyna. Układ napędowy chroniony jest tylko w Karsznicach.

### **PŁUG ODŚNIEŻNY WIROWY W-14**

Pług wirowy prezentowany od 1993 r. w skansenie Zakładów Taboru w Zduńskiej Woli Karsznicach to pług opracowany przez inż. Klima a zbudowany w niemieckiej fabryce Henschel z Kassel. Określany jest jako pług wirowy typu Klim-Henschel a na PKP zyskał symbol W-14. Pług eksponowany w skansenie jest jednym z ostatnich egzemplarzy pługa wirnikowego z napędem z silnika parowego, utrzymanego w Polsce.

**LOKOMOTYWA ET21-1** zbudowana w 1957 r. jako prototyp serii we wrocławskim PAFAWAG-u, stanowi cenne źródło odnoszące ku historii budowy taboru kolejowego w Polsce. Utrzymany w Karsznicach, pierwszy egzemplarz tej lokomotywy, w części mechanicznej stanowił dzieło polskiej myśli konstruktorskiej. Lokomotywę przeznaczono do prowadzenia w terenie równinnym, pociągów towarowych o masie 2300 t z prędkością 70 km/h oraz pociągów pasażerskich o masie 650t z prędkością maksymalną 100 km/h. W Zakładach Taboru Karsznice w latach 60. i 70. XX w. stacjonowało 80 lokomotyw ET21.

**PAROWÓZ Ty42** to budowane w Polsce parowozy z części niemieckiego parowozu wojennego serii BR 52 (Baureihe) z lat 1942-1945. Po wojnie w latach 1946-1949 z pozostawionych przez Niemców części, albo w oparciu o pozostawioną dokumentację. W Polsce zmontowano 730 parowozów Ty42 (Fablok - 370 szt., HCP - 450 szt.). Parowóz ze Skansenu Karsznice zbudowany w zakładach H. Cegielski w Poznaniu to jeden z ok. 40 egz. tego typu utrzymanych w Polsce.

### **3.5. Dziedzictwo niematerialne**

Pierwszym międzynarodowym traktatem poświęconym ochronie dziedzictwa niematerialnego jest Konwencja UNESCO z 17 października 2003 r. Jej główne cele są następujące:

1. ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
2. zapewnienie poszanowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot, grup i jednostek;
3. wzrost, na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane;
4. zapewnienie międzynarodowej współpracy i pomocy.

Konwencja UNESCO kładzie nacisk na ochronę tradycji i przekazów ustnych, w tym szczególnie języka, sztuk widowiskowych, zwyczajów, rytuałów i obrzędów tradycyjnych, wiedzy i praktyk dotyczących przyrody i wszechświata, a także umiejętności związanych z rzemiosłem tradycyjnym.

Na terenie powiatu zduńskowolskiego w wyniku intensywnego procesu industrializacji oraz procesów urbanizacyjnych tradycyjna kultura ludowa zaczęła zanikać. Zaznaczyło się to również w budownictwie wiejskim, sposobach zarządzania wewnątrz, stroju i procesach kulturotwórczych.

Badania etnograficzne prowadzone na ziemi sieradzkiej wykazały istnienie reliktyw

tradycyjnej kultury ludowej w zakresie obyczajów, wierzeń i obrzędów, które można zaobserwować min. we wsiach położonych w Powiecie Zduńskowolskim szczególnie w Pstrokoniach i Czechach.

Na terenie powiatu funkcjonują następujące instytucje, organizacje i stowarzyszenia zajmujące się promowaniem kultury i dziedzictwa kulturowego:

### **Muzea**

- Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola (instytucja kultury miasta Zduńska Wola wpisana do rejestru muzeów prowadzonego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego);

### **Paramuzea**

- Przyszkolna Izba Muzealna w Prusinowicach – gmina Szadek z eksponatami związanymi z życiem mieszkańców wsi regionu sieradzkiego;

- Przyszkolna Izba Muzealna w Wojślawicach – gmina Zduńska Wola z eksponatami związanymi z życiem mieszkańców wsi regionu sieradzkiego;

- Muzeum – Dom urodzin św. Maksymiliana Marii Kolbego – miasto Zduńska Wola. Muzeum wnętrzarskie, mieszczące się w zrekonstruowanym domu tkackim z I połowy XIX wieku w miejscu urodzin świętego. Muzeum prezentuje wnętrza wyposażone w urządzenia domowe charakterystyczne dla kultury materialnej miasta rzemieślniczo-robotniczego z przełomu XIX i XX w.;

### **Muzea prywatne**

- Muzeum Historycznych Pojazdów Militarnych i Techniki Motoryzacyjnej, Boczki, gmina Szadek.

### **Instytucje kultury zajmujące się podtrzymywaniem tradycji i życia kulturalnego w powiecie**

Spośród pięciu placówek kultury na terenie powiatu, jedna jest prowadzona przez samorząd powiatowy, jedna przez spółdzielnię mieszkaniową, a trzy przez samorządy gminne są to:

1. Powiatowy Dom Kultury „Na Pięterku”,
2. Miejski Dom Kultury – Zduńskowolskie Centrum Integracji „Ratusz”,
3. Filia MDK na osiedlu Karsznice,
4. Spółdzielczy Dom Kultury „Lokator”,
5. Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Szadku,
6. Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Zapolicach.

W strukturach placówek kultury działają zespoły taneczne, muzyczne, wokalne i teatralne. Ośrodki prowadzą sekcje historyczne, regionalne, gier fabularnych, poetyckie, fotograficzne, modelarskie, filatelistyczne, kolekcjonerskie czy wiedzy teatralnej i filmowej. Placówki kultury są jednocześnie głównymi organizatorami imprez i wydarzeń kulturalnych, adresowanych do mieszkańców.

Na terenie powiatu działa 15 bibliotek i filii bibliotecznych (12. miejsce w województwie łódzkim). Jedynie siedem z nich jest przystosowanych do potrzeb osób niepełnosprawnych. Ich łączny księgozbiór wynosił w 2020 r. blisko 173 tys. woluminów.

Powiat Zduńskowolski to również bogate dziedzictwo kulinarne, a historia niektórych potraw sięga XVIII i XIX w. Do typowych dla regionu potraw wpisanych na listę produktów tradycyjnych z woj. łódzkiego należą : zsiadłe mleko z Dionizowa, twaróg z Dionizowa, twaróg wędzony, ser twarogowy tłusty, ser twarogowy chudy, mleko zsiadłe, masło extra Klimeko, boczek wędzony łuskany z Szadku, kiełbasy szadkowskie wędzone podsuszane, pachwina wędzona z Szadku, słonina wędzona z Szadku, wędzonki szadkowskie, chleby żytnie szadkowskie, baleron w pęcherzu, karczek



babuni, bekon zawijany gotowany, bigos szadkowski, golonka szefa z Szadku<sup>35</sup>

#### 4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

##### 4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

**Tabela 12.** Zabytki nieruchome z powiatu zduńskowolskiego wpisane do rejestru i ewidencji zabytków woj. łódzkiego

L P	POWIAT	GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	ULICA	NR	NAZWA OBIEKTU	DATA	NR RRE-JE-STRU	DATA WPISU DO REJESTRU
1	zduńskowolski	Szadek	Boczki			Park dworski	k. XIX w.		
2	zduńskowolski	Szadek	Dziadkowice		028	Dwór	1 poł. XIX w.		
3	zduńskowolski	Szadek	Dziadkowice		028	Relikt parku	XIX w.		
4	zduńskowolski	Szadek	Lichawa			Park dworski	k. XIX w.	294/A	1977-08-20
5	zduńskowolski	Szadek	Łobudzice			Kościół ewangelicko-augsburski, ob. filialny pw. św. Stanisława	1 poł. XIX w.		
6	zduńskowolski	Szadek	Prusinowice			Dwór	pocz. XIX w.	836/47/A	1967-12-28
7	zduńskowolski	Szadek	Prusinowice			Oficyna dworska	1 poł. XIX w.	838/48/A	1967-12-28
8	zduńskowolski	Szadek	Prusinowice			Spichlerz	1 poł. XIX w.	837/49/A	1967-12-28
9	zduńskowolski	Szadek	Prusinowice			Pozostałość zespołu folwarcznego	XIX/XX w.		
10	zduńskowolski	Szadek	Prusinowice			Park dworski	XIX w.		
11	zduńskowolski	Szadek	Przatów Górny			Oficyna dworska	XIX w.		
12	zduńskowolski	Szadek	Przatów Górny			Spichlerz dworski	2 poł. XIX w.	438/249/A	1967-07-25
13	zduńskowolski	Szadek	Przatów Górny			Park dworski	XIX w.		
14	zduńskowolski	Szadek	Przatówek		001	Dwór	pocz. XX w.		
15	zduńskowolski	Szadek	Przatówek		001	Park dworski	pocz. XX w.	296/A	1977-08-20
16	zduńskowolski	Szadek	Rzepiszew			Dwór	1835-1840	399/A	1993-04-05
17	zduńskowolski	Szadek	Rzepiszew			Park	XIX w.		
18	zduńskowolski	Szadek	Szadek	Nowe Miasto	002	Młyn	1924 r.		
19	zduńskowolski	Szadek	Szadek	Ogrodowa	001	Kościół parafialny pw. WNMP i św.	1333-1335, rozbud.	850/65/A	1967-12-28

<sup>35</sup> <https://www.lodzkie.pl/zywnosc-tradycyjna/produkty-tradycyjne-i-regionalne/wykaz-produktow-wpisanych-na-liste-produktow-tradycyjnych-z-województwa-lodzkiego-oraz-produktow-zywnosciowych-wysokiej-jakosci-z-regionu-lodzkiego-nagrodzonych-w-konkursach> (stan na 5.01.2023)

						Jakuba	przed poł. XV i w 1 poł. XVI w., restauracji i rozbudowany. 1868 r. oraz 1905 r.		
20	<b>zduńskowolski</b>	Szadek	Szadek	Ogrodowa	001	Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego	1 poł. XIV w., nadbud. 1778 r.	851/66/A	1967-12-28
21	<b>zduńskowolski</b>	Szadek	Szadek	Ogrodowa	001	Cmentarz przykościelny w granicach ogrodzenia z ogrodzeniem w zespole kościoła parafialnego	XIV w.		
22	<b>zduńskowolski</b>	Szadek	Szadek	Widawska	017	Młyn	pocz. XX w.		
23	<b>zduńskowolski</b>	Szadek	Szadek			Historyczny układ urbanistyczny	XIII w. (ok. 1280-1295)		
24	<b>zduńskowolski</b>	Szadek	Szadek			Zespół dworca PKP	pocz. XX w.		
25	<b>zduńskowolski</b>	Szadek	Szadek-Wielka Wieś			Kościół cmentarny p.w. św. Idziego	1858-1860 r.		
26	<b>zduńskowolski</b>	Szadek	Szadek-Wielka Wieś			Cmentarz parafialny	k. XIV w.		
27	<b>zduńskowolski</b>	Szadek	Szadek-Wielka Wieś			Cmentarz ewangelicko-augsburski	pocz. XX w.		
28	<b>zduńskowolski</b>	Szadek	Szadkowice			Cmentarz żydowski	1 poł. XIX w.		
29	<b>zduńskowolski</b>	Szadek	Szadkowice			Cmentarz wojenny	1914 r.		
30	<b>zduńskowolski</b>	Szadek	Szadkowice-Ogrodzim			Cmentarz parafialny	2 poł. XIX w.		
31	<b>zduńskowolski</b>	Szadek	Tarnówka			Cmentarz wojenny	1914 r.		
32	<b>zduńskowolski</b>	Szadek	Wola Krokocka			Park dworski	XIX w.	295/A	1977-08-20
33	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Beleń			Zespół umocnień polskich z 1939 r.	przed. 1939 r.		
34	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Holendry			Cmentarz ewangelicki	pocz. XX w.		
35	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Kalinowa			Dwór	pocz. XIX r. przebud.	434/236/A	1967-07-24
36	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Kalinowa			Park dworski	XIX w. (ok. 1820 r.)		
37	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Paprotnia		024	Park pałacowy (relikt)	XIX w.		

38	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Paprotnia			Pałac	1 poł. XX w. (ok. 1936 r.)		
39	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Pstrokonie		024	Dwór	2 poł. XIX w.	307/5/82/A	1982-08-28
40	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Pstrokonie		089	Park dworski	XIX w.	423/A	1998-12-28
41	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Ptaszkowice		047	Park dworski	XIX w.		
42	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Ptaszkowice			Dwór	ok. 1820 r.		
43	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Rembieszów		047	Kaplica dworska	pocz. XIX w., restaur. 1842 i 1902 r.	439/250/A	1967-07-25
44	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Strońsko		008	Cmentarz przykościelny w granicach ogrodzenia z ogrodzeniem w zespole kościoła parafialnego	1 poł. XIII w. (ogrodzenie XIX w.)		
45	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Strońsko		008	Plebania w zespole kościoła parafialnego	1908 r.		
46	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Strońsko			Kościół parafialny pw. św. Urszuli i Jedenastu Tysięcy Dziewic	ok. 1250 r. przebud. 1458, rozbud. 1600 i 1726 i pocz. XX w.	49/253/A	1967-07-21
47	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Strońsko			Kaplica cmentarna p.w. św. Krzyża	1821 r., reastaur. 1926 r.	50/254/A	1967-07-21
48	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Strońsko			Cmentarz parafialny	XVIII w.		
49	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Strońsko			Park dworski	XIX w.		
50	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Swędzienieje wice			Cmentarz wojenny	1914 r.		
51	<b>zduńskowolski</b>	Zapolice	Zapolice			Park dworski	pocz. XX w.		
52	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Andrzejów			Zespół bunkrów i umocnień polskich z okresu II wojny światowej	1939 r.		
53	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Karsznice		005	Park dworski	XIX/XX w.		
54	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Karsznice			Dwór	XIX/XX w.		
55	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Korczew		1	Cmentarz przykościelny w granicach ogrodzenia w zespole kościoła	XVIII w.		

						parafialnego			
56	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Korczew		005	Kościół parafialny pw. św. Katarzyny	ok. 1729 r. restaur. 1857 r., rozbud. 1930 r.	824/29/A	1967-12-28
57	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Korczew		4a	Cmentarz parafialny	ok. 1729 r.		
58	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Korczew			Plebania w zespole kościoła parafialnego	ok. 1900 r.		
59	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Korczew			Kaplica cmentarna	1857 r.		
60	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Wojstawice			Relikt dworu obronnego na wyspie	XVI w.		
61	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Wojstawice		111	Pozostałość zespołu folwarcznego	XIX/XX w.		
62	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Wojstawice		114	Dwór	1 poł. XIX w.	868/88/A	1967-12-28
63	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Wojstawice			Pałac	ok. 1900 r.		
64	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Wojstawice			Park dworski	XIX w.		
65	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Dąbrowskiego	004	Strażnica Ochotniczej Straży Pożarnej z salą widowiskową	1908 r.		
66	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Dąbrowskiego	006	Budynek Liceum Ogólnokształcącego	l. 20-XX w.		
67	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Dąbrowskiego	015	Dom izolacyjny dla chorych zakaźnie, ob. Dom	przed 1914 r.		
68	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Dąbrowskiego	022	Kościół Baptistów	XIX/XX w.		
69	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Dąbrowskiego	022	Ogrodzenie kościoła w zespole kościoła Baptistów	k. XIX w.		
70	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Dąbrowskiego	023	Plebania w zespole Baptistów, ob. Dom	k. XIX w.		
71	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Juliusza	26	Dom	1 poł. XIX w.		
72	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kacza		Cmentarz żydowski	1826 r.	A/101	2010-12-27
73	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościelna	13	Dom	pocz. XX w.	301/283/A	1967-12-30
74	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościelna	015	Cmentarz przykościelny w granicach ogrodzenia z kaplicą	XIX w.		

						przedpogrzebowa w ogrodzeniu z ogrodzeniem w zespole kościoła parafialnego			
75	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościelna	015	Plebania w zespole kościoła parafialnego	pocz. XX		
76	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościelna	020	Dom Opieki, ob. dom	1933 r.		
77	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościelna	34	Dom	k. XIX w.		
78	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościelna		Kościół parafialny p.w. Wniebowzięci a NMP	1872-1891 r. przebud. (wieża) po 1921 r.	382/A	1991-08-23
79	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościelna		Dom	poł. XIX w.		
80	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościuszki	003	Dom służby i szkoła ewangelicka, ob. Szkoła Muzyczna st. II	pocz. XX w.	380/A	1989-10-17
81	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościuszki	005	Kościół ewangelicko-augsburski	1866-1868 r.	410/A	1976-05-17
82	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościuszki	009	Plebania w zespole kościoła ewangelicko-augsburskiego	I poł. XIX w.	992/277/A	1967-12-30
83	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościuszki	011	Dom organisty, ob. Dom	II p. XIX w.	993/278/A	1967-12-30
84	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościuszki		Ogrodzenie w zespole kościoła ewangelicko-augsburskiego	XIX/XX w.		
85	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Łaska	005	Dom	k. XIX w.		
86	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Łaska	013	Dom, ob. Wojewódzka Stacja Epidemiologiczna	1901 r.		
87	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Łaska	042	Dom Opieki dla Starców i Sierot, ob. Dom	XIX/XX w.		
88	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Łaska	061	Szkoła Podstawowa, ob. Zespół Szkół Elektronicznych	1925 - 1937		
89	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Łaska	088	Kościół p.w. św. Antoniego i dom misyjny OO.	XIX/XX w.		



						Orionistów			
90	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Łaska	90	Rogatki łaskie	poł. XIX w.		
91	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Łaska		Park dworski	XIX w.		
92	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Łaska		Cmentarz parafialny	2 poł. XVIII w.		
93	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	M. Kolbego	9	Dom urodzin św. Maksymiliana Kolbe	pocz. XX w.	388/A	1991-05-12
94	<b>Zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Paprocka		Kapliczka	k. XIX w.		
95	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Aleja F. Rajczaka		Cmentarz ewangelicki	2 poł. XVIII w.		
96	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Pl. Wolności	03	Dom	1 poł. XIX w.		
97	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Pl. Wolności	4	Dom	1 poł. XIX w.		
98	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Pl. Wolności	5	Dom	1 poł. XIX w.		
99	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Pl. Wolności	25	Dom	poł. XIX w.		
100	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Pl. Wolności	9a	Dom	poł. XIX w.		
101	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Pl. Żelazny		Zespół stacji kolejowej	pocz. XX w.		
102	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Sieradzka	029	Seminarium nauczycielskie, ob. Liceum Plastyczne	3 ćw. XIX w.	318/A	1985-02-22
103	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Złotnickiego	006	Dom	I p. XIX w.	995/280/A	1967-12-30
104	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Złotnickiego	007	Dom z ogrodzeniem, ob. Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola	l. 20-XX		
105	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Złotnickiego	012	Dwór	1 poł. XIX w., przebud.		
106	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Złotnickiego	18	Dom	k. XIX w.		
107	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Złotnickiego	20	Dom	pocz. XX w.		
108	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Złotnickiego	021	Budynek klubu sportowego RESURSA ob. Cech Rzemiosł Różnych	1 poł. XX w.		
109	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Złotnickiego	025	Willa	l. 30-XX w.		
110	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Złotnickiego	57	Dom	k. XIX w.		
111	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Złotnickiego	3a	Dom	1 poł. XIX w.		
112	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Złotnickiego		Kaplica Braci Morawitów, ob. Harcówka	k. XIX w.		

113	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Złotnickiego	16	Dom	k. XIX w.		
114	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola		001	Wybrane elementy zabudowy zespołu węzła kolejowego	pocz. XX		
115	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola			Historyczny układ urbanistyczny	XIX w. (1825 r.)		
116	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola			Cmentarz baptystów	k. XIX w.		
117	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola			Historyczny układ urbanistyczny osiedla kolejowego z l. 30-XX	l. 30-XX w.		
118	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola			Zespół stacji kolejowej	pocz. XX w.		
119	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Kościuszki	12	Dom	pocz. XIX w.		
120	<b>zduńskowolski</b>	Zduńska Wola	Zduńska Wola	Złotnickiego	5	Dom	k. XIX w.		

#### 4.2. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

##### POWIAT ZDUŃSKA WOLA<sup>36</sup>

##### Lista stanowisk

#### Starsza i środkowa epoka kamienia

##### Schyłkowy paleolit

1. Zduńska Wola, st. 1, gm. loco – obozowisko?, k. świderska,

##### Mezolit

2. Beleń, st. 1, gm. Zapolice – punkt osadniczy, k. ?,
3. Czechy, st. ?, gm. Zduńska Wola – punkt osadniczy, k. ?,
4. Piaski, st. 2, gm. Zduńska Wola, punkt osadniczy, k. ?,
5. Pstrokonie, st. 6, gm. Zapolice – obozowisko?, k. chojnicko-pieńkowska,
6. Zborowskie, st. 1, gm. Zduńska Wola – obozowisko, k. ?,
7. Zborowskie, st. 2, gm. Zduńska Wola – obozowisko, k. ?,

##### Mezolit ceramiczny

8. Ogrodziska, st. 2, gm. Zduńska Wola – osada?, k. ceramiki grzebykowo-dołkowej,

##### Neolit i eneolit

<sup>36</sup> Wykaz opracowany na podstawie M. Urbański, Archeologia Powiatu Zduńskowolskiego

## Kultura pucharów lejkwatych

1. Andrzejów, st. 1, gm. Zduńska Wola – osada,
2. Andrzejów, st. 2, gm. Zduńska Wola – obozowisko,
3. Beleń, st. 1, gm. Zapolice – osada,
4. Karsznice, st. 12, gm. Zduńska Wola – punkt osadniczy,
5. Krobanów, st. 6, gm. Zduńska Wola – punkt osadniczy,
6. Nowe Miasto, st. 1, gm. Zduńska Wola – punkt osadniczy,
7. Nowe Miasto, st. 2, gm. Zduńska Wola – punkt osadniczy,
8. Ptaszkowice, st. 3, gm. Zapolice – osada,
9. Strońsko, st. 1, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
10. Zagórzyce, st. 2, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
11. Zduńska Wola, st. 1, gm. loco – punkt osadniczy,

## Kultura amfor kulistych

12. Zduńska Wola, st. 1, gm. loco – punkt osadniczy,
13. Zduńska Wola, st. 2, gm. loco – punkt osadniczy,

## Stanowiska o nieokreślonej przynależności kulturowej

14. Beleń, st. 2, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
15. Boczki, st. ?, gm. Szadek – punkt osadniczy,
16. Holendry, st. 1, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
17. Izabelów, st. 3, gm. Zduńska Wola – punkt osadniczy,
18. Jelno, st. 1, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
19. Kobyła Miejska, st. ?, gm. Szadek – punkt osadniczy,
20. Paprotnia, st. 1, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
21. Piaski, st. 1, gm. Zduńska Wola – punkt osadniczy,
22. Polków, st. 2, gm. Zduńska Wola – punkt osadniczy,
23. Polków, st. 3, gm. Zduńska Wola – punkt osadniczy,
24. Polków, st. 5, gm. Zduńska Wola – punkt osadniczy,
25. Rembieszów, st. 1, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
26. Rembieszów Kolonia, st. 1, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
27. Sikucin, st. ?, gm. Szadek – punkt osadniczy,
28. Strońsko, st. 5, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
29. Strońsko, st. 6, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
30. Strońsko, st. 7, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
31. Strońsko, st. 9, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
32. Suchoczasy, st. 1, gm. Zduńska Wola – punkt osadniczy,
33. Woźniki, st. 3, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
34. Woźniki, st. 7, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
35. Zagórzyce, st. 8, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
36. Zagórzyce, st. 10, gm. Zapolice – punkt osadniczy,

## Wczesna i starsza epoka brązu

### Kultura mierzanowicka

1. Krobanów, st. 1, gm. Zduńska Wola – punkt osadniczy,

### Kultura ceramiki sznurowej

2. Zduńska Wola, st. 1, gm. loco – osada?,

### Kultura trzciniecka

3. Wola Łobudzka, st. 1?, gm. Szadek – ślad osadniczy?,

### Inne kultury wczesnej epoki brązu

4. Anielów, st. 1, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
5. Jeziorko, st. 1, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
6. Jeziorko, st. 1, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
7. Zduńska Wola, st. 1, gm. loco – punkt osadniczy,
8. Zduńska Wola, st. 3, gm. loco – punkt osadniczy,

## Środkowa, młodsza i późna epoka brązu oraz wczesna epoka żelaza

### Kultura łużycka

#### III okres epoki brązu

1. Wola Łobudzka, st. 1, gm. Szadek, punkt osadniczy,

#### IV – V okres epoki brązu

2. Kalinowa, st. ?, gm. Zapolice – cmentarzysko,
3. Piaski, st. 2, gm. Zapolice – cmentarzysko,
4. Prusinowice, st. 1?, gm. Szadek – ślad osadniczy,
5. Pstrokonie, st. 6, gm. Zapolice – cmentarzysko,
6. Rembieszów, st. ?, gm. Zapolice – cmentarzysko,
7. Rembieszów, st. ?, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
8. Sikucin, st. ?, gm. Szadek – cmentarzysko,
9. Strońsko, st. ?, gm. Zapolice – cmentarzysko,
10. Wola Krokocka, st. ?, gm. Szadek – punkt osadniczy,
11. Zamłynie, st. 1, gm. Zduńska Wola – cmentarzysko ciałopalne,
12. Zamłynie, st. 2, gm. Zduńska Wola – cmentarzysko ciałopalne,
13. Zamłynie, st. 4, gm. Zduńska Wola – punkt osadniczy,

#### Okres halszacki C-D

14. Beleń, st. 1, gm. Zapolice – cmentarzysko,
15. Borki Prusinowickie, st. 1, gm. Szadek – cmentarzysko,
16. Kobyła Miejska, st. 1, gm. Szadek – cmentarzysko,

17. Krokocice, st. ?, gm. Szadek – cmentarzysko?,
18. Kromolin, st. ?, gm. Szadek – cmentarzysko,
19. Piaski, st. 1, gm. Zapolice – osada,
20. Piaski, st. ?, gm. Zapolice – cmentarzysko,
21. Piaski, st. 3, gm. Zapolice – cmentarzysko,
22. Pstrokonie, st. 3, gm. Zapolice – osada,
23. Rembieszów, st. 1, gm. Zapolice – cmentarzysko,
24. Rzechta, s.t 1?, gm. Zduńska Wola – cmentarzysko,
25. Sikucin, st. 1, gm. Szadek – cmentarzysko,
26. Strońsko, st. 2, gm. Zapolice – cmentarzysko,
27. Szadek, st. ?, gm. loco – cmentarzysko,

#### Okres wczesnolateński

28. Boczki, st. ?, gm. Szadek – punkt osadniczy,
29. Rembieszów, st.?, gm. Zapolice – cmentarzysko,
30. Szadek – Starostwo, st. 3, gm. Szadek – cmentarzysko,

#### Kultura pomorska

31. Annapole Nowe, st. 2, gm. Zduńska Wola – punkt osadniczy,
32. Beleń, st. 1, gm. Zapolice – cmentarzysko,
33. Beleń, st. 2, gm. Zapolice – cmentarzysko,
34. Grzybów Wolniaki, st. 1, gm. Szadek – punkt osadniczy,
35. Izabelów, st. 1, gm. Zduńska Wola – cmentarzysko,
36. Izabelów Duży, st.2, gm. Zduńska Wola – osada,
37. Kolonia Beleń, st. ?, gm. Zduńska Wola – punkt osadniczy,
38. Krokocice st. 2, gm. Szadek – cmentarzysko,
39. Lichawa, st. 1, gm. Szadek – cmentarzysko,
40. Lichawa, st. 8, gm. Szadek – cmentarzysko,
41. Piaski, st. 8, gm. Zduńska Wola – osada,
42. Prusinowice, st. ?, gm. Szadek – cmentarzysko,
43. Przatów, st. 3, gm. Szadek – punkt osadniczy,
44. Pstrokonie, st. 5, gm. Zapolice – cmentarzysko,
45. Strońsko, st. 3, gm. Zapolice – cmentarzysko,
46. Szadek, st. ?, gm. loco – cmentarzysko,
47. Szadek, st. ?, gm. loco – punkt osadniczy,
48. Szadek – Starostwo, st.?, gm. Szadek – cmentarzysko,
49. Wola Łobudzka, st. 1, gm. Szadek – cmentarzysko,
50. Woźniki, st. 2, gm. Zapolice – osada,

#### Okres późnolateński, rzymski i średniowiecze

##### Kultura przeworska

#### Okres późnolateński

1. Krokocice, st. ?, gm. Szadek – cmentarzysko,
2. Piaski, st. ?, gm. Zduńska Wola – cmentarzysko,
3. Rembieszów, st. ?, gm. Zapolice – punkt osadniczy,

4. Sikucin, st. ?, gm. Szadek – cmentarzysko,
5. Szadek, st. 1, gm. loco – punkt osadniczy,

#### Okres rzymski

6. Beleń, st. 1, gm. Zapolice – cmentarzysko,
7. Boczki, st. ?, gm. Szadek – cmentarzysko,
8. Kęszyce, st. ?, gm. Zduńska Wola – cmentarzysko,
9. Kobyla Miejska, st. ?, gm. Szadek – cmentarzysko?,
10. Korczew, st. ?, gm. Zduńska Wola – cmentarzysko,
11. Korzeń, st. ?, gm. Zapolice – osada,
12. Krokocice, st. ?, gm. Szadek – cmentarzysko,
13. Lichawa, st. 1, gm. Szadek – punkt osadniczy,
14. Lichawa, st. ?, gm. Szadek – cmentarzysko,
15. Piaski, st. 1, gm. Zduńska Wola – cmentarzysko,
16. Piaski, st. ?, gm. Zduńska Wola – osada,
17. Sikucin, st. 1, gm. Szadek – cmentarzysko,
18. Szadek, st. 1, gm. loco – cmentarzysko,
19. Szadek, st. ?, gm. loco – punkt osadniczy,
20. Wola Łobudzka, st. 1, gm. Szadek – cmentarzysko,
21. Zagórzyce, st. ?, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
22. Zamłynie, st. 1?, gm. Zduńska Wola – cmentarzysko?,
23. Zduńska Wola, st. 1, gm. loco – punkt osadniczy,

#### Kultura polska

#### Okres wczesnośredniowieczny

24. Beleń, st. 1?, gm. Zapolice – osada,
25. Beleń, st. 4, gm. Zapolice – osada,
26. Karsznice, st. ?, gm. Zduńska Wola – punkt osadniczy,
27. Piaski, st. 1, gm. Zduńska Wola – osada,
28. Rojków, st. ?, gm. Zapolice – punkt osadniczy (źr. pis.),
29. Szadek, st. 1?, gm. loco – punkt osadniczy,
30. Strońsko, st. 1, gm. Zapolice – osada,
31. Wielka Wieś, st. 1, gm. Szadek – osada,
32. Woźniki, st. 1, gm. Zapolice – osada,
33. Zamoście, st. 1, gm. Zapolice – osada,

#### Późne średniowiecze

34. Beleń, st. 4, gm. Zapolice – osada,
35. Kalinowa, gm. Zapolice – gródek stożkowaty?,
36. Krobanów, st. ?, gm. Zduńska Wola – skarb monet,
37. Ostrówek, st. ?, gm. Zduńska Wola – moneta,
38. Szadek, st. 1, gm. loco – miasto,
39. Szadek, st. ?, gm. loco – monety,
40. Szadkowice, st. 3, gm. Szadek – punkt osadniczy,
41. Wojsławice, st. ?, gm. Zduńska Wola – relikty zamku,
42. Zamłynie, st. 3, gm. Zduńska Wola – osada,



## Kultura nieokreślona

1. Krokocice, st. ?, gm. Szadek – cmentarzysko,
2. Pratków, st. ?, gm. Zduńska Wola – punkt osadniczy,
3. Prusinowice – Czarny Las, gm. Szadek – cmentarzysko,
4. Strońsko, st. ?, gm. Zapolice – punkt osadniczy,
5. Szadek – „Piekło”, st. ?. gm. loco – cmentarzysko,
6. Szadkowice, st. ?, gm. Szadek – cmentarzysko,
7. Zalesie, st. ?, gm. Szadek – cmentarzysko,

### 4.3. Wybrane zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu

#### 4.3.1. Układ urbanistyczny Szadku

Początki Szadku związane są z miejscem, w którym stoi obecny cmentarny kościółek pod wezwaniem św. Idziego, leżącym dzisiaj na terytorium Wielkiej Wsi.

W dokumencie z 1372 r. oraz w źródłach z XVI i XVII w. wymieniona jest nazwa *antiqua* Szadek. Dowodzi to, że skoro istniał dawny, więc musiał być i nowy Szadek. Potwierdza to protokół wizyty kościelnej odbytej około 1790 r. i stwierdzającej, że wymieniony kościół św. Idziego jest starszy od fary, która spalona została w czasie najazdu krzyżackiego w 1331 r.

W późniejszym czasie miasto ulokowało się w pewnym oddaleniu od wspomnianego kościoła i ukształtowało się na obszarze obecnie przez nie zajmowanym. Ale dzisiejsza Wielka Wieś była macierzystym terytorium Szadku i jeszcze do XVII w. stanowiła jego integralną część. Obszar ten podlegał również jurysdykcji miejskiej i posiadał charakter przedmieścia noszącego nazwę Podgórze.

Proces przesunięcia się ośrodka miejskiego w kierunku północnym nastąpił na przełomie XIII-XIV w. Fara – obecny kościół parafialny, uległa zniszczeniu w 1331 r., co wskazuje, że w początkach XIV w. życie miejskie skupiało się wokół powstałego rynku, a najbliższe otoczenie kościoła św. Idziego było już wówczas oddalone od obszaru zwartej zabudowy miejskiej. Najstarsza część miasta już w średniowieczu stanowiła tylko przedmieście.

Drugim przedmieściem Szadku była Bobownia. Znajdowała się w północnej części miasta, między dzisiejszymi ulicami 3 Maja (jeszcze w pierwszej połowie XIX w. określanej jako ulica Bobownia) a Stodolnianą. Pod względem zewnętrznym Bobownia miała charakter wiejski i w drugiej połowie XIX w. łączny areal tamtejszych gruntów wynosił 186 morgów oraz mieszkały tam 264 osoby. Ulice powstałe na terenie Bobowni różnią się od pozostałych, a zabudowa ich przypomina wiejską.

Wskutek zmian jedno przedmieście Szadku, dawne Podgórze, przekształciło się w wieś, a drugie pozostało wyodrębniającą się z całości częścią miasta. Mimo wielokrotnych pożarów dawne rozplanowanie Szadku nie uległo zasadniczym zmianom. Na miejscu zdewastowanej działki lub spalonego domu powstawał najczęściej nowy obiekt, tylko w nieznacznym stopniu modyfikujący linie ulic oraz rynku, który zachował charakterystyczny kształt nieforemnego prostokąta. Z dwóch wschodnich narożników rynku wybiegają równoległe ulice, Warszawska i Piotrkowska, usytuowane analogicznie również na planach pochodzących z początków XIX w. Przy zakończeniu tychże ulic uformował się plac zwany Nowym Miastem.

Dzielnice o takich nazwach powstawały głównie w XVI i w pierwszej połowie XVII w. w ośrodkach miejskich posiadających rozwiniętą produkcję sukienniczą. Druga fala zakładania Nowych Miast wiąże się z przekształceniami urbanistycznymi wieku Oświecenia. Dzieje Szadku z kwitnącą tutaj niegdyś wytwórczością tekstylną dowodzą, że tutejsze Nowe Miasto było tworem okresu Renesansu i że w tej części osiedleni byli wówczas głównie sukiennicy. Wskutek upadku tkactwa dzielnica ta musiała zmienić swój funkcjonalny

charakter. Później był tutaj pomocniczy plac targowy.

Cechą charakterystyczną Szadku jest bardzo duża powierzchnia licząca 18 m<sup>2</sup>, z czego około 1/10 to obszar zabudowany. W granicach administracyjnych współczesnego Szadku można wyróżnić trzy zespoły administracyjne, ukształtowane w różnych warunkach gospodarczych i demograficznych odpowiadające poszczególnym fazom rozwoju miasta.

Rdzeniem obecnego układu przestrzennego jest regularnie rozplanowane miasto lokacyjne o wyraźnym układzie krzyżowym, którego centrum stanowi rynek. Podstawowym założeniem układu przestrzennego miasta lokacyjnego były dwa place: rynek stanowiący centrum gospodarcze i administracyjne i plac kościelny graniczący z rynkiem. Taki układ z przecinającymi się pierzejami na styku rynku i placu kościelnego stanowił klasyczny układ w okresie lokacji.

Układ rynku zachował się do czasów współczesnych. Z jego północno-zachodniego rogu w kierunku północnym wychodzi ulica Prusinowska, a w kierunku zachodnim ul. Kościelna, przy której znajduje się kościół parafialny. Z południowo-zachodniego rogu rozchodzą się ulice Parczewskiego w kierunku zachodnim i Sieradzka na południe. Z południowo-wschodniego rogu rynku biegnie ulica Piotrkowska oraz Widawska. Z północno-wschodniego rogu wychodzą ulice Uniejowska w kierunku północnym i Warszawska na wschód. Równoległe do północnej pierzei rynku, w kierunku wschodnim biegnie ulica Wilamowska.

Wytyczenie bloków i działek w mieście było związane z ukształtowaniem sieci ulic. W średniowiecznym Szadku, pozbawionym murów i obwarowań, dominowała zabudowa typu wiejskiego, co stanowiło odbicie właściwej roli miasta. Koncepcja urbanistyczna średniowiecznego Szadku była przykładem dojrzałego kształtowania przestrzeni miejskiej.

Wprowadzone w okresach późniejszych korekty do założeń średniowiecznych były, w mniejszym lub większym stopniu pochodną pierwotnego planu i nie zaburzyły układu wykształconego w początkowej fazie rozwoju miasta. Zasadniczych zmian nie spowodowała również XIX wieczna regulacja miasta. W związku z tym współczesny układ przestrzenny centrum dzisiejszego Szadku, stanowi cenne dziedzictwo przeszłości i jako taki powinien zostać zachowany w obecnym kształcie i podlegać ochronie w planach zagospodarowania przestrzennego miasta.<sup>37</sup>

#### **4.3.2. Kościół pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba z dzwonnica w Szadku**

Kościół zbudowany w latach 1332-1335, restaurowany i przebudowany w XV w., a następnie po pożarach w latach 1551, 1738, 1802 i 1868. Kolejne przebudowy miały miejsce w latach 1923-1924, 1969-1971. Jest najcenniejszym zabytkiem sztuki gotyckiej na ziemi sieradzkiej i jednym z najlepiej zachowanych pod względem architektonicznym i wyposażenia wnętrza na terenie Wielkopolski. Zbudowany został w miejscu wcześniejszego, drewnianego kościoła spalonego przez Krzyżaków w 1331 r. Trójnawowy, typu halowego, z cegły o układzie polskim, podparty uskokowymi szkarpami. W szerokich szczytach znajdują się blendy i sterczyny.

Fasadę oraz ścianę południową zdobi ornament z zendrówek układanych w romby. Korpus czteroprzęsłowy na rzucie prostokąta złożony z nawy głównej, prezbiterium i dwóch węższych naw bocznych. Nawy boczne są otwarte do nawy głównej ostrołukowymi arkadami wspartymi na czworobocznych filarach. W fasadzie oraz przejściu z zakrystii do prezbiterium portale ostrołukowe z formowanej cegły. Sklepienia naw późnogotyckie z 1551 r. W prezbiterium i nawie głównej gwiaździste, a w nawach bocznych siatkowe. Do prezbiterium od północy przylega gotycka zakrystia i skarbczyk z wejściem osłoniętym kruchtą dobudowaną

<sup>37</sup> T. Marszał, Szadek. Monografia miasta, Szadek 1995, s. 42-43

w 1888 r. Drzwi zewnętrzne do zakrystii z płatów blachy wykuwanej ręcznie pochodzące z XV w. Od zachodu i południa kruchty dobudowane w 1868 roku i 1905 r. Wewnątrz kościoła zachowała się we fragmentach na filarach środkowych i ścianie południowej, późnogotycka polichromia ścienna pochodząca z około 1451 r. dzieło Jana z Wrocławia.

W prezbiterium znajdują się dwa bogato zdobione witraże z końca XIX w., cztery witraże w nawie głównej w stylu późnej secesji wykonane zostały w okresie międzywojennym. Zespół pięciu cennych, manierystycznych, bogato zdobionych ołtarzy typu gdańskiego z XVII w., odrestaurowanych w latach 1960-62. Dużą wartość artystyczną ma znajdująca się w ołtarzu bocznym po lewej stronie w nasadzie rzeźba gotycka Pieta z pierwszej połowy XV w. Postać Chrystusa na krzyżu wyrzeźbiona przez ucznia Wita Stwosza. Chór muzyczny z XVI w. pod którym zachowały się gotyckie belki-tragarze, zdobione rzeźbionymi łańcuchami. Ambona późnorenansowa z I p. XVII w. Chrzcielnica z brązu, gotycka, ze sceną ukrzyżowania z XIV w. W otworze tęczowym późnogotycki, pochodzący z XVI w medalion przedstawiający Matkę Boską z Dzieciątkiem.

W kościele znajduje się szereg cennych nagrobków i tablic epitafijnych pochodzących z XVI, XVII wieku. Do najstarszych należy płyta nagrobna rodziny Wierzbowskich wykonana z piaskowca w 1661 r. oraz marmurowe epitafium Stefana Ołdakowskiego (zm. 1583 r.) z obrazem wotywnym z końca XVI w. drzwi do zakrystii gotyckie z herbem Wieruszów. Gotycka monstrancja wieżyczkowa z 1450 r., odnawiana w 1852 i 1923 r. Dwa cenne drewniane relikwiarze z połowy XVII w. z malowanym na szkle obrazkiem w stylu gotyckim z 1500 r. przedstawiającym Chrystusa w studni, drugi z przełomu XV/XVI w. z miniaturą gotycką przedstawiającą Matkę Boską z Dzieciątkiem. Organy z XVIII w.

Obok kościoła stoi późnogotycka dzwonnica o charakterze baszty obronnej, z wąskimi okienkami strzelniczymi z XIV-XV w. Murowana z cegły gotyckiej o układzie polskim. Zbudowana na rzucie kwadratu, naroża wsparte wydatnymi uskokowymi skarpami. Na murze dzwonnicy można zobaczyć liczne półokrągłe wgłębienia, ślady po nieceniu ognia przy użyciu świda ogniowego. Nadbudówka dzwonnicy barokowa z otworami dzwonowymi, kryta daszkiem czterospadowym, z XVIII w. dzwon z 1614 r.<sup>38</sup>

#### 4.3.3. Kościół parafialny św. Urszuli w Strońsku

Późnoromański kościół św. Urszuli w Strońsku (powiat zduńskowolski, gmina Zapolice, archidiecezja łódzka) został wystawiony ok. 1250 r. z mensy arcybiskupów gnieźnieńskich. (Parafia została erygowana w XIII wieku przez abp. gnieźnieńskiego Jana Pełkę). Był jednym z pierwszych ceglanych kościołów w Polsce. W 1458 r. został gruntownie przebudowany przez dziedzica Strońskiego. W 1600 r. dobudowana została drewniana kaplica. W 1726 r. kasztelan spicymierski Kazimierz Walewski powiększył kościół – do prezbiterium dobudował murowaną nawę, z czasem także murowaną zakrystię, kaplicę i kruchtę.

Obecne wnętrze ma charakter barokowy. Kościół murowany, orientowany, jednonawowy z węższym krótkim romańskim prezbiterium sklepionym kolebkowo zakończonym półkolistą absydą z okienkiem romańskim. Nawa poszerzona ku zachodowi, do której od północy przylegają kwadratowa zakrystia ze sklepieniem kolebkowym oraz kaplica. Od południowej przylegają nowsze dobudówki: kruchta, wieżyczka i wieża. Nad wejściem do obecnego prezbiterium znajdują się najcenniejszy fragment kościoła: kamienny, półokrągły romański płaskorzeźbiony tympanon przedstawiający walczące zwierzęta bajeczne w obramieniu z plecionki. W romańskiej części nawy od południa dwa okna zamknięte półkoliście, trzecie zamurowane. Zachowały się romańskie fragmenty murów i okna prezbiterium oraz części nawy.

Ciekawostką kościoła są tajemnicze napisy wyrzeźbione w cegle przy wejściu do świątyni. Pochodzą prawdopodobnie z przełomu XVI i XVII stulecia. Niewielkie regularne wgłębienia

<sup>38</sup> T. Marszał, op. cit. s. 57-58

w bocznej ścianie kruchty mogą być śladami krzesania ognia przy pomocy świdra opartego w cegle. Patronką świątyni jest św. Urszula. Jednak pełne wezwanie mówi również o 11 tysiącach dziewic. Kult św. Urszuli i zastępu dziewic przeniósł się do Polski z Nadrenii. Urszula była córką króla Brytów. Została zamordowana z całym żeńskim orszakiem przez Hunów podczas pielgrzymki do Rzymu.

Wyposażenie kościoła stanowią:

- ołtarze barokowe – główny z końca XVII w. z rzeźbami św. Doroty i św. Apolonii i obrazem MB z Dzieciątkiem na tle krajobrazu z XVI w., sukienka z XVII w.,
- dwa ołtarze boczne z XVIII w. z obrazami Przemienienia Pańskiego i św. Anny z XIX w., kolejne dwa z ok. 1730 r.,
- ołtarz Miłosierdzia Bożego w kaplicy z 1749 r., dawniej krzyż,
- chrzcielnica drewniana klasycystyczna,
- trzy feretrony barokowe z obrazami MB Częstochowskiej, św. Anny i św. Antoniego,
- pieta gotycka z pocz. XVI w., Chrystus Zmartwychwstały barokowy,
- monstrancja wieżyczkowa z poł. XVII w.

#### 4.3.4. Cmentarz żydowski w Zduńskiej Woli

Cmentarz żydowski w Zduńskiej Woli został założony bezpośrednio po lokacji miasta, tj. ok. 1826 r., przy obecnej ul. Kaczej 18, na zachód od miasta, na działce o powierzchni około 2 hektarów (działka nr 83).

Zlokalizowany jest po lewej stronie wyjazdowej drogi do Sieradza, na terenie płaskim, choć ma zauważalny lekki pagórek na swoim obszarze. Rozplanowany na rzucie wieloboku zbliżonym do prostokąta, ogrodzony jest ceglanym murem od strony zachodniej, południowo-wschodniej oraz częściowo północnej, gdzie zniszczone przęsła uzupełnione zostały w latach 80. i 90. XX w. betonowym płotem.

Najstarsze odczytane macewy pochodzą z 1829 roku, a ostatni pochówek odbył się w 1964 roku.

Obecnie nekropolia nie jest wykorzystywana w celach grzebalnych. Cmentarz został poważnie zniszczony podczas drugiej wojny światowej przez Niemców, wiele szkód wyrządziła też postępująca dewastacja po 1945 roku. Na cmentarzu, zachowało się ponad 3000 macew, w połowie przewróconych lub połamanych.

Nagrobki pochodzące z XIX i pierwszej połowy XX wieku wykonano z granitu, wapienia i piaskowca, niektóre posiadają także fragmenty z białego marmuru. Spotyka się także macewy wykonane z głazów narzutowych, co jest rzadkością na cmentarzach żydowskich w Polsce centralnej.

Zachowane nagrobki mają formę macew, nie zachowały się ohele. Napisy wykonane są w języku hebrajskim, jidysz, polskim, rosyjskim i niemieckim, ryte lub zrobione wypukłym reliefem.

Nagrobki charakteryzują się bogatą dekoracją rzeźbiarską, przedstawiającą symbolikę religijną, symbolikę śmierci oraz symbolikę przedstawiającą wyobrażenia zwierząt i roślin, przy pomocy których charakteryzowano życie zmarłych. Ponadto niektóre macewy noszą wyraźne ślady polichromii.

W 1994 r. w miejscu mogiły kilkuset osób zamordowanych przez Niemców podczas likwidacji getta, stanął pomnik ku czci wszystkich zduńskowolskich Żydów, ofiar Zagłady.

Oryginalny układ jest zatarty i nieczytelny, ale w 2001 r. w celach dokumentacyjnych i administracyjnych teren został wtórnie podzielony na 11 kwater z wytyczonymi alejkami wyłożonymi kostką brukową. Nowy układ nie odtwarza pierwotnych ciągów komunikacyjnych.

W 2002 roku w tzw. małej bramie cmentarza zamontowano nowe skrzydła bramy, w których zainstalowano aluminiowe tablice w kształcie macew. Na tablicach tych umieszczono krótką historię cmentarza i społeczności żydowskiej. Teksty napisane zostały w języku polskim, angielskim, hebrajskim i jidysz

W 2007 r. wybudowana została nowa brama, która jest wierną kopią pierwszej bramy cmentarnej — zawieszono na niej tablice informacyjne w języku polskim, angielskim.

W 2010 r. cmentarz został wpisany do rejestru zabytków pod numerem A/101.

#### **4.4. Gminne ewidencje zabytków i gminne programy opieki nad zabytkami na terenie powiatu**

##### **Miasto Zduńska Wola**

##### **Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Zduńska Wola na lata 2021-2024 i Gminna Ewidencja Zabytków.**

Gminny Program Opieki nad Zabytkami przyjęty został uchwałą nr XLII/713/13/21 rady Miasta Zduńska Wola z dnia 25 listopada 2021 roku.

Celem programu jest troska o zachowanie oraz upowszechnienie dziedzictwa kulturowego Zduńskiej Woli, które rozpatrywane jest jako fundament tożsamości społeczności lokalnej. Dziedzictwo kulturowe rozumiane jest tu jako dobra pozostawione przez poprzednie pokolenia: symboliczne miejsca oraz świadectwa materialne związane z tradycją i historią miasta.

Leżące u początków miasta: wielokulturowość, wielowyznaniowość oraz wielonarodowościowość zapisały się w budynkach kościołów należących do wyznawców różnych religii i wyznań.

W administracyjnych granicach miasta zlokalizowanych jest dziesięć miejsc: obiektów i budynków wpisanych do rejestru zabytków. Spośród tych dziesięciu trzy czyli Dom urodzenie św. M.M. Kolbe, Bazylika Mniejsza p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny oraz budynek byłego seminarium nauczycielskiego przy ul. Sieradzkiej 29 są dodatkowo objęte ustaleniami ochrony miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Ewidencja zabytków obejmuje łącznie 285 nieruchomości, ujęto w niej również 13 stanowisk archeologicznych.

Program opieki nad zabytkami miasta Zduńska Wola zawiera przegląd stanu dziedzictwa kulturowego Zduńskiej Woli oraz definiuje główny cel strategiczny, cele operacyjne i kierunki oraz szczegóły działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami przewidzianych do realizacji na lata 2021-2024.

Na terenie miasta najcenniejszymi elementami, które powinny podlegać ochronie konserwatorskiej są:

- układ rozplanowania z siecią ulic, linią zabudowy, zachowanymi, historycznymi podziałami własnościowymi,
- skala zabudowy i charakter pierzei,
- zachowane elementy zabudowy przemysłowej z epoki industrialnej,
- zabudowa osiedla kolejowego w Karsznicach,
- układy przestrzenne zabytkowych cmentarzy,
- obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami miasta Zduńska Wola służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego.

Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany świadomości, szczególnie

w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę dziedzictwa kulturowego.

Mając na względzie ten postulat opracowano, w oparciu o ustawowe cele programu, informacje o zasobach dziedzictwa kulturowego Zduńskiej Woli oraz możliwości i perspektywy rozwoju miasta sformułowano następujące cele GPOnZ:

- systematyczne realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i trwałą poprawę stanu ich zachowania,
- uwzględnienie ochrony zabytków, krajobrazu kulturowego oraz dziedzictwa archeologicznego w dokumentach planistycznych i strategicznych miasta,
- wykreowanie atrakcyjnego wizerunku miasta oraz budowanie tożsamości, a także podnoszenie atrakcyjności miasta i wykorzystanie zabytków dla potrzeb społecznych i turystycznych,
- powszechną edukację w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego w środowisku mieszkańców miasta,
- wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- wykorzystanie funduszy krajowych i funduszy strukturalnych UE w działaniach samorządu w zakresie opieki nad zabytkami i ochrony zabytków.

Na podstawie przeprowadzonej oceny stanu dziedzictwa kulturowego miasta, oceny opracowań strategicznych dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta zostało opracowanych siedem priorytetów, które są rozwinięciem celów programu.

Są to min.: Priorytet I: realizacja zadań kompetencyjnych, Priorytet II: Zahamowanie procesów degradacji zabytków i trwała poprawa ich stanu zachowania, Priorytet III: Uwzględnienie ochrony zabytków, krajobrazu kulturowego oraz dziedzictwa archeologicznego w dokumentach planistycznych i strategicznych miasta, Priorytet IV: Kreowanie wizerunku miasta, budowanie tożsamości, edukacji i promocji.

**Tabela 13.** Gminna Ewidencja Zabytków miasta Zduńska Wola<sup>39</sup>

LP.	ADRES	TYP OBIEKTU	UWAGI
1	ul. Agrestowa 3, 5, 7	dom	
2	ul. Dąbrowskiego 1	zespół - dom	
3		zespół oficyna	
4	ul. Dąbrowskiego 4	budynek straży pożarnej	
5	ul. Dąbrowskiego 5	dom	
6	ul. Dąbrowskiego 6	budynek I Liceum Ogólnokształcącego im. Kazimierza Wielkiego	
7	ul. Dąbrowskiego 7	dom	
8	ul. Dąbrowskiego 10	zabudowanie pofabryczne	

<sup>39</sup> Źródło: Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Zduńska Wola na lata 2021-2024



9	ul. Dąbrowskiego 14/16	zabudowanie pofabryczne	
10	ul. Dąbrowskiego 15	zespół – dom i oficyna	
11	ul. Dąbrowskiego 20	kamienica	
12	ul. Dąbrowskiego 22	kościół Chrześcijan Baptystów	
13		otoczenie kościoła Chrześcijan Baptystów wraz z ogrodzeniem	
14	ul. Dąbrowskiego 24	dom – dawna plebania	
15	ul. Dąbrowskiego 23	dom	
15A		oficyna	
16	ul. Dąbrowskiego 27	zespół - dom	
17		zespół - oficyna I	
18		zespół – oficyna II	
19	ul. Dąbrowskiego 29	budynki pofabryczne „Skogar”	
20	ul. Dąbrowskiego 42	dom	
21	ul. Dąbrowskiego 44	budynki pofabryczne – dom zarządcy	
22		budynki pofabryczne - hala	
23	ul. Złota 1	dom	
24	ul. Dolna 22/ Paprocka 1	dom właściciela oraz budynek dawnej masarni	obiekt wykreślono dnia 29 listopada 2010 r.
25		zespół – dom właściciela	
26	ul. Fabryczna 4	fabryki	
		zespół – dom przy fabryce	
27	ul. Getta Żydowskiego 5	zespół - dom	
28		zespół – oficyna I	
29		zespół – oficyna II	
30	ul. Getta Żydowskiego 7	zespół – oficyna I	
31		zespół – oficyna II	
32	ul. Getta Żydowskiego 8	dom	
33	ul. Getta Żydowskiego 10	dom	
34	ul. Getta Żydowskiego 10A	dom	
35	ul. Getta Żydowskiego 37	dom	
36	ul. Juliusza 3	dom	
37	ul. Juliusza 14	dom	

38	ul. Juliusza 18	dom	
39	ul. Juliusza 20	dom	
40	ul. Juliusza 22	oficyna	
41	ul. Juliusz 26	zespół – dom	
42		zespół – oficyna	
43	ul. Juliusza 28	oficyna	
44	ul. Juliusza 32	oficyna	
45	ul. Kacza 18	cmentarz żydowski	A/101/ - obiekt w rejestrze zabytków
46	ul. Kolbego 5	dom	
47	ul. Kolbego 7	dom	
48	ul. Kolbego 9	dom tkacki, dom M. M. Kolbego	388/A – obiekt w rejestrze zabytków
49	ul. Konopnickiej 11	dom	
50	ul. Kościelna 3	dom	
51	ul. Kościelna 5	dwie oficyny	obiekt wykreślono dnia 16 grudnia 2013 r.
52	ul. Kościelna 6	dom	
53	ul. Kościelna 11	dom	
54	ul. Kościelna 12	dom	
55	ul. Kościelna 13	dom	283/A – obiekt w rejestrze zabytków
56	ul. Kościelna 14	dom	
57	ul. Kościelna 14	dom	
58	ul. Kościelna 17	dom, d. dom opieki	
59	ul. Kościelna 18	dom	obiekt wykreślono dnia 29 listopada 2010 r.
60	ul. Kościelna 20	plebania	
61	ul. Kościelna 22	dom	
62	ul. Kościelna 24	zespół zabudowań pofabrycznych – portiernia	
63		zespół zabudowań pofabrycznych – hala fabryczna I	
64		zespół zabudowań pofabrycznych – hala	
		fabryczna II	
65	ul. Kościelna 28 /	zespół – dom	

66	ul. Mickiewicza 1	zespół - oficyna	
67	ul. Kościelna 33	oficyna	
68	ul. Kościelna 34	dom	
69	ul. Kościelna 15	Bazylika Mniejsza pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	382/A – obiekt w rejestrze zabytków
70		otoczenie Bazyliki Mniejszej p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	
71		kaplica pogrzebowa na terenie otoczenia Bazyliki Mniejszej p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	
72		kapliczka w otoczeniu Bazyliki Mniejszej p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	
73	Aleje Kościuszki 5	kościół ewangelicko – augsburski	41/A – obiekt w rejestrze zabytków
74		otoczenie kościoła ewangelicko – augsburskiego wraz z ogrodzeniem	
75	Aleje Kościuszki 2	zespół – dom i oficyna	
76	Aleje Kościuszki 3	dom służby kościelnej i szkoła ewangelicka	380/A – obiekt w rejestrze zabytków
77	Aleje Kościuszki 9	pastorówka	277/A - obiekt w rejestrze zabytków
78	Aleje Kościuszki 10	oficyna	
79	Aleje Kościuszki	dom służby kościelnej	278/A - obiekt w rejestrze zabytków
80	ul. Królewska 2	dom	
81	ul. Królewska 3	dom	
82	ul. Królewska 5	dom	
83	ul. Królewska 7	dom	
84	ul. Królewska 9	dom	
85	ul. Królewska 12A / ul. Żeromskiego 3	dom	
86	ul. Królewska 19	hala fabryczna z zespołu d. fabryki Krentza	
87	ul. Królewska 24	oficyna	
88	ul. Krótka 6	dom	
89	ul. Krótka 8	dom	obiekt wykreślono dnia 13 stycznia 2020 r.

90	ul. Krucza 2	zespół – dom	
91		zespół – oficyna	
92	ul. Krucza 3	dom	
93	ul. Krucza 4	dom	
94	ul. Krucza 5	dom	
95		zespół – dom	
96	ul. Krucza 6	zespół – oficyna	
97	ul. Krucza 8	dom	
98	ul. Łaska 1A	dom	
99	ul. Łaska 2	dom	
100	ul. Łaska 3	dom	
101	ul. Łaska 4	dom	
102	ul. Łaska 6	dom	
103	ul. Łaska 7	oficyna	
104	ul. Łaska 9	zespół – dom	
105		zespół – oficyna I	
106		zespół – oficyna II	
107	ul. Łaska 13	dom	
108	ul. Łaska 15	dom	
109	ul. Łaska 17B	zabudowa dawnej fabryki	
110	ul. Łaska 19	zespół – dom i oficyna	
111	ul. Łaska 20	dom	
112	ul. Łaska 20A	budynek dawnego kina Tkacz	
113	ul. Łaska 22	dom	
114	ul. Łaska 24	dom	
115	ul. Łaska 27	dom	
116	ul. Łaska 35	zespół – dom i oficyna I	
117		zespół – oficyna II	
118	ul. Łaska 37	zespół – dom i oficyna	
119	ul. Łaska 28	kamienica	
120	ul. Łaska 36	zespół zabudowań pofabrycznych – portiernia	

121		zespół zabudowań pofabrycznych – mur	
122	ul. Łaska 38	dom	
123	ul. Łaska 41	dom	obiekt wykreślono dnia 13 lutego 2020 r.
124	ul. Łaska 42	dom	
125	ul. Łaska 43	zespół zabudowań pofabrycznych, pozostałości dawnej odlewni	
126	ul. Łaska 47	dom	obiekt wykreślono dnia 29 listopada 2010 r.
127	ul. Łaska 54	dom	
128	ul. Łaska 55	dom	
129	ul. Łaska 60	dom	
130	ul. Łaska 61	zespół szkół	
131	ul. Łaska 64	dom	
132	ul. Łaska 88	kościół i dom misyjny Ojców Orionistów	
133	ul. Łaska 90	rogatki miejskie	
134	ul. Łaska	cmentarz rzymskokatolicki	
135	ul. Łaska	cmentarz ewangelicki	
136	ul. Piaskowa	cmentarz Chryścijan Baptystów	

137	ul. Mickiewicza 2	zespół – dom	
138		zespół – oficyna	
139	ul. Mickiewicza 5	zespół – dom i oficyna	
140	ul. Mickiewicza 6	dom	
141	ul. Mickiewicza 7	dom	
142	ul. Narutowicza 2	dom	
143	ul. Narutowicza 5	dom	
144	ul. Narutowicza 7	dom	
145	ul. Narutowicza 10	dom	
146	ul. Narwiańska 26	dom	
147	ul. Obywatelska 7	dom	
148	ul. Ogrodowa 1	dom	
149	ul. Ogrodowa 9	dom	

150	ul. Ogrodowa 11	dom	
151	ul. Ogrodowa 13	dom	
152	ul. Ogrodowa 24	dom	
153	ul. Ogrodowa 43	dom	obiekt wykreślono dnia 29 listopada 2010 r.
154	ul. Opiesińska 8	zespół budynków pofabrycznych – szkoła przyzakładowa	z inwentaryzacji w terenie wynika, iż obiekty zostały wyburzone
155		zespół budynków pofabrycznych budynek pofabryczny	
156	ul. Opiesińska 23 – 25	dom wraz z zabudowaniami gospodarczymi i otoczeniem	
157	ul. Paprocka 13	dom	
158	ul. Paprocka 59	dom	
159	ul. Piaskowa 6	dom	
160	ul. Piaskowa 17	dom	
161	ul. Parkowa 3/ Kolbego 2	browar	
162	Plac Wolności 1	zespół – dom	
163		zespół – oficyna	
164	Plac Wolności 2	zespół – dom	
165		zespół – oficyna	
166	Plac Wolności 3 – 4	dom	
167	Plac Wolności 5, 5A, 5B	dom	
168	Plac Wolności 6	dom	
169	Plac Wolności 7	oficyna	
170	Plac Wolności 9	dom	
171	Plac Wolności 9A	dom	
172	Plac Wolności 10	zespół – dom i oficyna	
173	Plac Wolności 16	dom	
174	Plac Wolności 22	dom	obiekt wykreślono 15 lipca 2011 r.
175	Plac Wolności 24	zespół – dom	
176		zespół - oficyna	
177	Plac Wolności 25	dom	
178	Plac Żelazny 1	dom przydworcowy	



179	Plac Żelazny 3	dworzec kolejowy	
180	Plac Żelazny 5	dom przydworcowy	
181	ul. Pomorska 3	dom	
182	ul. Pomorska 5	dom	
183	ul. Pomorska 9	dom	
184	ul. Pomorska 11	zespół pofabryczny dawnej garbarni – portiernia	
185		zespół pofabryczny dawnej garbarni – dom	
186	ul. Pomorska 13	zespół pofabryczny dawnej garbarni – dom	
187	ul. Pomorska 14	dom	
188	ul. Pomorska 15	dom	
189	ul. Pomorska 16	dom	
190	ul. Przytorze 14	dom kolejowy	
191	ul. Sieradzka 3	zespół – dom i oficyna	
192	ul. Sieradzka 23	dom	
193	ul. Sieradzka 26	dom	
194	ul. Sieradzka 28	zespół - dom i dwie oficyny	
195	ul. Sieradzka 29	Gimnazjum Męskie	318/A - obiekt w rejestrze zabytków
196	ul. Sieradzka 30	dom	
197	ul. Sieradzka 33	dom	
198	ul. Sieradzka 41	zespół – dom i oficyna	
199	ul. Sieradzka 57	dom	
200	ul. Sieradzka 61	zespół - dom	
201		zespół – oficyna	
202	ul. Sieradzka 61A	magazyn	
203	ul. Sieradzka 73	dom	
204	ul. Szadkowska 17	dom	
205	ul. Szadkowska 19	dom	
206	ul. Szadkowska 21	dom	
207	ul. Szadkowska 29	dom	
208	ul. Szadkowska 47	dom	

209	ul. Szadkowska 49/51	młyn I	
210		młyn II	
211	ul. Szkolna 12	dom	
212	ul. Szpitalna 4	zespół pofabryczny – budynek biurowy	
213	ul. Królewska 27	zespół pofabryczny - oficyna	
214	ul. Szpitalna 4	zespół pofabryczny – komin	
215	ul. Zielona 5/ Królewska 25	zespół pofabryczny	
216	ul. Tkacka 7 – 9	młyn	
217	ul. Topolowa 8	dom	obiekt wykreślono w 31 maja 2021 r.
218	ul. Wiślana 8	dom	
219	ul. Wiślana 14	dom	obiekt wykreślono dnia 3 września 2015 r.
220	ul. Wodna 5 – 7	budynek danej rzeźni	

221	ul. Wodna 34/ Zakopiańska 9	zespół – dom i pralnia	
222	ul. Wolska 22A	magazyn	
223	ul. Zakopiańska 1	dom	
224	ul. Zduńska / Paprocka	kapliczka	
225	ul. Zielona 9A	dom	
226	ul. Zielona 11	zespół pofabryczny	
227	ul. Złota 10	dom	
228	ul. Złota 12	dom	
229	ul. Złota 15	dom	
230	ul. Złota 22	dom	
231	ul. Złota 25	dom	
232	ul. Złota 29B	dom	
233	ul. Złota 38	dom	
234	ul. Złota 71	dom	obiekt wykreślono dnia 29 listopada 2010 r.
235	ul. Złotnickiego 3	dom	
236	ul. Złotnickiego 5	dom	
237	ul. Złotnickiego 6	dom	280/A - obiekt w rejestrze zabytków
238	ul. Złotnickiego 7	dom – muzeum	

239		ogrodzenie domu – muzeum	
240	ul. Złotnickiego 11	dom	
241	ul. Złotnickiego 12	dwór	
242	ul. Złotnickiego 13	dom	
243	ul. Złotnickiego 16	dom	
244	ul. Złotnickiego 18	dom	
245	ul. Złotnickiego 20	dom	
246	ul. Złotnickiego 21	dom	
247	ul. Złotnickiego 23	harcówka, dawna kaplica Braci Morowiaków	
248	ul. Złotnickiego 25	dom	
249	ul. Złotnickiego	park miejski im. Stefana Złotnickiego	
250	ul. Grunwaldzka 1	dom	
251	ul. Grunwaldzka 2	dom	
252	ul. Grunwaldzka 3	dom	
253	ul. Grunwaldzka 4	dom	
254	ul. Grunwaldzka 5	dom	
255	ul. Grunwaldzka 6	dom	
256		dworzec	
257	ul. Karsznicka 11	toalety przydworcowe	
258	ul. Karsznicka 1	dom	
259	ul. Karsznicka 7-9	magazyn i mieszkania	
260	ul. Karsznicka 54	dom	
261	ul. Karsznicka 56	dom	
262		dom	
263	ul. Karsznicka 58	budynek gospodarczy	
264	ul. Karsznicka 60	dom	
265	ul. Karsznicka 106	dom	
266	ul. Karsznicka 114	dom	
267	ul. Karsznicka 116	dom	
268	ul. Karsznicka 118	dom	
269	ul. Karsznicka 120	dom	

270	ul. Karsznicka 124	budynek kolejowy	
271	ul. Kałużewskiego 1	dom	
272	ul. Kałużewskiego 2	dom	
273	ul. Kałużewskiego 3	dom	
274	ul. Kałużewskiego 4	dom	
275	ul. Kolejowa 6	hala zakładu taboru	
276	ul. Kolejowa 17	dom	
277	ul. Kombatantów 1	dom	
278	ul. Kombatantów 3	dom	
279	Plac Zwycięstwa 1	dom	
280	ul. Sylli 2	dom	
281	ul. Wojska Polskiego 3	dom	
282	ul. Wojska Polskiego 8	dom	
283	ul. Wojska Polskiego 9	dom	
284	ul. Wojska Polskiego 10	dom	
285	ul. Wojska Polskiego 14	dom	
286	ul. Wojska Polskiego 16	dom	
287	ul. 1-go Maja 1A i 1B	dom	
288	ul. 1-go Maja 2A i 2B	dom	
289	ul. 1-go Maja 3A i 3B	dom	
290	ul. 1-go Maja 4A i 4B	dom	
291	ul. 1-go Maja 6A i 6B	dom	
292	Miasto Zduńska Wola	układ urbanistyczny miasta Zduńska Wola	
293	Miasto Zduńska Wola	układ urbanistyczny osiedla Karsznice	
294	ul. Kolejowa 6	magazyn oleju tzw. Olejarnia, ob. Izba Historii Zakładu Taboru	
295	ul. Kolejowa 6	hala przejazdowa	
296	Aleje Kościuszki 12	dom	
297	ul. Złotnickiego 3A	dom	

**Tabela 14.** Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków miasta Zduńska Wola

LP.	LOKALIZACJA STANOWISKA	FUNKCJA, CHRONOLOGIA STANOWISKA
1	Nowe Miasto 1 (stan. 15 na obszarze AZP 70-47)	osada kultury pucharów lejkowatych, epoka kamienia: neolit
2	Nowe Miasto 2 (stan. 18 na obszarze AZP 70-47)	osada kultury pucharów lejkowatych, epoka kamienia: neolit
3	Osmolin 1 (stan. 4 na obszarze AZP 70-47)	osada kultury przeworskiej, epoka żelazna: okres rzymski
4	Swędzieniejewice 1 (stan. 13 na obszarze AZP 70-47)	punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia
5	Swędzieniejewice 2 (stan. 14 na obszarze AZP 70-47)	osada kultury polskiej, nowożytność
6	Zduny 2 (stan. 43 na obszarze AZP 70-46)	osada kultury polskiej, nowożytność
7	Zduny 3 (stan. 47 na obszarze AZP 70-46)	osada kultury polskiej, nowożytność
8	Zduny 4 (stan. 48 na obszarze AZP 70-46)	osada kultury polskiej, nowożytność
9	Zduny 5 (stan. 49 na obszarze AZP 70-46)	osada kultury polskiej, nowożytność
10	Zduny 6 (stan.57 na obszarze AZP 70-46)	Punkt osadniczy kultury nieokreślonej, epoka kamienia: neolit?
11	Zduńska Wola 1 (stan. 2 na obszarze AZP 70-47)	Punkt osadniczy kultury amfor kulistych, epoka kamienia: neolit
12	Zduńska Wola 2 (stan. 3 na obszarze AZP 70-47)	Osada episznurowego kręgu kulturowego, wczesna epoka brązu
13	Zduńska Wola ? (stanowisko archiwalne o nieustalonej lokalizacji)	Punkt osadniczy kultury świderskiej?, epoka kamienia: schyłkowy paleolit?

## Gmina Zduńska Wola

### Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zduńska Wola i Gminna Ewidencja Zabytków

***Gminny Program Opieki nad Zabytkami gminy Zduńska Wola na lata 2020-2023, przyjęty uchwałą Nr XX/151/2020 Rady Gminy Zduńska Wola z dnia 30 kwietnia 2020 r.***

Celem Programu jest dążenie do poprawy stanu zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego, a przez to zachowanie piękna krajobrazu kulturowego. POnZ ma pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem kulturowym Gminy Zduńska Wola. Działania wskazane w programie mają na celu poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich zarówno dla mieszkańców gminy jak i turystów. Jako ważne narzędzie realizacji programu wskazano działania edukacyjne, które pomogą budzić (pobudzić) w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej oraz roli i znaczenia lokalnych wartości zarówno dziedzictwa materialnego jak i niematerialnego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest spójny z Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w szczególności realizując cel 5. Region o dobrze

zachowanym dziedzictwie kulturowym. W związku z powyższym autorzy Programu zauważyli, że „dla osiągnięcia poprawy stanu zachowania dziedzictwa na terenie Gminy Zduńska Wola konieczne jest podejmowanie działań o charakterze naprawczym, które zostały przewidziane w niniejszym programie.”<sup>40</sup> Jako jedno z działań w ramach monitorowania stanu zachowania i planowania działań na rzecz właściwego utrzymania i przeciwdziałania zagrożeniom dla dziedzictwa kulturowego regionu wskazano okresowe sporządzanie i aktualizację GPOnZ-u.

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zduńska Wola jest spójny z kierunkami działań zawartymi w Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami. Realizacja zawartych w programie wojewódzkim celów wpłynie na poprawę stanu obiektów zabytkowych na terenie Gminy oraz zwiększy atrakcyjność krajobrazu kulturowego regionu. Gminny program opieki nad zabytkami jest również spójny z Strategią Rozwoju Powiatu Zduńskowolskiego, która zakłada między innymi, że, „Różnorodne zasoby kulturowe powiatu mogą stanowić podstawę do kreowania antropogenicznych form turystyki, takich jak turystyka miejska, kulturowa, historyczna czy religijna.”<sup>41</sup> Idąc w ślad za Strategią Rozwoju Powiatu Zduńskowolskiego Gminny POnZ przewiduje realizację działań mających na celu zapewnienie dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym na terenie Gminy co istotnie dopełni zadania jakie postawiono w tym zakresie w Strategii Rozwoju Powiatu Zduńskowolskiego na lata 2022-2030.

Program opieki nad zabytkami jest również spójny ze Strategią Rozwoju Gminy Zduńska Wola wpisując się min. w jej cele strategiczne: zorganizowanie mieszkańcom atrakcyjnej oferty spędzania czasu wolnego oraz skutecznej promocji gminy.

Program opieki nad zabytkami Gminy Zduńska Wola jest spójny z Programem Rewitalizacji dla Gminy Zduńska Wola na lata 2017-2023 oraz Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Zduńska Wola. W ramach Studium określono min. uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Zgodnie z założeniami Studium działania prowadzone w sferze ochrony krajobrazu kulturowego powinny zmierzać do;

- a. Zachowania istniejącej zabudowy o wartościach zabytkowych i kompozycyjnych,
- b. Konserwacji, rewaloryzacji i porządkowaniu zabytkowych parków, cmentarzy, zabytkowych budynków mieszkalnych i gospodarczych,
- c. Zachowania i ochrony stanowisk archeologicznych,
- d. Zachowania i konserwacji obiektów historycznych oraz dążenie do usunięcia, elementów uznanych za zniekształcające założenia historyczne i rekonstrukcję cennych obiektów zniszczonych,
- e. Dostosowania współczesnej funkcji do wartości obiektów zabytkowych.

Na terenie gminy obowiązują strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa A czyli strefa pełnej ochrony konserwatorskiej, która obejmuje teren wokół kościoła parafialnego w Korczewie oraz zespół parkowo-pałacowy w Wojsławicach.

Strefa B Strefa ochrony zachowanych elementów zabytkowych, która obejmuje: cmentarz parafialny w Korczewie oraz zespół dworsko-parkowy w Karsznicach.

Strefa E Strefa ochrony ekspozycji obiektów zabytkowych obejmująca teren przy kościele parafialnym w Korczewie, teren przy zespole pałacowo-parkowym w Wojsławicach, teren przy zespole dworsko-parkowym w Karsznicach.

<sup>40</sup> Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zduńska Wola na lata 2020-2023 s. 15

<sup>41</sup> Strategia Rozwoju Powiatu Zduńskowolskiego na lata 2022-2030

W Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Zduńska Wola dokonano podziału rzeczowego zabytków na:

- a. Zabytki nieruchome do których zaliczono zarówno zabytki ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków jak i wojewódzkiej ewidencji i rejestrze zabytków województwa łódzkiego prowadzonym przez Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.  
Wykaz zabytków nieruchomych wyszczególniony został w tabeli
- b. Zabytki ruchome do których zaliczono min. wyposażenie kościołów.
- c. Zabytki archeologiczne do których zaliczono 56 stanowisk archeologicznych wymienionych w Tabeli
- d. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych zaznaczając przy tym, że na terenie gminy nie występują zabytki w zbiorach muzealnych.
- e. Dziedzictwo niematerialne: Na terenie Gminy Zduńska Wola do dziedzictwa niematerialnego można zaliczyć organizowane wydarzenia kulturalne, w tym festyny i konkursy, których inicjatorem jest głównie Gmina, ale także stowarzyszenia działające na jej terenie. Gmina charakteryzuje się aktywną działalnością kobiet w ramach kół gospodyń wiejskich, poprzez które krzewione są miejscowe tradycje i obyczaje oraz mężczyźni w ramach Ochotniczych Straży Pożarnych. Do wydarzeń i imprez kulturalnych odbywających się w ostatnich latach na terenie Gminy, kształtujących kulturę regionu, można zaliczyć m.in.: obchody Orszaku Trzech Króli, obchody Międzynarodowego Dnia Kobiet, obchody VII Gminnego Dnia Katyńskiego, obchody Powiatowo-Gminnego Dnia Strażaka Państwowej i Ochotniczej Straży Pożarnej, jubileusz 90-lecia istnienia OSP w Piaskach czy Dożynki.<sup>42</sup>

### **Zabytki o najważniejszym znaczeniu dla Gminy Zduńska Wola**

#### **W Programie Opieki nad Zabytkami wyszczególniono:**

**Kościół parafialny p.w. Św. Katarzyny w Korczewie;** Parafia w Korczewie została erygowana już w XIII wieku, w związku z tym już wtedy musiał znajdować się tutaj kościół. Podczas szwedzkiego najazdu na Polskę został on jednak spalony i na jego miejsce zbudowano nowy kościół – Kościół p. w. św. Katarzyny. Kościół parafialny pod wezwaniem św. Katarzyny w Korczewie został wybudowany w 1729 roku z fundacji księdza Grzegorza Paszkowskiego. Patronkami kościoła są dwie święte: Katarzyna Aleksandryjska i Anna Samotrzecia. Drewniany kościół o konstrukcji zrębowej jest budowlą orientowaną, jednonawową, z węższym i niższym prezbiterium zamkniętym wielobocznie, zbudowany w stylu barokowym, na kamiennym fundamencie. Pierwotne wyposażenie zostało wywiezione na początku II Wojny Światowej. Z tego okresu zachowało się jedynie rzeźbione tabernakulum z głównego ołtarza z poł. XVII wieku, z malowanymi przedstawieniami czterech ewangelistów oraz barokowy krucyfiks. W 1871 roku można odnotować pierwsze działania we wnętrzu świątyni od momentu jej powstania, kiedy to ściany kościoła pomalowano farbą olejną. Kolejne prace malarskie przeprowadzono już w 1879 roku – odmalowano wówczas prezbiterium, wykonano lamperie w całym kościele a także namalowano na ścianach trzy nowe obrazy (m.in. Boga Ojca nad chrzcielnicą)<sup>1</sup>. W 1892 roku staraniem ks. Ksawerego Klasy wybudowano nową murowaną plebanię oraz ponownie pomalowano wnętrze kościoła<sup>2</sup>. W 1931 roku staraniem ks. Stanisława Kozłowskiego rozbudowano świątynię od strony zachodniej. Umożliwiło to podniesienie chóru i umiejscowienie miecha organów na ich tyle, co poprawiło rezonans. Poprzez podniesienie chóru uzyskano również więcej miejsca na podwójne drzwi od strony południowej, które otrzymały okucia

<sup>42</sup> Program opieki nad zabytkami Gminy Zduńska Wola ma lata 2020-2023, s. 38



żelazne oparte na motywie ostu, zakupione za 511 zł przez parafian uczestniczących w pielgrzymce do Częstochowy w 1931 r. Natomiast drzwi z okuciami z pierwszej połowy XIX wieku ze ściany zachodniej (szczytowej) przeniesiono na północną. Powróciły one na swoje miejsce w 1960 r., gdzie znajdują się do dziś. Po zakończonej rozbudowie kościoła rozpoczęto remont starej części świątyni, kiedy to m.in. zakonserwowano dach i ściany specjalnym płynem do impregnacji drewna Carbolineum. W następnych latach staraniem ks. Mariana Godlewskiego dokonano kolejnych remontów, w tym pomalowano prezbiterium. W okresie II wojny światowej kościół został przejęty przez Niemców i zamieniony na spichlerz, a pod koniec wojny odbywały się we wnętrzu świątyni przedstawienia kabaretowe dla niemieckich żołnierzy. Zabytkowe wyposażenie kościoła (trzy ołtarze, chrzcielnica, ambona i ławki) zostały wywiezione przez okupantów lub zniszczone. Po wojnie wnętrze kościoła odnowiono w latach 1945-1947. Pomalowano wówczas ściany wewnątrz, naprawiono gonty i wyremontowano organy oraz wybudowano z fundacji parafian ołtarz główny, zaprojektowany przez artystę rzeźbiarza i malarza Kazimierza Waluka z Torunia<sup>5</sup>. W roku 1960 po przeprowadzeniu wizji lokalnej dotyczącej stanu kościoła zalecono wymienić zgniłe deski i gonty, a we wnętrzu kościoła zerwać dyktę przykrywającą oryginalny strop i oczyścić przed malowaniem ściany<sup>6</sup>. Dekorację malarską nawiązującą do sztuki sieradzkiej wykonał w latach 1966-67, artysta Henryk Domurat. Na początku lat dziewięćdziesiątych dokonano kolejnych prac remontowych we wnętrzu świątyni według zaleceń konserwatora diecezjalnego ks. Józefa Arabskiego i ks. Piotra Sierzchały. Wówczas naprawiono instalację elektryczną, pokryto strop boazerią z klepek sosnowych, pomalowano ściany prezbiterium i nawy głównej, odnowiono i położycono ołtarz główny i boczne oraz prospekt organowy i balustradę chóru<sup>7</sup>. Przy okazji wykonywanych prac usunięto ze ściany północnej prezbiterium drewnianą ambonę z lat sześćdziesiątych XX wieku. W 2017 roku w trakcie prac przy konstrukcji stropu usunięto ze sklepienia boazerię oraz ze względu na stan zachowania, deski sklepienia. Odsłonięto wówczas przedstawienie św. Jadwigi na czole kolebki sklepienia. W celu wzmocnienia konstrukcji stropu podparto go dwoma słupami umieszczonymi w zachodniej części nawy (przed chórem).<sup>43</sup>

### **Relikt Dworu Obronnego Wężyków w zespole pałacowo-parkowym w Wojsławicach.**

Zamek powstał około 1550 r. z fundacji rodu Wężyków prawdopodobnie chorążego mniejszego Piotra i jego żony. Niewielki zamek miał mury grubości 1, 7 m.. Założony na planie zbliżonym kwadratu o bokach 20,5 na 23 na 21,7 na 23 metry. Wewnątrz muru znajdował się budynek mieszkalny o powierzchni całkowitej 200 m<sup>2</sup>. Warownia posiadała dziedziniec o wymiarach 10 na 20 metrów. Najniższa kondygnacja była podzielona na dwa pomieszczenia. We wschodniej ścianie była umieszczona brama z furką dla pieszych. Przy północno-wschodniej ścianie wybudowano basztę o średnicy sześciu metrów. Baszta mogła być flankowana. Mury prawdopodobnie zwieńczone były gankami i blankami. Całość założenia obejmowała około 500 m<sup>2</sup>. Do dnia dzisiejszego zachowały się ściany południowego muru ściany dzielącej pierwszą kondygnację oraz fragment wieży i bramy.<sup>44</sup> Pałac w zespole pałacowo-parkowym w Wojsławicach. Zbudowany ok. 1900 r. przez Siemiątkowskich, przebudowywany w latach późniejszych eklektyczny, znajduje się na wsch. od dworu, na skraju parku podworskiego. Posiada nieregularną bryłę z kilkoma ryzalitami i dobudówką od wschodu. W środkowym ryzalicie frontu, z attyką-ganek wejściowy z kolumnami i schodami. W elewacji ogrodowej ryzalit z trójkątnym szczytem i wyjściem ze schodami.

**Dwór w zespole pałacowo-parkowym w Wojsławicach.** To jeden z trzech obiektów znajdujących się w miejscowym parku. Zbudowany został w XIX w. przez rodzinę Siemiątkowskich w 1 poł. XIX w. murowany, parterowy z mieszkalnym poddaszem. Zbudowany na planie prostokąta.

<sup>43</sup> Źródło: K. Pyrkosz, K. Róg, Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich ściany wokół empyry, chóru muzycznego oraz drzwi portalu głównego Kościoła Parafialnego pw. Św. Katarzyny w Korczewie, s. 4-5, Zduńska Wola 2020 r.

<sup>44</sup> Źródło: <https://medievalheritage.eu/pl/strona-glowna/zabytki/polska/wojswlawice-zamek/> (dostęp 09.06.2023 r.)

Układ wnętrza dwutraktowy z sienią na osi, na przestrzał. Naroża boniowane. Dach dwuspadowy z facjatkami od frontu i ogrodu, zwieńczonymi trójkątnymi szczytami.<sup>45</sup>

## OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY ZDUŃSKA WOLA

Zachowane obiekty zabytkowe są zróżnicowane pod względem architektonicznym oraz sposobie ich użytkowania i stanu zachowania. Program opieki nad zabytkami określa słabe i mocne strony w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz wskazuje na potencjalne zagrożenia mogące powodować negatywne skutki dla ochrony obiektów i obszarów zabytkowych na terenie gminy. Jednocześnie autorzy programu wskazują na potencjalne szanse dające możliwość dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego.

Do mocnych stron stanu dziedzictwa historyczno-kulturowego gminy zaliczono: zachowane obiekty architektury sakralnej i kultu religijnego, wykorzystanie obiektów zabytkowych do rozwoju atrakcji rekreacyjnych i turystycznych, bogate dziedzictwo niematerialne, zachowanie oraz pielęgnowanie tradycji i kultury sieradzkiej przez nowe pokolenia, promocję historii i dziedzictwa kulturowego, uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w gminnych dokumentach strategicznych i planistycznych, podejmowane przez władze gminy działania na rzecz poprawy walorów środowiska kulturowego Gminy.

Do słabych stron zaliczono: niewystarczające środki na renowację zabytkowych obiektów, zły stan bezpośredniego otoczenia niektórych obiektów zabytkowych, konkurencja turystyczna ze strony gmin sąsiedzkich, trudności w pozyskaniu środków zewnętrznych, głównie przez prywatnych właścicieli.

Jako szanse dostrzeżono: rosnąca świadomość mieszkańców nt. znaczenia krajobrazu kulturowego i obiektów zabytkowych, jako produktu turystycznego, możliwość pozyskania dotacji na prace konserwatorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych ze środków finansowych pochodzących z różnych źródeł, wzrost roli mediów w popularyzowaniu tematów historycznych oraz tematów dotyczących zabytków i ich ochrony, możliwość rewaloryzacji znaczącej części obiektów zabytkowych z wykorzystaniem środków krajowych i dotacji unijnych.

Natomiast wśród zagrożeń zdefiniowano ryzyko wystąpienia negatywnych zdarzeń losowych mogących uszkodzić lub zniszczyć obiekty zabytkowe, brak możliwości podjęcia prac remontowo – konserwatorskich przy obiektach stanowiących dziedzictwo kulturalne będących własnością prywatną, degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzenie elementów nowej zabudowy nienawiązujących do historycznego charakteru gminy.<sup>46</sup>

W ramach Programu wyznaczono trzy priorytety:

**Priorytet I.** Ochrona dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego. Jako kierunek działań wskazano zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania. Drugi kierunek działań to podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne. Działania te realizowane będą poprzez podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na działania z zakresu ochrony zabytków i prowadzenie bieżących prac porządkowych przy obiektach zabytkowych.

**Priorytet II.** Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego; Jako kierunek działań wskazano zintegrowaną ochronę dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego. Działanie to realizowane będzie poprzez: 1. Opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie obszarów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi, w tym weryfikację obowiązujących w tym zakresie aktualizacji zagadnień związanych z ochroną zabytków. 2. Wdrażanie zapisów gminnych/lokalnych programów rewitalizacji w realizacji zagospodarowania przestrzennego, w tym w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

<sup>45</sup> Katalog zabytków Sztuki w Polsce, T. II Województwo Łódzkie, Zeszyt 10 Powiat Sieradzki, red. J. Z. Łoziński, s. 40, Warszawa 1953 r.

<sup>46</sup> Źródło: Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zduńska Wola na lata 2020-2023

**Priorytet III.** Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości. Jako kierunki działań wskazano szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym, edukację i popularyzację wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym, specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym. Działania te realizowane będą poprzez weryfikację obiektów wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków pod kątem zgodności ze stanem faktycznym i monitoring oraz weryfikację obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków.<sup>47</sup>

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zduńska Wola podlega ocenie realizacji, a głównym jego odbiorcą jest społeczność lokalna, która powinna odczuć bezpośrednio efekty jego wdrażania. Program powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad nimi oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Wskaźnikami służącymi do oceny realizacji Programu będą:

- a. Poziom wydatków budżetu Gminy Zduńska Wola na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- b. Liczba miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które zostały sporządzone przez Gminę Zduńska Wola,
- c. Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie Gminy,
- d. Liczba zabytków ujęta w Gminnej Ewidencji Zabytków,
- e. Liczba zabytków wyłączona z Gminnej Ewidencji Zabytków.

**Tabela 15.** Gminna Ewidencja zabytków Gminy Zduńska Wola

LP	Miejscowość	Adres	Nr działki	Obiekt	Czas Powstania	Nr rejestru zabytków
1	Korczew	Korczew 1	159/1	Kościół parafialny pw. św. Katarzyny w zespole kościoła pw. św. Katarzyny	1729, 1930	824/29/A
2	Korczew	Korczew 1	159/1	Otoczenie kościoła w zespole kościoła par. pw. św. Katarzyny	1729	
3	Korczew	Korczew 4a	1507/4	Plebania przy kościele p.w. św. Katarzyny	XX w.	
4	Korczew	Korczew	161	Kaplica cmentarna w zespole cmentarza parafialnego	1857 r.	
5	Korczew	Korczew	161	Otoczenie cmentarza w zespole cmentarza parafialnego	XVIII w.	
6	Wojśławice	Wojśławice	367/12	Dwór w zespole pałacowo-parkowym	1780/I p. XIX w.	868/88/A
7	Wojśławice	Wojśławice	367/12	Pałac w zespole pałacowo-parkowym	I p. XX w.	
8	Wojśławice	Wojśławice	369/2	Relikt dworu obronnego Wężyków w zespole pałacowo-parkowym		
9	Wojśławice	Wojśławice	369/2	Park w zespole	II p. XIX w.	

<sup>47</sup> Źródło: Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zduńska Wola, s. 50-51

		gm. Zduńska Wola		pałacowo-parkowym		
10	Karsznice	Karsznice gm. Zduńska Wola	261/12	Dwór w zespole dworsko-parkowym	Przełom XIX i XX w.	
11	Karsznice	Karsznice gm. Zduńska Wola	261/12	Park w zespole dworsko-parkowym	Przełom XIX i XX w.	
12	Andrzejów	Andrzejów gm. Zduńska Wola	42/1	Schron bojowy z okresu II wojny światowej	I p. lat 40-tych XX w.	
13	Piaski	Piaski gm. Zduńska Wola	728	Schrony bojowe z okresu II wojny światowej	I p. lat 40 XX w.	

**Tabela 15.** Wykaz stanowisk archeologicznych na terenie Gminy Zduńska Wola

Miejscowość	Nr stanowiska	Funkcja	Chronologia	Kultura
Andrzejów	11 na 69-46	Punkt osadniczy	Neolit	k. pucharów lejkowatych
Andrzejów	11 na 69-46	Obozowisko	Neolit	k. pucharów lejkowatych
		Ślad osadniczy	Okres rzymski	k. przeworska
		Osada	Nowożytność	k. polska
Annopole Nowe	Osada	Osada	Nowożytność	k. polska
Annopole Nowe	4 na 69-46	Ślad osadnictwa	Okres lateński	k. pomorska
Annopole Nowe	7 na 69-46	Ślad osadnictwa	Pradzieje	k. nieokreślona
Annopole Stare	7 na 68-46	Punkt osadniczy	Epoka brązu	k. łużycka
			XVI-XVIII w.	k. polska
Annopole Stare	8 na 68-46	Ślad osadnictwa	Późne średniowiecze	k. polska
			Punkt osadniczy	XVI-XVIII w.
Annopole Stare	9 na 68-46	Punkt osadniczy	XVII-XVIII w.	k. polska
Annopole Stare	11 na 68-46	Punkt osadniczy	XVI-XVIII w.	k. polska
Biały Ług	7 na 69-47	Punkt osadniczy	XVI-XVIII w.	k. polska
Biały Ług	8 na 69-47	Punkt osadniczy	XVI-XVIII w.	k. polska
Czechy	44 na 70-46	Osada	XI-XIII w.	k. prapolska
		Osada	Nowożytność	k. polska
Czechy	50 na 70-46	Osada	Nowożytność	k. polska
Czechy	51 na 70-46	Osada	Nowożytność	k. polska
Gajewniki	4 na 69-47	Osada	XVI-XVIII w.	k. polska
Gajewniki	10 na 69-47	Punkt osadniczy	XVI-XVIII w.	k. polska
Gajewniki	11 na 69-47	Punkt osadniczy	XVI-XVIII w.	k. polska
Gajewniki	23 na 69-47	Punkt osadniczy	XVI-XVIII w.	k. polska
Gajewniki	27 na 69-47	Osada	XVI-XVIII w.	k. polska
Gajewniki	28 na 69-47	Osada	XVI-XVIII w.	k. polska
Gajewniki	31 na 69-47	Osada	XVI-XVIII w.	k. polska
Grabina	9 na 70-47	Ślad osadnictwa	Wczesna epoka	k. nieokreślona

			brązu	
Izabelów	1 na 69-46	Cmentarzysko	Okres lateński	k. pomorska
		Osada	VII-IX w.	k. prapolska
Izabelów	2 na 69-46	Osada	Okres halsztacko-lateński	k. pomorska
Izabelów	8 na 69-46	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia	k. nieokreślona
Janiszewice	16 na 69-47	Punkt osadniczy	XVI-XVIII w.	k. polska
Janiszewice	17 na 69-47	Punkt osadniczy	XVI-XVIII w.	k. polska
Janiszewice	18 na 69-47	Punkt osadniczy	XVI-XVIII w.	k. polska
Janiszewice	22 na 69-47	Ślad osadniczy	XVI-XVIII w.	k. polska
Karsznice	1 na 70-47	Osada	Późne średniowiecze	k. polska
Karsznice	11 na 70-47	Osada	Wczesne średniowiecze	k. prapolska
Karsznice	20 na 70-47	Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	k. prapolska
Karsznice	21 na 70-47	Osada	Wczesne średniowiecze	k. prapolska
Karsznice	22 na 70-47	Osada	Wczesne średniowiecze	k. prapolska
Karsznice	23 na 70-47	Osada	Wczesne średniowiecze	k. prapolska
Karsznice	24 na 70-47	Osada	Nowożytność	k. polska
Karsznice	25 na 70-47	Ślad osadnictwa	Nowożytność	k. polska
Karsznice	26 na 70-47	Osada	Chronologia nieokreślona	k. nieokreślona
Karsznice	32 na 70-47	Osada	Nowożytność	k. polska
Karsznice	53 na 70-47	Osada	Neolit	k. pucharów lejkowatych
Karsznice	31 na 70-47	Ślad osadnictwa	Nowożytność	k. polska
Karsznice	12 na 70-47	Ślad osadnictwa	Neolit	k. pucharów lejkowatych
Korczew	6 na 69-46	Punkt osadniczy	Nowożytność	k. polska
Krobanów	8 na 70-47	Skarb monet	XV w.	k. polska
Krobanów	48 na 70-47	Osada	Średniowiecze	k. polska
Krobanów	49 na 70-47	Osada	Wczesne średniowiecze	k. prapolska
Krobanów	50 na 70-47	Osada	Wczesne średniowiecze	k. prapolska
Krobanów	51 na 70-47	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia	k. nieokreślona
		Ślad osadnictwa	Średniowiecze	k. polska
		Ślad osadnictwa	Nowożytność	k. polska
Krobanów	52 na 70-47	Ślad osadnictwa	Neolit	k. pucharów lejkowatych
Nowe Rębieskie Kolonia	13 na 68-46	Punkt osadniczy	XVI – XVIII w.	k. polska
Nowe Rębieskie Kolonia	14 na 68-46	Punkt osadniczy	XVI – XVIII w.	k. polska
Nowe Rębieskie	15 na 68-46	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia	k. nieokreślona

Kolonia				
		Cmentarzysko	Epoka brązu	k. łużycka
		Ślad osadnictwa	Nowożytność	k. polska
Nowe Rębieskie Kolonia	16 na 68-46	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia	k. nieokreślona
		Ślad osadnictwa	Wczesna epoka lateńska	k. pomorska
		Ślad osadnictwa	Nowożytność	k. polska
Nowe Rębieskie Kolonia	17 na 68-46	Ślad osadnictwa	Późny neolit	k. ceramiki sznurowej
Nowe Rębieskie Kolonia	18 na 68-46	Ślad osadnictwa	Pradzieje	k. nieokreślona
		Punkt osadniczy	XVII-XVIII w.	k. polska
Nowe Rębieskie Kolonia	19 na 68-46	Ślad osadniczy	Okres rzymski	k. przeworska
Nowe Rębieskie Kolonia	25 na 68-46	Punkt osadniczy	XVII – XVIII w.	k. polska
Ochraniew	29 na 69-47	Punkt osadniczy	XVI – XVIII w.	k. polska
Ochraniew	32 na 69-47	Punkt osadniczy	XVI – XVIII w.	k. polska
Ochraniew	33 na 69-47	Punkt osadniczy	XVI – XVIII w.	k. polska
Ogrodzisko	42 na 70-46	Osada	Nowożytność	k. polska
Ogrodzisko	45 na 70-46	Ślad osadniczy	Neolit	k. ceramiki grzebykowo-dołkowej
Opiesin	19 na 69-47	Ślad osadniczy	XVI – XVIII w.	k. polska
Opiesin	20 na 69-47	Ślad osadniczy	XVI – XVIII w.	k. polska
Piaski	15 na 70-46	Obozowisko	Mezolit	k. nieokreślona
		Cmentarzysko	Okres halsztacki	k. łużycka
		Ślad osadnictwa	Okres rzymski	k. przeworska
Piaski	20 na 70-46	Ślad osadnictwa	Mezolit	k. nieokreślona
		Cmentarzysko	Epoka brązu	k. łużycka
		Cmentarzysko	Okres rzymski	k. przeworska
Piaski	16 na 70-46	Osada	Nowożytność	k. polska
Piaski	17 na 70-46	Ślad osadnictwa	Okres rzymski	k. przeworska
Piaski	18 na 70-46	Osada	XII – XIII w.	k. prapolska
		Osada	Nowożytność	k. polska
Piaski	19 na 70-46	Ślad osadnictwa	Mezolit	k. nieokreślona
		Cmentarzysko	Okres halsztacki	k. łużycka
Piaski	21 na 70-46	Osada	XI – XIII w.	k. prapolska
Piaski	31 na 70-46	Osada	Okres lateński	k. pomorska
Piaski	35 na 70-46	Ślad osadnictwa	Epoka brązu	k. łużycka
Polków	29 na 70-46	Osada	XVI – XVII w.	k. polska
Polków	32 na 70-46	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia	k. nieokreślona
		Osada	XVI – XVIII w.	k. polska
Polków	33 na 70-46	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia	k. nieokreślona
Polków	34 na 70-46	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia	k. nieokreślona
		Osada	Nowożytność	k. polska
Polków	37 na 70-46	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia	k. nieokreślona

Pratków	22 na 68-46	Punkt osadniczy	Okres rzymski	k. przeworska
		Ślad osadnictwa	XVI – XVII w.	k. polska
Pratków	28 na 68-46	Ślad osadnictwa	Chronologia nieokreślona	k. łużycka
		Ślad osadnictwa	Nowożytność	k. polska
Pratków	29 na 68-46	Ślad osadnictwa	Późny neolit	k. nieokreślona
		Ślad osadnictwa	Epoka brązu	k. łużycka
		Punkt osadniczy	XVII – XVIII w.	k. polska
Pratków	57 na 68-46	Punkt osadniczy	XVII – XVIII w.	k. polska
Pratków	58 na 68-46	Punkt osadniczy	XVII – XVIII w.	k. polska
Pratków	62 na 68-46	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia	k. nieokreślona
		Ślad osadnictwa	Średniowiecze	k. polska
		Punkt osadniczy	XVII – XVIII w.	k. polska
Pratków	63 na 68-46	Punkt osadniczy	Średniowiecze	k. polska
Pratków	64 na 68-46	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia	k. nieokreślona
		Punkt osadniczy	XVII – XVIII w.	k. polska
Pratków	65 na 68-46	Punkt osadniczy	XVII – XVIII w.	k. polska
Pratków	66 na 68-46	Osada	XVII – XVIII w.	k. polska
Pratków	67 na 68-46	Punkt osadniczy	XVI – XVIII w.	k. polska
Pratków	68 na 68-46	Punkt osadniczy	XVII – XVIII w.	k. polska
Pratków	69 na 68-46	Ślad osadnictwa	Neolit	k. nieokreślona
		Ślad osadnictwa	Nowożytność	k. polska
Stare Rębieskie	74 na 68-46	Cmentarzysko	Okres halsztacki	k. łużycka
Stare Rębieskie	26 na 68-46	Punkt osadniczy	XVI – XVIII w.	k. polska
Stare Rębieskie	27 na 68-46	Punkt osadniczy	XVI – XVIII w.	k. polska
Suchoczasy	1 na 69-47	Ślad osadnictwa	Neolit	k. nieokreślona
Suchoczasy	12 na 69-47	Ślad osadnictwa	XVI – XVIII w.	k. polska
Suchoczasy	13 na 69-47	Ślad osadnictwa	XVI – XVIII w.	k. polska
Suchoczasy	21 na 69-47	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia	k. nieokreślona
		Ślad osadnictwa	XVI – XVIII w.	k. polska
Tymienice	5 na 69-46	Punkt osadniczy	Okres halsztacki	k. łużycka
Wojślawice	41 na 68-46	Dwór obronny „zameczek”	XVI – XVIII w.	k. polska
Wólka Wojślawska	14 na 69-47	Ślad osadnictwa	XVI – XVIII w.	k. polska
Wólka Wojślawska	15 na 69-47	Ślad osadnictwa	XVI – XVIII w.	k. polska
Wólka Wojślawska	34 na 69-47	Punkt osadniczy	XVI – XVIII w.	k. polska
Wymysłów	24 na 69-47	Punkt osadniczy	XVI – XVIII w.	k. polska
Wymysłów	25 na 69-47	Punkt osadniczy	XVI – XVIII w.	k. polska
Wymysłów	26 na 69-47	Osada	XVI – XVIII w.	k. polska
Wymysłów	30 na 69-47	Osada	XVI – XVIII w.	k. polska
Zamłyńie	42 na 68-46	Cmentarzysko	Koniec epoki brązu	k. łużycka
		Osada	Nowożytność	k. polska
Zamłyńie	43 na 68-46	Cmentarzysko	Epoka brązu	k. łużycka
Zamłyńie	44 na 68-46	Osada	XV – XVII w.	k. polska
Zamłyńie	45 na 68-46	Ślad osadniczy	Epoka brązu	k. łużycka



Zamłynie	10 na 68-46	Ślad osadnictwa	Neolit	k. nieokreślona
		Punkt osadniczy	XVI – XVIII w.	k. polska
Zamłynie	20 na 68-46	Ślad osadnictwa	Epoka kamienia	k. nieokreślona
		Osada	Późny okres rzymski	k. przeworska
		Punkt osadniczy	Nowożytność	k. polska
Zamłynie	21 na 68-46	Osada	Okres rzymski	k. przeworska
		Ślad osadnictwa	Nowożytność	k. polska
Zamłynie	23 na 68-46	Punkt osadniczy	XVII – XVII w.	k. polska
Zamłynie	24 na 68-46	Ślad osadnictwa	Średniowiecze	k. polska
		Punkt osadniczy	XVII – XVIII w.	k. polska
Zborowskie	9 na 68-45	Obozowisko	Mezolit	k. nieokreślona
Zborowskie	10 na 68-45	Obozowisko	Mezolit	k. nieokreślona
Zborowskie	11 na 68-45	Obozowisko	Mezolit	k. nieokreślona
Zborowskie	12 na 68-46	Punkt osadniczy	Średniowiecze	k. polska
		Punkt osadniczy	XVII – XVIII w.	k. polska

**Źródło:** Program Opieki nad zabytkami Gminy Zduńska Wola

## Gmina Zapolice

**Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zduńska Wola i Gminna Ewidencja Zabytków**  
Gminny Program Opieki nad Zabytkami gminy Zduńska Wola na lata 2022-2025, przyjęty został uchwałą Nr XLVII/328/22 Rady Gminy Zapolice z dnia 25 sierpnia 2022 r.

### Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy.

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformułowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT słabych i mocnych stron gminy Zapolice, a także szans i zagrożeń.

Wśród mocnych stron wymieniono min. zasób zabytków znajdujących się na terenie gminy, w tym wpisanych do rejestru zabytków w szczególności obiekt zabytkowy wysokiej klasy, o znaczeniu krajowym: Kościół Parafialny pw. św. Urszuli w Strońsku, infrastrukturę turystyczną, liczne obiekty architektury dworskiej, założenia parkowe w kilku lokalizacjach, liczne stanowiska archeologiczne, kapliczki przydrożne zlokalizowane w różnych miejscach na terenie gminy, obecność szlaków turystycznych, dogodne położenie komunikacyjne.

Za słabe strony uznano min. zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków, brak bieżących prac pielęgnacyjnych na części założen parkowych powodujących zatarcie ich historycznych wartości, zły stan cmentarzy w Holendrach i Swędzieniejewicach, prowadzone prace renowacyjne kapliczek, które powodują zatracenie ich zabytkowych wartości, brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych. Wśród szans na poprawę stanu zachowania zabytków wymieniono min. zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane

z ochroną zabytków, szerszą promocję walorów kulturowych i przyrodniczych Gminy, wzrastającą świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości, wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne, rozwój szlaków turystycznych na terenie gminy. Wśród zagrożeń wymieniono natomiast: niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych, niekontrolowany wzrost liczby mieszkańców stanowiący potencjalne zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego, niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych, niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków środowiska, zanik tradycji i tożsamości regionalnych.<sup>48</sup>

*Priorytety, cele szczegółowe i wynikające z nich działania wyznaczające politykę gminy w zakresie ochrony zabytków na lata 2022-2025*

W ramach Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami wyznaczono dwa priorytety i osiem celów szczegółowych, które wyznaczają politykę gminy w zakresie ochrony zabytków na lata 2022-2025.

Priorytet I *Prowadzenie polityki gminnej mającej na celu zachowanie istniejących walorów zabytkowych* podzielony został na 5 celów szczegółowych obejmujących następujące zagadnienia: Organizację wsparcia dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych polegającą na zabezpieczeniu środków budżetowych na działania związane z opieką nad zabytkami, identyfikację najpilniejszych potrzeb przy obiektach znajdujących się w najgorszym stanie technicznym, przekazanie Starostwu Powiatowemu wykazu obiektów objętych ewidencją zabytków oraz jego systematyczne aktualizowanie. Cel szczegółowy obejmujący bezpośrednie wsparcie dla rewaloryzacji zabytkowych obiektów z budżetu gminy obejmuje min. monitoring stanowisk archeologicznych przez służby gminne, współpracę z właścicielami zabytkowych nieruchomości w celu wykorzystania ich do promocji gminy, zabezpieczenie dworu w Ptaszkowicach przed degradacją oraz zmiana jego funkcji, prace pielęgnacyjne na terenie parków będących własnością gminy jak i osób prywatnych, prace pielęgnacyjne na terenie cmentarzy wpisanych do GEZ w tym prace konserwatorskie w odniesieniu do ogrodzeń cmentarzy w Strońsku, prace pielęgnacyjne przy kapliczkach i krzyżach przydrożnych. Prace te mają odbywać się sukcesywnie, w miarę możliwości. Cel szczegółowy: Monitorowanie stanu zachowania zabytków oraz działania na rzecz ich poprawy obejmuje następujące działania polegające na aktualizacji danych zawartych w Gminnej Ewidencji Zabytków, rozszerzenie GEZ o kapliczki i krzyże przydrożne znajdujące się na terenie gminy Zapolice, sporządzenie kolejnej edycji Programu Opieki nad zabytkami, sporządzenie sprawozdania z realizacji POnZ, W ramach cel szczegółowego „Dbałość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w Gminie Zapolice” zaplanowano działania obejmujące ścisłe powiązanie podejmowanych działań w zakresie opieki nad zabytkami z dokumentami planistycznymi Gminy Zapolice oraz bieżącą pielęgnacją cmentarzy, miejsc kultu i miejsc pamięci. Działania te mają odbywać się sukcesywnie. W ramach wyznaczonego celu obejmującego określenie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych zaplanowano, że UG przekazywać będzie właścicielom lub dysponentom obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy informacji o możliwościach pozyskiwania dodatkowego wsparcia finansowego na prace remontowe lub konserwatorsko-restauratorskie.

Priorytet II wyznaczony w ramach programu obejmuje odpowiednie wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego w celu przybliżenia tych walorów mieszkańcom gminy oraz turystom. W celach szczegółowych zaplanowano: rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego polegający na organizacji imprez o zasięgu lokalnym, których celem będzie

<sup>48</sup> Źródło: Gminny Program Opieki nad Zabytkami gminy Zapolice, s. 45-46

przybliżenie mieszkańcom gminy i regionu wartości historycznych. Planowane jest także wykorzystanie, w celach promocyjnych Internetu i multimediiów oraz edukacja społeczności lokalnej w zakresie potrzeby zachowania dziedzictwa kulturowego w tym wspieranie organizacji pozarządowych, muzeów, galerii i innych instytucji kultury zajmujących się dziedzictwem kulturowym i historycznym, a także organizacja spotkań mających na celu upowszechnianie wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego.

Zadania określone w POnZ dla Gminy Zapolice na lata 2022-2025 będą wykonywane z wykorzystaniem instrumentów pranych, finansowych, społecznych i kontrolnych. Stopień realizacji programu oceniany będzie z uwzględnieniem: ilości wykonanych zadań przyjętych do realizacji, efektywności wykonania zadań, wartości finansowej zrealizowanych zadań, zakres współpracy z osobami i jednostkami odpowiedzialnymi za zabytki.<sup>49</sup>

Tabela 17. Wykaz obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Zapolice stan na dzień 15 listopada 2017 r.

LP	Miejscowość	Adres	Nr działki	Obiekt	Czas powstania	Nr rejestru zabytków
1	Beleń	Beleń 98-161 Zapolice		Zespół umocnień polskich	1939	
2	Holendry	Holendry 98-161 Zapolice	72/1	Cmentarz Ewangelicki	Ok. 1794 r.	
3	Kalinowa	Kalinowa 98-161 Zapolice	243/1	Dwór	Ok. 1820 r.	236/A
4	Kalinowa	Kalinowa 98-161 Zapolice	243/1	Zespół Dworski		
5	Paprotnia	Paprotnia 98-161 Zapolice	191/1	Zespół pałacowy pałac	1936 r.	
6	Paprotnia	Paprotnia 98-161 Zapolice	191/1, 192/1	Zespół pałacowy park		
7	Pstrokonie	Pstrokonie nr 98-161 Zapolice	241/1	Zespół dworski Dwór	Koniec XIX w.	307/A
8	Pstrokonie	Pstrokonie 98-161 Zapolice	241/1	Zespół dworski Park	I p. XX w.	423/A
9	Ptaszkowice	Ptaszkowice 98-161 Zapolice	103/6	Dwór	Ok. 1820 r.	
10	Ptaszkowice	Ptaszkowice 98-161 Zapolice	103/6, 103/7, 103/8, 106	Park dworski		
11	Rembieszów	Rembieszów 98-161 Zapolice	736	Kaplica Dworka	XIX w.	250/A
12	Rembieszów	Rembieszów 98-161 Zapolice	736	Relikt zespołu dworskiego.	XIX w.	

<sup>49</sup> Źródło POnZ gminy Zapolice s. 47-53

				Pozostałość parku		
13	Strońsko	Strońsko 98-161 Zapolice	299	Zespół kościoła parafialnego pw. św. Urszuli. Kościół	1 p. XIII w. rozbudowany 1458, 1726 r.	253/A
14	Strońsko	Strońsko 98-161 Zapolice	201, 210, 299	Zespół kościoła parafialnego pw. św. Urszuli. Otoczenie kościoła		
15	Strońsko	Strońsko 98-161 Zapolice	201	Zespół kościoła parafialnego pw. św. Urszuli. Plebania	1908 r.	
16	Strońsko	Strońsko 98-161 Zapolice	142	Zespół cmentarza parafialnego. Kaplica cmentarna	Po 1805 r.	254/A
17	Strońsko	Strońsko 98-161 Zapolice	142	Zespół cmentarza parafialnego. Cmentarz		
18	Strońsko	Strońsko 98-161 Zapolice	194	Park dworski	XIX w.	
19	Strońsko	Strońsko 6 98-161 Zapolice	209	Dom nr 6	Ok. 1900 r.	
20	Swędzieniejewice	Swędzieniejewice 98-161 Zapolice	151	Cmentarz wojenny z 1914 r.	1914	
21	Świerzyny	Świerzyny 98-161 Zapolice	276, 277, 278, 279, 284, 286	Park wiejski (podworski)		
22	Zapolice	Zapolice 98-161 Zapolice	171/1, 175, 176/1, 176/2, 176/3, 176/4, 176/5, 176/6, 176/7, 176/8, 176/9, 176/10, 177/1, 177/2, 178, 179, 180, 181	Relikt zespołu dworskiego. Park dworski	Początek XX w.	
23	Zapolice	Zapolice 98-161 Zapolice	179	Relikt zespołu	Pocz. XX w.	

				dworskiego. Brama wjazdowa		
24	Branica	Branica 98-161 Zapolice	373 obr. Branica	Kapliczka	1932 r.	
25	Branica	Branica 98-161 Zapolice	470 obr. Branica	Kapliczka	l. 20 XX w.	
26	Pstrokonie	Pstrokonie 98- 161 Zapolice	413/5 Obręb: Pstrokonie	Kapliczka św. Wawrzyńca	p. XIX w.	
27	Strońsko	Strońsko 98-161 Zapolice	171 obręb Strońsko	Kapliczka św. Wawrzyńca	1903 r.	Rzeźba św. Wawrzyńca wpisana do rejestru zabytków ruchomych B
28	Strońsko	Strońsko 98-161 Zapolice	201 obręb: Strońsko	Kapliczka Matki Bożej	1912 r.	
30	Śwędzieniejewice	Śwędzieniejewice 98-161 Zapolice	151/1 Obręb Śwędzieniejewice	Kapliczka	1915 r.	
31	Świerzyny	Świerzyny 98- 161 Zapolice	77/2 i 77/1 obręb Świerzyny	Kapliczka	Ok. 1945 r.	

## Miasto Gmina Szadek

### Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy i Miasta Szadek. Gminna Ewidencja Zabytków.

„Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Gminy i Miasta Szadek” jest ukierunkowanie polityki Samorządu, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jest to uzupełniający dokument w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Zadaniem Programu jest także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności.”<sup>50</sup>

#### Cele strategiczne i operacyjne Gminy i Miasta Szadek na lata 2014-2023

##### Cele strategiczne:

- komunikacja i współpraca oraz budowanie tożsamości wśród mieszkańców Gminy i Miasta,
- zrównoważony rozwój przestrzenny Gminy i Miasta,
- przedsiębiorczość budowana na fundamencie zasobów naturalnych.

##### Cele operacyjne:

- komunikacja i współpraca oraz budowanie tożsamości,
- rozwój i modernizacja infrastruktury technicznej,
- poprawa infrastruktury ochrony środowiska naturalnego,
- modernizacja infrastruktury społecznej,
- wsparcie przedsiębiorczości,

<sup>50</sup> Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy i Miasta Szadek na lata 2023-2026, s. 3

- rolnictwo,
- turystyka i rekreacja.

Program opieki nad zabytkami Gminy i Miasta Szadek wpisuje się przede wszystkim w działania, których celem jest budowanie tożsamości. Należą do nich:

- wspieranie działań dotyczących kultywowania tradycji oraz rozwijania nowych umiejętności i praktyk w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego,
- upowszechnianie oraz zwiększanie obecności kultury lokalnej w życiu codziennym mieszkańców,
- budowanie kompetencji oraz wspieranie uczestnictwa w kulturze,
- poprawa dostępu do zasobów dziedzictwa w sposób tradycyjny i za pomocą Internetu,
- wspieranie działań artystycznych związanych z tradycjami lokalnymi.<sup>51</sup>

### Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Szadek.

W przyjętym w 2012 roku Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Szadek uwzględniono ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. W studium zaproponowano wprowadzenie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących tereny posiadające wartości kulturowe i krajobrazowe. Strefa A – ścisła ochrona konserwatorska, którą objęto otoczenie rynku oraz kościoła p.w. WNMP i św. Jakuba Apostoła. Wyznaczenie tej strefy ma na celu ochronę układu przestrzennego oraz ochronę warstw archeologicznych. W Strefie A obowiązuje priorytet zachowania, odtwarzania i eksponowania walorów zabytkowych elementów układu. Wszelkie naruszenia stanu istniejącego w zakresie funkcji, parcelacji, przekształcenia i uzupełnienia zabudowy oraz towarzyszących jej elementów środowiska przyrodniczego wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W Strefie A obowiązuje:

- zachowanie i konserwacja zabudowy zabytkowej i posiadającej walory kulturowe,
- zachowanie historycznego układu rozplanowania ulic, dróg i placów,
- zachowanie historycznych podziałów własnościowych,
- zachowanie komponowanych układów terenowych i zaprojektowanej zieleni,
- usunięcie dysharmonizujących nawarstwień.

Strefa B dotyczy ochrony układów przestrzennych i obejmuje układ przestrzenny miasta Szadek o zachowanym historycznym rozplanowaniu i zabudowie. Na terenach objętych strefą należy:

- dostosować nową zabudowę w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej do lokalnej tradycji budowlanej lub lokalnie wprowadzić zakaz nowej zabudowy,
- utrzymać zasadniczy układ dróg i placów,
- utrzymać istniejącą zabudowę o wartości historycznej,
- utrzymać historyczną kompozycję wybranych obiektów z dostosowaniem elementów nowych kompozycji istniejącej,
- uzyskać opinię Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na temat przekształceń formy zabudowy istniejącej oraz lokalizacji, skali i formy nowej zabudowy.

Strefa E. Wyznaczono ją na zachód od stref A i B w celu ochrony ekspozycji przestrzennej kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jakuba Apostoła. Ochrona ekspozycji polegać ma w szczególności na ustaleniu w planie miejscowym zagospodarowania przestrzennego nieprzekraczalnych gabarytów zabudowy i ograniczeniu w lokalizacji reklam oraz doborze nasadzeń i wprowadzenia ograniczeń w zmianach ukształtowania terenu.

Kolejną strefą jest OW czyli strefa obserwacji i ochrony archeologicznej. Na terenach objętych tą strefą następujące przedsięwzięcia wymagają ustanowienia bądź zapewnienia na koszt inwestora odpowiednio nadzoru lub w przypadku ujawnienia znalezisk o charakterze archeologicznym, badań archeologicznych:

<sup>51</sup> tamże, s. 13

- przedsięwzięcia związane z naruszaniem stratygrafii uwarstwień o charakterze liniowym, w szczególności w zakresie infrastruktury technicznej, a także budowy dróg,
- przedsięwzięcia związane z realizacją wykopów szerokopłaszczyznowych o powierzchni powyżej 150 m<sup>2</sup>
- naruszeniem stratygrafii uwarstwień w zasięgu zarejestrowanych stanowisk archeologicznych.

W Studium ustalono również zasady zapewniające ochronę i opiekę nad zabytkami występującymi w gminie Szadek polegające w szczególności na:

- w przypadku wykorzystywania zabytku na cele użytkowe należy zapewnić mu trwałe zachowanie jego wartości, a wszelkie działania przy zabytku wpisanym do rejestru powinny być prowadzone po uzyskaniu pozwolenia od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- obiekty o walorach historycznych czy architektonicznych będące charakterystycznymi elementami historycznej zabudowy należy zakwalifikować do trwałej adaptacji z zachowaniem tradycyjnych dla lokalnej tradycji budowlanej form i struktur w szczególności:
  - a. adaptacja i modernizacja winna odbywać się na zasadach zapewniających zachowanie istotnych dla miejscowej tradycji form architektonicznych, proporcji, detalu, materiałów i faktur wypraw zewnętrznych,
  - b. wszelkie działania, które dotyczą zmiany gabarytów i zmian w sposobie dyspozycji i artykulacji elewacji wymagają uzgodnienia lub zgody konserwatora wojewódzkiego,
  - c. ewentualną konieczność rozbiórki zabytku włączonego do ewidencji należy uzgodnić z wojewódzkim konserwatorem zabytków, który określi możliwości i zasady wyłączenia z tejże ewidencji zabytków,
- porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie podejmowania działań zmierzających do wytworzenia zmian w otoczeniu i sąsiedztwie zabytków, a także na obszarach zabytkowych, których charakter może mieć wpływ na walory zabytku. Przebudowa istniejących i budowa nowych obiektów, a także sposób zagospodarowania przestrzeni nie mogą pogorszyć stanu zachowania zabytku ani naruszać jego wartości.
- ustaleniu, że na obszarach zabytkowych i w sąsiedztwie zabytków nowa zabudowa powinna stanowić harmonijnie zakomponowaną całość z istniejącymi elementami zabudowy historycznej uwzględniając układ, skalę, gabaryty, proporcje, sposób kompozycji i wyprawę elewacji zewnętrznych.

Uwzględniając powyższe należy stwierdzić, że Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest spójny z kierunkami ochrony dziedzictwa kulturowego ustalonymi w obowiązującym Studium uwarunkowania i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla Gminy i Miasta Szadek.<sup>52</sup>

Tabela 18. Wykaz obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy i Miasta Szadek<sup>53</sup>

LP	Miejscowość	Adres	Nr działki	Obiekt	Czas Powstania	Nr. Rejestru zabytków
1.	Boczki-Parcela		129	Spichlerz w zespole dworsko-pałacowo-folwarcznym	Ok. 1870 r. remont. 1980 r.	
2.	Boczki		130	Relikt parku w zespole	Koniec XIX w.	

<sup>52</sup> Gminny Program Opieki nad Zabytkami...s. 15

<sup>53</sup>Załącznik do Zarządzenia Burmistrza Gminy i Miasta Szadek nr 20/2021 z dnia 3 marca 2021 w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków.



				dworsko-parkowo-folwarcznym		
3.	Boczki		130	Kapliczka	XIX w.	
4.	Boczki Stare	22	282	Budynek Mieszkalny	Początek XX w.	
5.	Dziadkowice	24	211	Kapliczka w zespole dworsko-parkowym	XIX w.	
6.	Dziadkowice	24	211	Dwór w zespole dworskim	I p. XIX w.	
7.	Dziadkowice	24	211	Pozostałość parku w zespole dworsko-parkowym	XIX w.	
8.	Grzybów	54	256/1	Budynek dawnej szkoły	1933/rozbudowany 1946	
9.	Karczówek		100	Kapliczka	1947 r.	
10.	Krokocice	19	112/1	Budynek mieszkalny	1906 r.	
11.	Krokocice	2	255	Budynek szkoły	1928 r./ remont 1979 r.	
12.	Lichawa		73/8	Park dworski	Koniec XIX w.	294/A
13.	Łobudzice		212	Kościół ewangelicki/ob. rzymskokatolicki	I poł. XIX w., remont 1986 r.	
14.	Prusinowice		364/4	Budynek gorzelni z kominem	XIX w.	
15.	Prusinowice		110/2	Dwór w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym	XIX w.	
16.	Prusinowice		110/8	Obora w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym	I p. XIX w.	
17.	Prusinowice		110/8	Oficyna w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym	I p. XIX w. przebudowana w 1962 r.	
18.	Prusinowice		110/2	Park w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym	XIX w.	
19.	Prusinowice		110/2	Spichlerz w zespole dworsko-	I p. XIX w.	837/49/A

				parkowo-folwarcznym		
20.	Prusinowice		110/8	Stodoła w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym	I p. XIX w.	
21.	Prusinowice		110/8	Świniarnia w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym	I p. XIX w.	
22.	Prusinowice		110/2	Wieżyczka w ogrodzeniu w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym	I p. XIX w.	
23.	Przatów Górny		198/1	Lodownia w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym	I p. XIX w.	
24.	Przatów Górny		198/1	Ogrodzenie w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym	koniec XIX w.	
25.	Przatów Górny		198/1	Park w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym	XIX w.	
26.	Przatów Górny		198/1	Spichlerz w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym	2 p. XIX w.	249/A
27.	Przatów Górny		198/1	Stodoła w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym	Ok. 1920 r.	
28.	Przatówek		375	Park w zespole dworsko-parkowym	I połowa XX w.	296/A
29.	Przatówek		375	Dwór w zespole dworsko-parkowym	Początek XX w.	296/A
30.	Rzepiszew	51	13	Obora w zespole dworsko-	1825 r.	

				parkowo-folwarcznym		
31.	Rzepiszew		14/1/	Dwór w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym	1835-1840 r.	399/A
32.	Rzepiszew		14/1	Park w zespole dworsko-parkowo-folwarcznym	XIX w.	399/A
33.	Sikucin	23	144/3	Budynek mieszkalny	I p. XX w.	
34.	Sikucin	1	226	Budynek szkoły	1935 r.	
35.	Sikucin		336/1, 13,/6	kapliczka	XIX w.	
36.	Szadek			Historyczny układ urbanistyczny miasta Szadek	XIII w.	
37.	Szadek obr. 6	ul. Osiny	129	Kapliczka	XX w.	
38.	Szadek obr. 10	ul. Ogrodowa 2	62	Cmentarz przykościelny w granicach trwałego ogrodzenia z zadrzewieniem w zespole kościoła parafialnego	XIV w.	
39.	Szadek obr. 10	ul. Ogrodowa 2	62	Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. WNPM o św. Jakuba	I p. XIV w. nadbudowana 1778 r.	851/A
40.	Szadek obr. 10	ul. Ogrodowa 2	62	Kościół parafialny pw. WNPM i św. Jakuba	1333-1335 r. rozbudowany w I p. XV w. i I p. XVI w. restaurowany i rozbudowany 1868 . i w 1905 r.	850/A
41.	Szadek obr. 10	ul. Ogrodowa 2	62	Ogrodzenie w zespole kościoła parafialnego	XIX-XX w.	
42.	Szadek obr. 7	ul. Kilińskiego 2	15	Budynek mieszkalny	Koniec XIX w.	
43.	Szadek obr.	ul. Kilińskiego	158	Budynek	Początek XX w.	

	10	5		mieszkalny		
44.	Szadek obr. 10	ul. Kilińskiego 7	175	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	
45.	Szadek obr. 10	ul. Kościelna 11	171,172	Budynek mieszkalny	Koniec XIX w.	
46.	Szadek obr. 8	ul. Nowe Miasto	1	Młyn w Szadku	1924 r.	
47.	Szadek obr. 10	ul. Parczewskiego 3	193	Budynek mieszkalny	Koniec XIX w.	
48.	Szadek obr. 10	ul. Parczewskiego 5	191/1 191/2	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	
49.	Szadek obr. 10	ul. Parczewskiego 6	173	Budynek mieszkalny	Koniec XIX w.	
50.	Szadek obr. 10	ul. Parczewskiego 8	170	Budynek mieszkalny	Koniec XIX w.	
51.	Szadek obr. 10	ul. Parczewskiego 10	167	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	
52.	Szadek obr. 10	ul. Piotrkowska 4	249	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	
53.	Szadek obr. 10	ul. Piotrkowska 15	219	Budynek mieszkalny	Koniec XIX w.	
54.	Szadek obr. 10	ul. Piotrkowska 22	293	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	
55.	Szadek obr.	ul. Rynek 2	343, 209/2	Budynek mieszkalno- usługowy	Początek XX w.	
56.	Szadek obr. 10	ul. Rynek 3	205	Budynek mieszkalno- usługowy	1932 r.	
57.	Szadek obr. 10	ul. Rynek 4	206, 209/5	Budynek mieszkalno- handlowy	XIX w.	
58.	Szadek obr. 10	ul. Rynek 6	245/1	Budynek mieszkalno- handlowo- usługowy	XIX w.	
59.	Szadek obr. 10	ul. Rynek 9	243	Budynek handlowy	XIX w.	
60.	Szadek obr. 10	ul. Rynek 10	242	Budynek handlowy	XIX w.	
61.	Szadek obr. 10	ul. Rynek 11	241	Budynek handlowy	XX w.	
62.	Szadek obr.	ul. Rynek 13	238	Budynek	Koniec XIX w.	

	10			mieszkalno-handlowy		
63	Szadek obr. 10	ul. Rynek 14	185,186	Budynek handlowy	XIX w.	
64	Szadek obr. 10	ul. Rynek 15	184	Budynek handlowy	XIX w.	
65	Szadek obr. 10	ul. Rynek 17	182	Budynek handlowy	XIX w.	
66	Szadek obr. 10	ul. Rynek 18	181	Budynek mieszkalno-handlowy	Początek XX w.	
67	Szadek obr. 10	ul. Rynek 23	100	Budynek mieszkalno-handlowy	1910-1920	
68	Szadek obr. 10	ul. Rynek 25	341	Budynek handlowy	1928	
69	Szadek obr. 12		3	Cmentarz wojenny	1914	
70	Szadek obr. 7	ul. Osiny	118	Mogiła zbiorowa z okresu I wojny światowej (kurhan wojenny)	1914	
71	Szadek obr. 10	ul. Warszawska 2A Warszawska 4	209/3	Budynek handlowy	Ok. 1900 r. przebudowany 1943 r.	
72	Szadek obr. 10	ul. Warszawska 5	140	Budynek mieszkalny	1930 r.	
73	Szadek obr. 10	ul. Warszawska 6	209/7	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	
74	Szadek obr. 10	ul. Warszawska 10	212	Budynek handlowo-usługowy	Ok. 1900 r.	
75	Szadek obr. 10	ul. Warszawska 11	141/3	Budynek mieszkalno-handlowy	XIX w.	
76	Szadek obr. 10	ul. Warszawska 13	145	Budynek mieszkalny	1906 r.	
77	Szadek obr. 10	ul. Warszawska 26, 28	226, 228	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	
78	Szadek obr. 10	ul. Wilamowska 8	145	Budynek mieszkalny	I p. XX w., przebudowany ok. 1950 r.	
79	Szadek obr. 10	ul. Wilamowska 9	90	Budynek mieszkalny	XX w.	
80	Szadkowice-Ogrodzim	ul. Widawska 17-19	195, 196	Obora w zagrodzie	Początek XX w.	

				młynarskiej		
81	Szadkowice-Ogrodzim	ul. Widawska 17-19	196	Dom w zagrodzie młynarskiej	Początek XX w.	
82	Szadkowice-Ogrodzim	ul. Widawska 17-19	195, 196	Młyn w zagrodzie młynarskiej	Początek XX w.	
83	Szadkowice-Ogrodzim		187	Cmentarz katolicki parafialno-grzebalny pw. św. Wawrzyńca	2 p. XIX w.	
84	Szadkowice-Ogrodzim		556	Cmentarz wojenny	1914 r.	
85	Wielka Wieś		191	Cmentarz parafialno-grzebalny	2 poł XIX w.	
86	Wielka Wieś		237	Zespół dworca PKP	I p. XX w.	
87	Wielka Wieś		191	Cmentarz ewangelicko-augsburski	XIX w.	
88	Wielka Wieś		191	Kościół cmentarny pw. św. Idziego w zespole cmentarza parafialnego	1858-1860 r.	
89	Wielka Wieś		221/4	Cmentarz Żydowski	I p. XIX w.	
90	Wielka Wieś		102	Kapliczka	XX w.	
91	Wilamów		38/3	Kapliczka	1900 r.	
92	Wilamów	31	416/1	Budynek mieszkalny	I p. XX w.	
93	Wilamów	4	427	Budynek mieszkalny	Około 1925 r.	
94	Wilamów	6	425	Budynek mieszkalny w zagrodzie	1918 r.	
95	Wilamów	22	416/1	Budynek mieszkalny w zagrodzie	1918 r.	
96	Wilamów-Parcela	1	156	Relikt parku dworskiego	Początek XX w.	
97	Wola Krokocka	14	253	Budynek mieszkalny	Koniec XIX w.	
98	Wola Krokocka		139/4	Park dworski	XIX w.	295/9
99	Wola Łobudzka	10	46/2	Obora w relikcie zespołu	Ok. 1923 r.	

				dworskiego		
100	Wola Łobudzka Folwark	10	47	Silosy w relikcie zespołu dworskiego	XX w.	

**Lista Obiektów znajdujących się na terenie Miasta i Gminy Szadek wpisanych do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków oraz Rejestru Zabytków.<sup>54</sup>**

- Boczki – park dworski,
- Dziadkowice – dwór,
- Dziadkowice – relikw park,
- Lichawa – park dworski (wpis do Rejestru Zabytków),
- Łobudzice – kościół ewangelicko-augsburski, ob. Filialny p. w. św. Stanisława,
- Prusinowice – dwór (wpis do Rejestru Zabytków),
- Prusinowice – oficyna dworska (wpis do Rejestru Zabytków),
- Prusinowice – spichlerz (wpis do Rejestru Zabytków),
- Prusinowice – pozostałości zespołu folwarcznego,
- Prusinowice – park dworski,
- Przatów Górny – oficyna dworska,
- Przatów Górny – spichlerz dworski (wpis do Rejestru Zabytków),
- Przatów Górny – park dworski,
- Przatówek – dwór,
- Przatówek – park dworski (wpis do Rejestru Zabytków),
- Rzepiszew – dwór (wpis do Rejestru Zabytków),
- Rzepiszew – park,
- Szadek, ul. Nowe Miasto – młyn,
- Szadek, ul. Ogrodowa – kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba (wpis do Rejestru Zabytków),
- Szadek, ul. Ogrodowa – dzwonnica w zespole kościoła parafialnego (wpis do Rejestru Zabytków),
- Szadek, ul. Ogrodowa – cmentarz przykościelny w granicach ogrodzenia z ogrodzeniem w zespole kościoła parafialnego,
- Szadek, ul. Widawska – młyn,
- Szadek - historyczny układ urbanistyczny,
- Szadek – zespół dworca PKP,
- Szadek-Wielka Wieś – kościół cmentarny pw. św. Idziego,
- Szadek-Wielka Wieś – cmentarz parafialny,
- Szadek-Wielka Wieś – cmentarz ewangelicko-augsburski,
- Szadkowice – cmentarz żydowski,
- Szadkowice – cmentarz wojenny,
- Szadkowice-Ogrodzim – cmentarz parafialny,
- Tarnówka – cmentarz wojenny,
- Wola Krokocka – park dworski (wpis do Rejestru Zabytków).

<sup>54</sup> źródło: [https://szadek.net/asp/pl\\_start.asp?typ=14&sub=109&menu=223&strona=1](https://szadek.net/asp/pl_start.asp?typ=14&sub=109&menu=223&strona=1) stan na 09.06.2023 r.



## 5. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu – analiza mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń (SWOT)

### Mocne strony:

- zasoby kulturalne i przyrodnicze szeroko wykorzystywane przez mieszkańców powiatu,
- wytyczone szlaki turystyczne oraz rowerowe,
- miejsca i obiekty związane z św. Maksymilianem M. Kolbem,
- miejsca i obiekty związane z wielokulturowością regionu,
- miejsca i obiekty związane z historią rozwoju przemysłu na ziemiach polskich,
- zachowane elementy tradycyjnego, wiejskiego budownictwa,
- zachowane obiekty sakralnych o charakterze zabytkowym i dużej wartości historycznej,
- położenie przy znaczących szlakach kolejowych i drogowych,
- duże walory krajobrazowe i przestrzenne,
- stale poprawiająca się świadomość mieszkańców regionu przejawiająca się dużą dbałością o obiekty zabytkowe, szczególnie związane z religijnością oraz miejscami pamięci narodowej,
- mało zdegradowane środowisko przyrodnicze odznaczające się wysokimi walorami krajobrazowymi,
- działalność Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola wraz z filią Skansenem Lokomotyw oraz Muzeum-Domu Urodzin św. Maksymiliana M. Kolbe

### Słabe strony:

- niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych powodujące utratę walorów zabytkowych,
- zły stan techniczny zabytków budownictwa ludowego,
- zanikanie tradycyjnej sztuki budowlanej oraz stosowania tradycyjnych materiałów,
- niski poziom edukacji mieszkańców w kontekście wartości dziedzictwa kulturowego,
- niewystarczające nakłady finansowe przeznaczane na wsparcie remontów oraz konserwacji zabytków,
- znaczny odpływ młodego pokolenia do większych jednostek miejskich

### Szanse i możliwości rozwoju:

- wzrost popularności turystyki ukierunkowanej na regionalne dziedzictwo kulturowe,

- popularyzacja wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego powiatu,
- możliwość pozyskania środków finansowych w ramach dotacji na remonty i modernizacje obiektów zabytkowych,
- możliwość zwiększenia środków finansowych w budżecie powiatu związanych z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych,
- edukacja społeczeństwa, szczególnie najmłodszych mieszkańców powiatu w zakresie dbałości o regionalne dziedzictwo kulturowe,
- możliwość stworzenia dedykowanych szlaków turystycznych związanych z wydarzeniami II wojny światowej, wielokulturowym dziedzictwem i dziedzictwem przemysłowym,
- rozwój i promocja niematerialnego dziedzictwa kulturowego np. kulinarnego
- aktywny udział stowarzyszeń oraz organizacji pozarządowych w kształtowaniu i pielęgnowaniu regionalnej świadomości kulturowej,
- realizacja projektu Aktywna Dolina rzeki Warty,
- wzrost popularności turystyki weekendowej,
- wzrost popularności turystyki wędrowskiej oraz krajoznawczej,
- kształtowanie postaw ekologicznych u najmłodszych mieszkańców regionu,
- wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych na terenie powiatu,
- poprawa dostępności informacji o atrakcjach turystycznych powiatu,

**Zagrożenia i bariery:**

- niewystarczające środki finansowe na promocję oraz ochronę zabytków,
- niekontrolowany rozwój zabudowy powodującej zaburzenia w tradycyjnych układach ruralistycznych,
- niewłaściwie prowadzone prace budowlane i remontowe przy obiektach zabytkowych,
- zanik tradycji i tożsamości regionalnej,
- niska świadomość społeczeństwa w zakresie zabytkowego charakteru kaplic i krzyży przydrożnych skutkująca niewłaściwymi naprawami i remontami prowadzącymi do zatracenia zabytkowego charakteru obiektów
- odpływ młodego pokolenia do większych ośrodków miejskich,
- degradacja obiektów zabytkowych spowodowana niewłaściwym użytkowaniem,

- negatywne nastawienie części właścicieli do ochrony zabytków, postrzeganej nie jako szansa na zachowanie wspólnego dziedzictwa, a źródło ograniczeń.

## 6. Założenia programowe, priorytety i kierunki działań powiatowego programu opieki nad zabytkami

Strategicznym celem Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Zduńskowolskiego na lata 2023-2026 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie powiatu, które służyć powinno budowaniu i utrwalaniu poczucia tożsamości lokalnej społeczności, utrzymaniu ładu przestrzennego, rozwojowi turystyki oraz rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Aby go osiągnąć należy podjąć działania priorytetowe, zapoczątkowując proces realizowany przez wiele lat, w konsekwencji których zabytki będą otaczane coraz lepszą opieką. W miarę postępów, działania winny być poddawane systematycznej weryfikacji, co pozwoli na realne dopasowanie do aktualnych możliwości finansowych i potrzeb właścicieli.

Starostwo Powiatowe i Powiat Zduńskowolski ze względu na ustawowy obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych, posiada instrumenty prawne umożliwiające budowanie i ugruntowanie świadomości społecznej względem ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym. Powyższą politykę określa Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Zduńskowolskiego na lata 2022-2026, dla realizacji którego priorytetowe jest osiągnięcie celów określonych w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami.

Na potrzeby Programu określone zostały trzy podstawowe priorytety, które poprzez wytyczone w ich ramach kierunki działań oraz wskazane do realizacji zadania, w całości wypełniają ustawowe cele dla opracowywania powiatowych programów opieki nad zabytkami.

### Priorytet I.

#### Tabela 19. Zarządzanie dziedzictwem kulturowym powiatu

Priorytet I Zarządzanie Dziedzictwem kulturowym powiatu		
Kierunki działań	Zadania	Czas realizacji
<p><b>1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania</b></p> <p><b>2. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne</b></p> <p><b>3. Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- prowadzenie w ramach opracowanego planu remontów prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność powiatu</li> <li>- współpraca z gminami w zakresie opracowania projektów rewaloryzacji przestrzeni publicznych</li> <li>- opracowanie długofalowego, uwzględniającego kompleksowość działań planu remontów obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach powiatu</li> <li>- podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością powiatu</li> <li>- dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością powiatu w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych</li> <li>- wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem</li> </ul>	2024-2027

	<p>obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- ewidencjonowanie i znakowanie zabytków ruchomych i nieruchomości</li> <li>- wspieranie rozwoju regionalnych izb pamięci, skansenów itp.</li> </ul>	
--	---	--

**Priorytet II.****Tabela 20. Ochrona krajobrazu kulturowego powiatu**

<b>Priorytet II Ochrona krajobrazu kulturowego powiatu</b>		
<b>Kierunki działań</b>	<b>Zadania</b>	<b>Czas realizacji</b>
<p><b>1. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego</b></p> <p><b>2. Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego powiatu</li> <li>- konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną, określonych w dokumentach programowych (przede wszystkim w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji)</li> <li>- nawiązywanie w nowej architekturze do lokalnych wzorów i materiałów oraz konsekwentnego egzekwowania praw w tym zakresie</li> <li>- podjęcie działań zmierzających do objęcia ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków obiektów zabytkowych o znaczących dla regionu wartościach historycznych, artystycznych i naukowych</li> </ul>	2024-2027

**Priorytet III.****Tabela 21. Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego powiatu**

<b>Priorytet III. Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego powiatu</b>		
<b>Kierunki działań</b>	<b>Zadania</b>	<b>Czas realizacji</b>
<p><b>1. Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu</b></p> <p><b>2. Edukacja społeczna i popularyzacja wiedzy</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- udostępnianie informacji o zabytkach na stronie internetowej powiatu</li> <li>- utworzenie powiatowego systemu informacji i promocji, w postaci baz danych, środowiska kulturowego</li> <li>- opracowanie mapy zabytków powiatu jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego</li> <li>- organizowanie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego i udział w tego typu wydarzeniach organizowanych przez instytucje i podmioty zewnętrzne</li> <li>- wspieranie i współpraca z gminami i Muzeum Historii</li> </ul>	2024-2027

<p><b>o regionalnym dziedzictwie kulturowym i jego ochronie</b></p> <p><b>3. Promocja lokalnego dziedzictwa kulturowego</b></p>	<p>Miasta Zduńska Wola w zakresie inicjowania i organizacji obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa na obszarze powiatu</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- pielęgnowanie tożsamości kulturowej regionu, wzmacnianie procesów integracyjnych w społeczności lokalnej</li> <li>- utrwalanie w świadomości społecznej tzw. tradycji miejsca czyli lokalizacji nieistniejących obiektów o znaczeniu dla historii regionu (przykład: Szlak fabryczny w Zduńskiej Woli)</li> <li>- oznakowanie obiektów zabytkowych i mających wartość historyczną tablicami informacyjnymi (w porozumieniu z zarządcami tych obiektów)</li> <li>- publikacja zaktualizowanych materiałów w formie broszur, ulotek, filmów, folderów, dedykowanych stron internetowych np. w mediach społecznościowych typu Facebook, You Tube itp,</li> <li>- upamiętnianie i utrwalanie w pamięci mieszkańców, zwłaszcza młodego pokolenia ważnych wydarzeń historycznych, wybitnych postaci związanych z regionem np. poprzez działalność wydawniczą własną lub wsparcie inicjatyw zewnętrznych, wsparcie dla instytucji zajmujących się edukacją regionalną, organizacją okazjonalnych wystaw i ekspozycji plenerowych</li> <li>- wspieranie i współpraca z gminami w zakresie opracowywania prac studialnych ( studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej, detalu architektonicznego itp.)</li> <li>- wspieranie i współpraca z gminami w zakresie wykonywania inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych,</li> <li>- sporządzenie listy obiektów do wpisania do wojewódzkiej ewidencji/rejestru zabytków</li> <li>- opracowanie i rozwój szlaków turystycznych w oparciu o wskazania Wojewódzkiego PONZ, w tym szlaku zabytków industrialnych, szlaku filmowego i szlaku romańskiego wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego powiatu w wariantach lokalnym i regionalnym</li> <li>- utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej.</li> <li>- wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej spójnego z systemem wojewódzkim i krajowym.</li> <li>- zachowanie i promocję reliktyw wielokulturowości regionu poprzez:</li> </ul> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. identyfikację i pomoc w rejestracji</li> </ol>	
---	---	--

	tradycyjnych produktów regionalnych, 2. stworzenie Lokalnej Listy Niematerialnego Dziedzictwa, obejmującej przejawy tradycji (obrzędy, legendy, gwara, strój, muzyka, kulinaria – produkty tradycyjne, rzemiosło i rękodzieło artystyczne), 3. tworzenie warunków dla wykorzystania specyficznych form tradycji przez lokalnych przedsiębiorców działających w sektorze przemysłów kreatywnych, m.in.: wzornictwa, designu, muzyki.	
--	---	--

## 7. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w Powiatowym Programie Opieki nad Zabytkami Powiatu Zduńskowolskiego na lata 2024-2027 będą realizowane w wyniku następujących działań:

1. Współpracy władz samorządowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, parafiami, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi, muzeami
2. Działań własnych Powiatu Zduńskowolskiego w zakresie:
  - a. **Prawnym** – problematyka zachowania dziedzictwa kulturowego zostanie uwzględniona przez władze powiatu przy uchwalaniu przepisów prawa miejscowego.
  - b. **Finansowym** – należyte utrzymanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, będących własnością powiatu oraz stosowanie systemu dotacji i ulg finansowych, nagród czy zachęt dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych położonych na terenie Powiatu Zduńskowolskiego.
  - c. **Programowym** – realizacja projektów i programów lokalnych i regionalnych
  - d. **Spolecznym** – obejmującym m.in. działania edukacyjne i promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
  - e. **Kontrolnym** – obejmującym między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.
3. Działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej i innych funduszy zewnętrznych.

## 8. Zasady oceny realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Zarząd Powiatu Zduńskowolskiego monitoruje realizację Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Zduńskowolskiego na lata 2024-2027, co dwa lata przedstawiając Radzie Powiatu Zduńskowolskiego sprawozdanie z realizacji Programu. Kolejna edycja Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Zduńskowolskiego na lata 2024-2027 ma być opracowana po czterech latach od przyjęcia go przez Radę Powiatu Zduńskowolskiego.

Program opieki nad zabytkami, po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przedstawiony Radzie Powiatu Zduńskowolskiego, w celu przyjęcia go uchwałą (zgodnie z pkt 3 art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Program

opracowywany jest na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Głównym odbiorcą niniejszego programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Program powinien służyć przede wszystkim podejmowaniu planowych działań dotyczących: inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad nimi oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Ocenie podlegają:

1. Liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego)
2. Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie powiatu
3. Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych, rowerowych, samochodowych i pieszych
4. Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników)
5. Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej
6. Liczba osób zwiedzających muzea, skanseny, izby regionalne itp.
7. Liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego
8. Inne

## 9. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

*Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym. Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach mogą ubiegać się o ich dofinansowanie z środków ministerialnych, wojewódzkich, powiatowych i gminnych.*

### 9.1. Dotacje

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź, posiadaczem zabytku lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu. Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz prac przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej



ewidencji zabytków, które mogą zostać objęte dotacją:

- a) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- b) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- c) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- d) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- e) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- f) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- g) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- h) stabilizacja konstrukcyjna części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- i) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- j) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- k) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- l) modernizacja instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- m) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- n) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- o) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- p) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- r) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź organ stanowiący miasta, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

### **Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków**

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Zasady udzielania dotacji: dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50 % nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga

natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100 % wartości robót.

### **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa (Powiatu) w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

### **Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny**

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwacje obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. i § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego, Dz. U. nr 61 poz. 354). Dotacją mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczające obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej. W szczególnych przypadkach dotację można przeznaczyć na konserwację ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych oraz stałych elementów wystroju wewnątrz (dzwony, ołtarze, polichromie, posadzki).

## **9.2. Programy operacyjne ministra kultury i dziedzictwa narodowego**

### **Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:**

#### **Program Ochrona Zabytków**

Program ten stanowi kontynuację finansowania w ubiegłych latach. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe do realizacji programu są zadania zmierzające do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku, przy czym możliwe jest, jednakże tylko w szczególnych przypadkach, uzyskanie całkowitego dofinansowania.

#### **Program Wspieranie działań muzealnych**

Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Premiowane będą projekty kompleksowe, nowatorskie, o wysokich wartościach merytorycznych i umiejętnie wykorzystanych elementach multimedialnych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego; a także doposażenia pracowni konserwatorskich. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury nie współprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe oraz

kościóły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

### **Program Kultura Ludowa i Tradycyjna**

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania. Dotacje przeznaczone są na działania o charakterze edukacyjnym, w tym warsztaty, kursy i seminaria dotyczące szeroko pojętej kultury tradycyjnej, a także działania popularyzujące unikalne i żywe elementy kultur tradycyjnych, zadania artystyczne i użytkowe o charakterze interdyscyplinarnym i międzyśrodowiskowym oraz na prowadzenie szkolenia przez „mistrza” w zakresie różnych dziedzin niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

### **Program Ochrona Zabytków Archeologicznych**

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

Program ma dwa cele szczegółowe:

Pierwszym jest wzmocnienie instrumentów ochrony konserwatorskiej zasobu dziedzictwa archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków poprzez lepsze rozpoznanie, analizę i dokumentację stanowisk archeologicznych z wykorzystaniem nowoczesnych metod badawczych, które dają szansę na weryfikację ustaleń naukowych z ograniczeniem do minimum działań destrukcyjnych. Drugim celem szczegółowym Programu jest wspieranie działań mających na celu opracowanie i upowszechnienie wyników zakończonych już, często jeszcze w XX w., badań archeologicznych, które nie zostały dotychczas wprowadzone do obiegu naukowego. Szczegółowe cele Programu będą realizowane poprzez dwie kategorie zadań:

- a. weryfikacja zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, w przypadku których ustalenia co do lokalizacji, zasięgu, chronologii i/lub funkcji nie mają wystarczających podstaw naukowych, zwłaszcza tych nieposiadających własnej formy terenowej,
- b. opracowanie i publikacja książkowa wyników badań archeologicznych, zwłaszcza tych zakończonych przed 2000 r.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe i państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne i niepubliczne uczelnie akademickie oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

### **Program: Miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju**

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Premiowane będą również działania związane z upowszechnianiem wiedzy na temat miejsc, faktów i postaci związanych z walką i męczeństwem. Promowane jest: podkreślenie prestiżu miejsca pamięci/trwałego upamiętnienia, nadanie lub przywrócenie odpowiedniego wyrazu zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów zapewnienie jak najlepszej dostępności miejsca/trwałego upamiętnienia tworzenie nowych trwałych upamiętnień w miejscach, gdzie ich obecność jest uzasadniona interesem społecznym, twórcze zastosowanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony

dziedzictwa narodowego, stosowanie rozwiązań prawnych sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci/trwałym upamiętnieniami (uwzględnienie miejsca pamięci, jego ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, czy objęcie go inną formą ochrony prawnej).

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury nie współprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

### **Program Groby i cmentarze wojenne**

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń. Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na: prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego; dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy. Promowane jest: obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania, opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej, nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego, wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów, stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszej ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe, osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

### **Program Kultura Cyfrowa**

Celem programu jest udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniających opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

### **Program Infrastruktura domów kultury**

Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury. Do składania wniosków uprawnione są domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury, biblioteki posiadające status samorządowej instytucji kultury, w skład których wchodzi domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki oraz jednostki samorządu terytorialnego.

### **Program Promesa Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego**

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz

rozwoju kultury, w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez Ministra Kultury wkładu własnego do wybranych projektów realizowanych przy udziale środków europejskich.

Uprawnionymi do otrzymania dotacji są: jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe działające w sferze kultury, publiczne szkoły artystyczne, państwowe uczelnie artystyczne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą. Promesa MKiDN może pokryć maksymalnie 85 % wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach, Minister Kultury może zdecydować o pokryciu więcej niż 85% wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

### 9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

#### **Program Operacyjny *Infrastruktura i Środowisko* 2021-2027 - Priorytet VIII „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”**

W ramach tego priorytetu, możliwa jest ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. Realizowane inwestycje będą miały na celu efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiągnięciu korzyści społecznych i gospodarczych, zarówno w wymiarze krajowym, jak regionalnym i lokalnym. W ramach priorytetu możliwe są działania:

Działanie 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury Działanie 8.2

Ochrona zabytków.

Wsparcie będzie dotyczyło prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów), jak również przebudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych. Możliwy będzie również m.in. zakup urządzeń chroniących obiekt przed kradzieżą i zniszczeniem, a także zakup wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej.

#### **Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2021-2027**

Istnieją trzy typy programów: transgraniczne, transnarodowe i międzyregionalne na l. 2021-2027. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia: obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży; duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej; wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

**Tabela 22.** Pozostałe programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

<b>ŹRÓDŁO FINANSOWANIA</b>	<b>PRZEDMIOT FINANSOWANIA</b>
<b>ŚRODKI KRAJOWE - BUDŻET PAŃSTWA</b>	
<b>MINISTERSTWO KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO</b>	
Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego – których celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej, m.in.:	
<b>Infrastruktura kultury</b>	Celem programu jest stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze.
<b>Infrastruktura szkolnictwa artystycznego</b>	Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla procesu kształcenia artystycznego poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury szkół, placówek i uczelni artystycznych.
<b>Kultura Dostępna</b>	Celem programu jest wspieranie zadań służących ułatwieniu dostępu do kultury, skierowanych do szerokiego grona odbiorców i sprzyjających integracji społecznej.
<b>Rozwój sektorów kreatywnych</b>	Celem programu jest wsparcie rozwoju polskich sektorów kultury i kreatywnych oraz wzmacnianie ich konkurencyjności na arenie międzynarodowej. Program obejmuje wszystkie branże kreatywne, jednak priorytet będą miały działania dedykowane sektorom wzornictwa, muzyki, gier wideo oraz nowych mediów.
<b>Wydarzenia artystyczne dla dzieci i młodzieży</b>	Celem programu jest wspieranie wartościowych i w pełni profesjonalnych wydarzeń artystycznych o zasięgu regionalnym, krajowym, jak i międzynarodowym, powstających z myślą o dzieciach i młodzieży do 18 roku życia.

Źródło: [www.gov.pl/web/kultura/](http://www.gov.pl/web/kultura/)

## **Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) i Norweski Mechanizm Finansowy**

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Liechtenstein, aktywnie wspierają działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy – III edycja Mechanizmu Finansowego EOG (2014-2021) uruchomione zostały w 2016 r., a programy będą wdrażane do 2024 r. Program będzie opierać się na dwóch działaniach:

### **- Zarządzanie dziedzictwem kulturowym**

Celem działania jest poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym poprzez stworzenie odpowiednich warunków do prowadzenia działalności kulturalnej zarówno w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego, jak również w zakresie infrastruktury kulturalnej.

Poddziałanie 1.1: Restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego. W jego ramach możliwa jest ochrona, konserwacja, i/lub rozbudowa zabytków nieruchomych z ich otoczeniem na potrzeby działalności kulturalnej, a także ochrona zabytkowych ogrodów i parków.

Poddziałanie 1.2: Innowacyjne wykorzystanie infrastruktury do prezentacji dziedzictwa kulturowego. W jego ramach możliwa jest budowa, rozbudowa i remont infrastruktury kulturalnej.

### **- Współpraca kulturalna**

Celem działania jest rozwój współpracy kulturalnej pomiędzy twórcami i uczestnikami życia kulturalnego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy podmiotami polskimi instytucjami a instytucjami z Norwegii, Islandii i Liechtensteinu.

Dofinansowanie może sięgnąć 85% kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy korzystać z aktualnie obowiązujących dokumentów.

## **10. Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków**

1. Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni.
2. Monitorowanie stanu zdrowotnego drzew rosnących na terenach objętych ochroną konserwatorską, będących własnością powiatu i regularne uzupełnianie usuwanych drzew nowymi zgodnie z ich historycznymi gatunkami.
3. Dofinansowywanie, w miarę możliwości budżetu Powiatu, prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością Powiatu poprzez udzielanie dotacji na prace remontowo konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych na podstawie uchwały Rady Powiatu w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach nieruchomych i ruchomych wpisanych do rejestru zabytków (w tym wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych).
4. Wspieranie rozwoju regionalnych muzeów, izb pamięci, skansenów itp.
5. Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie organizowania konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych.
6. Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie inicjowania i organizacji obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa na obszarze powiatu.
7. Wydawanie i wspieranie działań związanych z wydawaniem publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego powiatu.
8. Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie wprowadzenia i upowszechniania tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez wspieranie i organizowanie zajęć edukacyjnych.
9. Opracowanie szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, samochodowych) wykorzystujących walory środowiska kulturowego i zabytki archeologiczne.
10. Systematyczne uzupełnianie oznaczeń obiektów zabytkowych z terenu powiatu znakami konwencji haskiej.
11. Współpraca władz Powiatu Zduńskowolskiego z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Urzędem Marszałkowskim Województwa Łódzkiego, gminami oraz władzami kościelnymi w oparciu o porozumienia i umowy.
12. Inicjatywy własne Powiatu Zduńskowolskiego.



## 11. Spis tabel, map, schematów, bibliografia

### Spis tabel

**Tabela 1.** Nowy paradygmat dla obszarów chronionych

**Tabela 2.** Podejście zintegrowane

**Tabela 3.** Cele, działania i zadania o wymiarze horyzontalnym

**Tabela 4.** Zadania do realizacji przewidziane przez WPONZ dla miasta gminy Szadek

**Tabela 5.** Zadania do realizacji przewidziane przez WPONZ dla miasta Zduńska Wola

**Tabela 6.** Rosnąca rola dziedzictwa i większe wymagania dotyczące zarządzania nim:

**Tabela 7.** Konwencjonalne podejście do planowania

**Tabela 8.** Podejście do planowania oparte na wartościach

**Tabela 9.** Obiekty i obszary reprezentatywne ocena stanu zachowania oraz rekomendowane działania do podjęcia (na podstawie WPONZ na lata 2020-2023).

**Tabela 10.** Zabytki nieruchome wpisane do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków Województwa Łódzkiego

**Tabela 11.** Zabytki archeologiczne przekazane w bezterminowy depozyt Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola przez Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

**Tabela 12.** Zabytki nieruchome z powiatu zduńskowolskiego wpisane do rejestru i ewidencji zabytków woj. łódzkiego

**Tabela 13.** Gminna Ewidencja Zabytków miasta Zduńska Wola

**Tabela 14.** Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków miasta Zduńska Wola

**Tabela 15.** Gminna Ewidencja zabytków Gminy Zduńska Wola

**Tabela 16.** Wykaz stanowisk archeologicznych na terenie Gminy Zduńska Wola

**Tabela 17.** Wykaz obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Zapolice stan na dzień 15 listopada 2017 r.

**Tabela 18.** Wykaz obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy i Miasta Szadek

**Tabela 19.** Zarządzanie dziedzictwem kulturowym powiatu

**Tabela 20.** Ochrona krajobrazu kulturowego powiatu

**Tabela 21.** Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego powiatu

**Tabela 22.** Pozostałe programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

### Mapy

**Mapa 1.** Podział administracyjny województwa łódzkiego w aspekcie historycznym

**Mapa 2.** Zabytki nieruchome w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków w woj. Łódzkim w 2016 r.

**Mapa 3.** Zabytki nieruchome w rejestrze zabytków z podziałem na powiaty

**Mapa 4.** Obrazująca wybrane zadania z zakresu uwarunkowań dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego

**Mapa 5.** Wybrane zadania z zakresu stanowienia form ochrony

**Mapa 6.** Wybrane zadania z zakresu tworzenia, znakowania i promocji szlaków kulturowych

**Mapa 7.** Wybrane zadania z zakresu kreowania marki Łódzkie poprzez produkty związane z dziedzictwem kulturowym

**Mapa 8.** Sieć ośrodków historycznych wg rangi w kontekście lokalizacji obiektów i obszarów reprezentatywnych.

### Schematy

**Schemat 1.** Źródła informacji przydatne podczas tworzenia wykazu elementów lokalnego dziedzictwa

**Literatura wykorzystana w przy opracowaniu Programu Opieki nad Zabytkami powiatu Zduńskowolskiego**

1. Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030
2. Strategia Rozwoju Powiatu Zduńskowolskiego na lata 2022-2030
3. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2020-2023
4. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Zduńska Wola na lata 2021-2024
5. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zduńska Wola na lata 2020-2023
6. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zapolice na lata 2022-2025
7. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Szadek na lata 2023-2026
8. M. Urbański, Archeologia Powiatu Zduńskowolskiego, Zduńska Wola
9. T. Marszał, Szadek. Monografia miasta, Szadek 1995
10. T. Marszał, Rozwój przestrzenny Szadku w Studium historyczno-urbanistycznym J.Goldberga, [w:] Biuletyn Szadkowski tom 21 (2021)
11. Powiat Zduńskowolski, Zduńska Wola 2007 r.
12. Dziedzictwo obok mnie. Poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach, Warszawa 2016
13. Zarządzanie światowym dziedzictwem kulturowym, Warszawa 2015
14. B. Bartosiewicz (red.), Leksykon Sołectw Gminy Zduńska Wola, Łódź-Zduńska Wola 2011 r.
15. Katalog zabytków sztuki w Polsce. T.II Województwo Łódzkie, zeszyt 10. Powiat Sieradzki, red. J.Z. Łoziński, s. 26-28, Warszawa 1953 r.